

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Περιοδικό Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

No. 61
Νοε 24 - Φεβ 25

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Διοικητής ΑΔΙΣΠΟ
Υποστράτηγος Μιχαήλ Πλουμής

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Σμχος (Ι) Παναγιώτης Πασχαλίδης
Σχης (ΠΒ) Αντώνιος Ταβαράρης
Σχης (ΠΖ) Αστέριος Παντζαρτζίδης
Σχης (ΜΧ) Παναγιώτης Γούναρης
ΜΥ Α' ΣΞ Δρ. Αικατερίνη Μπάλλα
ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρασίβ

ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΑΡΘΡΩΝ - ΣΥΝΤΑΞΗ ΥΛΗΣ

ΜΥ Α' ΣΞ Δρ. Αικατερίνη Μπάλλα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρασίβ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Αλχίας (ΤΘ) Σταύρος Αμανατίδης

ΕΠΙΛΟΓΗ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρασίβ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Σμχος (Ι) Παναγιώτης Πασχαλίδης

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αντισμήναρχος Αεράμνας Απόστολος Κυργιαλάνης,
Ταγματάρχης (ΠΖ) Γιάννης Χριστοφίδης,
Υποστράτηγος ε.α. Κωνσταντίνος Βαλαλής,
Αντισμήναρχος (Ι) Φώτιος Γιάντσης,
Ταξίαρχος ε.α. Θεόδωρος Χατζόπουλος

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στη Διακλαδική Επιθεώρηση δημοσιεύονται:

- Επιστημονικές εργασίες, διαλέξεις και άρθρα εξωτερικών ομιλητών, συνεργατών, εκπαιδευτών και σπουδαστών της Σχολής για θέματα διακλαδικού ενδιαφέροντος, άμυνας, ασφάλειας, στρατηγικής, γεωπολιτικής και διεθνών σχέσεων, ιστορίας, πολιτισμού, συμμαχικού και διεθνούς ενδιαφέροντος, επιχειρησιακής τέχνης και δογμάτων, επικοινωνίας, ηγεσίας-διοικητικής και ενημερωτικά θέματα γενικού και επαγγελματικού ενδιαφέροντος για το προσωπικό των ΕΔ.
 - Συμπεράσματα ή αποσπάσματα από σεμινάρια, ημερίδες και διημερίδες που διοργανώνει ή συμμετέχει η Σχολή.
 - Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής
- Για τα προς δημοσίευση κείμενα ζητούνται οι παρακάτω προδιαγραφές:

- Η αρχική γραμματική και συντακτική επιμέλεια του κειμένου είναι αρμοδιότητα του συγγραφέα. Οποιοδήποτε κείμενο πρέπει να παραδίδεται γραμμένο στα ελληνικά και σε επίσημη δημοτική γλώσσα.
 - Τα άρθρα και οι εργασίες πρέπει να περιλαμβάνουν πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση με την παράθεση παραπομπών σε έγκριτη βιβλιογραφία.
 - Το μέγεθος κάθε άρθρου/δημοσίευσης δε θα πρέπει να υπερβαίνει τις 3.000 λέξεις (περιλαμβάνονται εισαγωγή, κυρίως σώμα χωρισμένο σε ενότητες, τυχόν συμπεράσματα/προτάσεις, επίλογος τυχόν υποσημειώσεις και λεζάντες φωτογραφιών).
 - Οι βιβλιογραφικές παραπομπές παρατίθενται με υποσημειώσεις στο τέλος κάθε σελίδας (footnote reference style) και έχουν ενιαία αρίθμηση (1, 2, 3 κ.ο.κ.). Όταν χρησιμοποιείται η ίδια πηγή, στην επόμενη υποσημείωση αναγράφεται μια πιο σύντομη μορφή αναφοράς σε αυτή. Στο τέλος του άρθρου παρατίθεται η βιβλιογραφία που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας. Για τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία στο περιοδικό χρησιμοποιείται το πρότυπο Chicago 17.
 - Δε θα δημοσιεύονται άρθρα και άλλα κείμενα που δεν τεκμηριώνεται το περιεχόμενό τους ή που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, απρεπή/ακραία γλώσσα ή/και προσβλητικές εκφράσεις, σχόλια και αιχμές πολιτικής φύσης και περιεχόμενο άσχετο με το σκοπό και τη θεματολογία του περιοδικού.
- Για τα προς δημοσίευση κείμενα ισχύουν γενικά τα εξής:
- Η συντακτική επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα προσαρμογής του κειμένου μετά από κατάλληλη γραμματική και συντακτική επεξεργασία, χωρίς να αλλοιώνεται το περιεχόμενό του.
 - Η δημοσίευση ενός κειμένου δε σημαίνει απαραίτητα και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα από την ΑΔΙΣΠΟ.
 - Το υλικό που παραδίδεται προς δημοσίευση δεν επιστρέφεται, ανεξάρτητα αν δημοσιευθεί ή όχι.

Τα προς δημοσίευση άρθρα αποστέλλονται
στην ηλεκτρονική διεύθυνση
e-mail: ekdoseis@adispo.gr

Το περιοδικό "Διακλαδική Επιθεώρηση"
δημοσιεύεται και στο διαδίκτυο
www.adispo.mil.gr

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ
Γεωργικής Σχολής 29, ΤΚ 55535 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 472603, FAX 2310 471710
e-mail: info@adispo.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Υπηρεσία Αεροπορικών Εκδόσεων (ΥΑΕ)

Διανέμεται Δωρεάν

Πρόλογος

του Υποστράτηγου Μιχαήλ Πλουμή
Διοικητή Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

Σας καλωσορίζω με χαρά σε ένα ακόμα τεύχος του περιοδικού της Σχολής μας.

Σε αυτή την έκδοση, θα βρείτε άρθρα που εξετάζουν θέματα της επικαιρότητας, την τεχνητή νοημοσύνη, την ιστορία και τον πολιτισμό.

Η Διακλαδική Επιθεώρηση είναι το περιοδικό της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ) και εκδίδεται 3 φορές το έτος.

Στην ΑΔΙΣΠΟ εκπαιδεύονται Ανώτεροι Αξιωματικοί των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας της Ελλάδας και άλλων χωρών. Η εκπαίδευση στη Σχολή είναι μεταμορφωτική και στοχεύει στην περαιτέρω ανάπτυξη της ηγετικής ικανότητας των Αξιωματικών από το τακτικό, στο επιχειρησιακό επίπεδο πολέμου.

Το τακτικό επίπεδο αφορά στη διεξαγωγή της μάχης, σε μια Περιοχή Επιχειρήσεων (π.χ. ΠΕΠΙΧ Λέσβου) με την κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων και του τοπικού πληθυσμού. Το επιχειρησιακό επίπεδο πολέμου αφορά στη διεξαγωγή μιας σειράς εμπλοκών και μαχών σε ένα Θέατρο Επιχειρήσεων (π.χ. ΘΕ Αιγαίου), με την κινητοποίηση όλων των παραγόντων ισχύος του Ελληνικού κράτους, δηλαδή των Ενόπλων Δυνάμεων, της Οικονομίας, της Διπλωματίας και των Πληροφοριών. Το στρατηγικό επίπεδο αφορά στη διεξαγωγή μιας σειράς επιχειρήσεων στο Θέατρο του Πολέμου δηλαδή σε όλο τον ελλαδικό χώρο, με την κινητοποίηση των παραγόντων ισχύος του ελληνικού κράτους και των συμμαχικών χωρών.

Σε όλα τα επίπεδα, ο Αξιωματικός - Ηγέτορας κινητοποιεί - διατάσσει με κατάλληλους (έξυπνους) τρόπους τους λιγοστούς συνήθως στρατιωτικούς και λοιπούς πόρους (ανθρώπινους και υλικούς) για να πετύχει τον σκοπό, που αφορά στην συνέχιση του Ελληνισμού στον χώρο και στον χρόνο.

Η ορθή αρχική διάταξη κερδίζει τις εμπλοκές, τις μάχες και τον πόλεμο. Μετά την αρχική διάταξη, χερσαίες, ναυτικές, αεροπορικές δυνάμεις, δυνάμεις κυβερνοχώρου και πληροφοριών, ελιγμού και διοικητικής μέριμνας αναπτύσσονται - διατάσσονται και εκτελούν συνδυασμούς άμεσων και έμμεσων ελιγμών για την επίτευξη του σκοπού.

Η αποτροπή ή η νίκη σε όλα τα επίπεδα του πολέμου, με την καθόλου ή την λιγότερη ανάλωση αίματος και χρήματος σηματοδοτεί την επιτυχία του Αξιωματικού - Ηγέτορα και την επιτυχία του ελληνικού κράτους.

Ο Αξιωματικός - Ηγέτορας είναι αυτός που επιτυγχάνει τον σκοπό στις Περιοχές στα Θέατρα Επιχειρήσεων και συνολικά στο Θέατρο του Πολέμου.

Η Ελλάδα μας, η φωτοδότρια του παγκόσμιου πολιτισμού μεγαλούργησε μόνο όταν ηγούνταν στο έδαφος, στην θάλασσα, στον αέρα, στον κυβερνοχώρο και στο γνωσιακό πεδίο, τέτοιοι Αξιωματικοί. Δηλαδή, ηγέτορες με αντοχή, σταθερά προσδεμένοι στο καθήκον, που ζουν και ηγούνται με ήθος αποδίδοντας πάντα αποτελεσματική ηγεσία με την καταβολή του μικρότερου φόρου αίματος και χρήματος.

Ηγέτορες που δημιουργούν την αρμονία στο ενοποιημένο πεδίο μάχης του αβαθούς ελληνικού αμυντικού χώρου. Ηγέτορες που κατανοούν το περιβάλλον τους, αντιλαμβάνονται και διατυπώνουν με σαφήνεια το πρόβλημα, οραματίζονται τη λύση του και την εφαρμόζουν, καθόσον ο πόλεμος συνίσταται στην εκτέλεση. Τέτοιους ηγέτορες στο επιχειρησιακό επίπεδο αναπτύσσει η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου.

Το ανά χείρας περιοδικό είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας τέτοιων Αξιωματικών. Σας εύχομαι καλή ανάγνωση.

Περιεχόμενα

Ημερήσιες Διαταγές Παράδοσης - Παραλαβής Διοίκησης ΑΔΙΣΠΟ

Ημερήσια Διαταγή Παραδίδοντος Διοικητή ΑΔΙΣΠΟ
Αντιπτεράρχου (Ι) Ευάγγελου Τουρβαλή 1

Ημερήσια Διαταγή Παραλαμβάνοντος
Διοικητή ΑΔΙΣΠΟ Υποστράτηγου Μιχαήλ Πλουμή 4

Άρθρα Εξωτερικών Συνεργατών, Εκπαιδευτών, Σπουδαστών της Σχολής & Ιστορικά - Αρχειακά Κείμενα

«Η εξέλιξη του στρατηγικού δόγματος της Τουρκίας στο
υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου ως ηγεμονική
περιφερειακή δύναμη (1991 - 2011)»
του Αντισμηνάρχου Αεράμυνας Αποστόλου Κυργιαλάνη 7

«Ριζοσπαστικοποίηση και προσφυγικές ροές -
έγκαιρη αναγνώριση του κινδύνου»
του Ταγματάρχη (ΠΖ) Γιάννη Χριστοφίδη 17

«Τεχνητή Νοημοσύνη: Τεχνολογικό Υπόβαθρο, Προοπτικές και
Προκλήσεις από τη Στρατιωτική Χρήση της»
του Υποστράτηγου ε.α. Κωνσταντίνου Βαλαλή 31

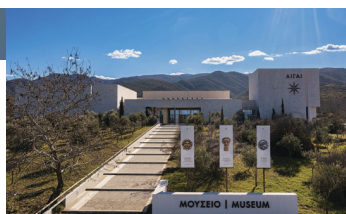
«Οι τελευταίες τάσεις στις Δορυφορικές Επικοινωνίες και η
εκμετάλλευσή τους από τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις,
κυρίως ως εναλλακτικός τρόπος επιχειρησιακής επικοινωνίας»
του Αντισμηνάρχου (Ι) Φώτιου Γιάντση 45

«Θρησκεία και Πολιτική»
του Ταξίαρχου ε.α. Θεόδωρου Χατζόπουλου 61

Πολιτιστική Στήλη

«Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών
Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο»

72

Δραστηριότητες της ΑΔΙΣΠΟ

83

Τελετή παράδοσης-παραλαβής
Διοίκησης ΑΔΙΣΠΟ

**Επισκέψεις Ξένων Αποστολών
και Προσωπικοτήτων**

84

Επίσκεψη Υφυπουργού Μετανάστευσης και
Διεθνούς Προστασίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

85

Επίσκεψη Αντιπροσωπείας του National Defence University
του Βασιλείου της Σαουδικής Αραβίας

Επισκέψεις Στρατιωτικής Ηγεσίας

86

Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης Διοικητικής
Μέριμνας Ναυτικού (ΔΔΜΝ)

87

Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης Ειδικού Πολέμου (ΔΕΠ)

88

Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης
Αεροπορικής Υποστήριξης (ΔΑΥ)

89

Επίσκεψη Αρχηγού Στόλου (ΑΣ)

90

Επίσκεψη Διοικητή Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης
Υποστήριξης Στρατού (ΑΣΔΥΣ)

91

Επίσκεψη Διοικητή Ανώτατης Διοίκησης
Εσωτερικού και Νήσων (ΑΣΔΕΝ)

Σχολεία-Σεμινάρια-Ημερίδες

92

Ημερίδα με θέμα «Drones: Στρατηγικά και νομικά ζητήματα»

93

Άσκηση ΤΑΑΣ ΕΡΜΗΣ 2025

95

Εθελοντική Αιμοδοσία

96

Βιβλιοθήκη Σχολής

98

Απόφθεγμα

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΔΙΣΠΟ

Ίδρυση της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ)

Με απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας (Φ.022/27/158782/Σ.4405/25 Ιουλ 2003/ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ΔΙΔΥΠ&ΟΡΓ.) συγκροτήθηκε η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ). Την 1η Οκτωβρίου 2003 εκδόθηκε ο Νόμος υπ' αριθ. 3186 (ΦΕΚ230/Τεύχος Πρώτο) για την ίδρυση της ΑΔΙΣΠΟ.

Ως ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της Σχολής καθορίσθηκε η 9η Σεπτεμβρίου 2003, ημερομηνία κατά την οποία εκλήθη να φοιτήσει η 1η Εκπαιδευτική Σειρά (Ε.Σ).

Στις 27 Οκτ 2003 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της Σχολής παρουσία της Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας του ΥΕΘΑ.

Έδρα της Σχολής

Η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου έχει την έδρα της στο στρατόπεδο «Ταξιάρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου» στη Θεσσαλονίκη, όπου έως το έτος 2003 λειτουργούσε η Ανώτατη Σχολή Πολέμου του Στρατού Ξηράς (ΑΣΠ).

Έμβλημα της Σχολής

Το έμβλημα της Σχολής αποτελείται από το αντίστοιχο έμβλημα του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ) με τα σύμβολα των τριών Κλάδων (κράνος, άγκυρα, φτερά) και την προσθήκη ενός βιβλίου και ενός ξίφους που κόβει τον «Γόρδιο Δεσμό». Η σύνθεση συμβολίζει τη δύναμη και την αποφασιστικότητα που δίδει η γνώση για την επίλυση κάθε προβλήματος, μέσω του διακλαδικού σχεδιασμού. Η φράση «ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ», που αναγράφεται στο επάνω μέρος του εμβλήματος, τονίζει τον διακλαδικό χαρακτήρα της Σχολής.

Ημερήσιες Διαταγές Παράδοσης - Παραλαβής Διοίκησης ΑΔΙΣΠΟ

Ημερήσια Διαταγή Παραδίδοντος Διοικητή ΑΔΙΣΠΟ Αντιπτέραρχου (Ι) Ευάγγελου Τουρβαλή

Αξιωματικοί, Υπαξιωματικοί, Σπουδαστές, Στρατευμένοι και Πολιτικό Προσωπικό της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου.

Σε εκτέλεση σχετική Διαταγής ΓΕΕΘΑ παραδίδω σήμερα τα καθήκοντα Διοικητού της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου και παράλληλα μετά από τέσσερις σχεδόν δεκαετίες κλείνει ο κύκλος της ενεργού μου υπηρεσίας στο όπλο της Πολεμικής Αεροπορίας.

Με τη σημερινή μου αφυπηρέτηση, αποχαιρετώ το όπλο που αγάπησα και αφιερώθηκα σε αυτό. Ο δρόμος ήταν μακρύς και το ταξίδι μεγάλο μα γεμάτο με γνώσεις, εμπειρίες, αγώνες και περιπέτεια. Ειλικρινά μια συγκλονιστική βιωματική ομορφιά που θα με συντροφεύει σε όλη μου τη ζωή.

Αισθάνομαι υπερήφανος που τον τελευταίο χρόνο είχα την ύψιστη τιμή να διοικήσω την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, στην οποία προάγεται η ιδέα της διακλαδικότητας και ενισχύεται η μαχητική ικανότητα των Ενόπλων Δυνάμεων. Μια Σχολή που εκπαιδεύει τους Αξιωματικούς ως διακλαδικούς επιτελείς και τους προετοιμάζει ως διοικητές ανώτερων βαθμίδων και ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας. Μια Σχολή που αποτελεί ένα σημαντικό, εάν όχι το σημαντικότερο βήμα στη σταδιοδρομία κάθε Αξιωματικού.

Αυτόν τον χρόνο η Σχολή βρήκε τρόπους να βάλει θεμέλια και ανακάλυψε δρόμους για την σταδιακή μετεξέλιξη της, ώστε να είναι επίκαιρη, σημαντική και με ειδική προστιθέμενη αξία ως προς την επιμόρφωση των σπουδαστών και την παραγωγή πρωτογενούς σκέψης στο στρατηγικό και επιχειρησιακό πεδίο, που διαμορφώνουν μεταξύ άλλων, η εκμετάλλευση ευκαιριών ή η δημιουργία τους και η έγκαιρη αντιμετώπιση προκλήσεων και απειλών, παρόντων και μελλοντικών.

Θα ήθελα να παροτρύνω το προσωπικό και τους σπουδαστές να συνεχίσουν να εργάζονται για την βελτίωση του επιπέδου της Σχολής και την συνεισφορά της στις ΕΔ και στην Ακαδημαϊκή - Πανεπιστημιακή κοινότητα της Θεσσαλονίκης με την οποία η Σχολή ήδη έχει συνεργασία την οποία συνεχώς διευρύνει και εμβαθύνει, με σκοπό το αμοιβαίο όφελος και τελικά το όφελος της πατρίδας.

Κύριε Υπαρχηγέ

Ολοκληρώνοντας σήμερα τη Διοίκησή μου επιτρέψτε μου να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην εκπλήρωση της αποστολής της Σχολής τον τελευταίο χρόνο. Ειδικότερα:

Στο πρόσωπό σας, το ΓΕΕΘΑ και τα τρία Γενικά Επιτελεία που στέκονται συνεχώς αρωγοί στην Αποστολή της ΑΔΙΣΠΟ,

Τα Α.Ε.Ι. της χώρας που διαθέτουν το υψηλού επιπέδου καθηγητικό προσωπικό και ιδιαίτερα το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καθώς και όλους του εξωτερικούς ομιλητές που τιμούν με την παρουσία τους τη Σχολή.

Τις Θρησκευτικές και Πολιτικές αρχές που μας τιμούν σήμερα με την παρουσία τους,

Τις φίλιες και συμμαχικές χώρες, ιδίως την Κυπριακή Δημοκρατία, την Βοσνία - Ερζεγοβίνη και την Ιορδανία που επέλεξαν και φέτος να εμπιστευτούν την ΑΔΙΣΠΟ στέλνοντας στελέχη τους για φοίτηση στην εκπαιδευτική σειρά,

Τα Σώματα Ασφαλείας που κοσμούν με τα στελέχη τους τη Σχολή,

Το σύνολο των σπουδαστών για τη φρεσκάδα του μυαλού τους και την ευγενική συμπεριφορά τους,

Το προσωπικό της Σχολής, μόνιμο και στρατεύσιμο καθώς επίσης τους εκπαιδευτές, που εργάζονται όλοι μαζί, άοκνα και φιλότιμα, υποστηρίζοντας διαρκώς την αποστολή της Σχολής, ανεξάρτητα του εργασιακού χώρου που βρίσκονται,

Ιδιαίτερη μνεία θα ήθελα να κάνω στους άμεσους συνεργάτες μου, τον Υποδιοικητή Ταξίαρχο (ΠΖ) Σπυρίδωνα Παπαγεωργίου και τον Διευθυντή Σπουδών Αρχιπλοίαρχο (Μ) Κωνσταντίνο Κυριάκου ΠΝ, καθώς και στην ομάδα του Υπασιστηρίου μου, τον Υποπλοίαρχο (Ε) Αριστομένη Αργυρόπουλο ΠΝ, την Ανθυπασιπιστή (ΥΑΔ) Κωνσταντίνα Κατσικάκη και την ΜΥ Θεοδώρα Χατζηδάκη.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου, τους γιούς μου Βασίλη και Κωνσταντίνο και ιδιαίτερος τη σύζυγό μου Έλενα, που διακριτικά και αγόγγυστα στάθηκαν δίπλα μου και μου προσέφεραν την αμέριστη συμπαράστασή τους, καθ' όλη την διάρκεια της σταδιοδρομίας μου.

Κλείνοντας, ευχαριστώ Τον Θεό, γιατί χωρίς τη βοήθειά Του δε θα ήμουν ικανός να ολοκληρώσω αυτό το ταξίδι σωματικά, πνευματικά και ψυχικά υγιής, όπως αισθάνομαι τώρα.

Στο νέο σας Διοικητή, εξάιρετο συνάδελφο Υποστράτηγο Μιχαήλ Πλουμή εκφράζω τα συγχαρητήριά μου για την επιλογή του και του εύχομαι υγεία, δύναμη, τύχη και καλή επιτυχία στο έργο που αναλαμβάνει.

«Φίλος είναι ένας άνθρωπος με τον οποίο τολμάς να είσαι ο εαυτός σου» έχει πει ο Αμερικανός φιλόσοφος Πιτ Μπράουν. Σας διαβεβαιώ ότι πάντοτε κατά το διάστημα της διοίκησης μου δεν παρουσίασα τίποτε διαφορετικό, παρά ήμουν πάντοτε απέναντι σας αυτό που πράγματι είμαι. Ο εαυτός μου. Γι' αυτό πιστεύω ότι έχω το δικαίωμα να σας αποκαλώ όλους έτσι. Φίλοι μου. Εύχομαι σε όλους σας υγεία, ευτυχία και ο Θεός να είναι πάντοτε μαζί σας.

Αντιπέραρχος (Ι) Ευάγγελος Τουρβαλής

Ημερήσια Διαταγή Παραλαμβάνοντος Διοικητή ΑΔΙΣΠΟ Υποστράτηγου Μιχαήλ Πλουμή

Σεβαστοί εν δυνάμει αρχηγοί του στρατού, του ναυτικού, της αεροπορίας και των ενόπλων δυνάμεων της χώρας, του έτους 2040.

Στρατιωτικό, πολιτικό καθηγητικό προσωπικό, Αξκοί και οπλίτες, πολιτικό προσωπικό της Σχολής.

Κατόπιν πρότασης της στρατιωτικής ιεραρχίας και σχετικής απόφασης της πολιτικής ηγεσίας, αναλαμβάνω σήμερα τη διοίκηση.

Στον Αρχηγό ΓΕΣ, Στρατηγό κ. Γεώργιο Κωστίδη που με πρότεινε για την θέση, στον Αρχηγό ΓΕΕΘΑ Στρατηγό κ. Δημήτριο Χούπη στον οποίο υπάγεται η Σχολή,

και στον παριστάμενο Διοικητή μου Υπαρχηγό ΓΕΕΘΑ, Ναύαρχο κ. Θεόδωρο Μικρόπουλο, αναφέρω πως θα ανταποκριθώ στις προσδοκίες τους.

Κατά τη διάρκεια της διοικήσεώς μου, θα διακονήσω την Σχολή με ευκαμψία ως προς τα μέσα και τους τρόπους, αλλά με εμμονή στον σκοπό, πάντα όμως σε συμφωνία με τον νόμο.

Βασικός στόχος μου είναι να βοηθήσω με όλες μου τις δυνάμεις την μετάβαση των σπουδαστών της Σχολής από το τακτικό στο επιχειρησιακό επίπεδο πολέμου.

Το τακτικό επίπεδο πολέμου ζητά από τον Αξιωματικό να είναι ικανός να εκστομίσει μια και μόνο φράση, την εξής:

Αυτό πρέπει να γίνει. Θα το κάνεις εσύ, με αυτά τα μέσα.

Από την ικανότητα του αυτή, εξαρτάται η επιβίωση και η ασφάλεια όλων. Η μετάβαση από το τακτικό επίπεδο πολέμου στο επιχειρησιακό γίνεται με τη σπουδή της επιχειρησιακής τέχνης. Η τέχνη αυτή διδάσκει τη σχεδίαση και τη διεξαγωγή των μαχών και των εμπλοκών στα Θέατρα Επιχειρήσεων Θράκης, Αιγαίου και Ανατολικής Μεσογείου - Κύπρου.

Η επιχειρησιακή τέχνη διδάσκει την δημιουργική χρησιμοποίηση των Ενόπλων Δυνάμεων, της Διπλωματίας, της Οικονομίας και των Πληροφοριών με σκοπό την συνέχιση του Ελληνισμού στον χώρο και τον χρόνο.

Εκτός από το ποιός, και με ποιά μέσα θα δώσει τη μάχη, απαντά και στα ερωτήματα για το εάν αυτή πρέπει να δοθεί, αλλά και το πού και το πότε θα δοθεί. Ως τέχνη, απαιτεί προσκόλληση στις αλήθειες της επιστήμης, μέσω των εκτενών υπολογισμών και συγκρίσεων, αλλά και τις δεξιότητες της φαντασίας και της δημιουργικότητας.

Από σήμερα είμαι πλέον επιφορτισμένος προσωπικά να βοηθήσω τους σπουδαστές μας να αναπτυχθούν σε ηγέτες του επιχειρησιακού επιπέδου.

Ηγέτες που κατανοούν το περιβάλλον τους, αντιλαμβάνονται και διατυπώνουν με σαφήνεια το πρόβλημα, οραματίζονται την λύση του και την εφαρμόζουν, καθόσον τα πάντα συνίστανται στην εκτέλεση.

Η μετάβαση των σπουδαστών στο επιχειρησιακό επίπεδο μέσω μιας μεταμορφωτικής διαδικασίας ανάπτυξης, προϋποθέτει το ΓΝΩΘΙ Σ' ΑΥΤΟΝ που αποκτήθηκε στο τακτικό επίπεδο, μέσω της ενδεδειγμένης ενδοσκόπησης, της γνώσης και της εμπειρίας.

Η διακονία του επιχειρησιακού επιπέδου πολέμου απαιτεί την μεσότητα που εξασφαλίζει την αρμονία με βάση το Μηδέν Άγαν, δηλ. τίποτα σε υπερβολή, αλλά και την κατανόηση της αλήθειας ότι το Τέλος στεφανώνει το έργο.

Η μεσότητα και η αποτελεσματικότητα έχουν ιδιαίτερη αξία σήμερα, όπου η φύση του πολέμου παραμένει αναλλοίωτη στον χρόνο μια και είναι πολιτική, βίαιη, αβέβαιη, και στηρίζεται στη δύναμη της επιβολής.

Από την άλλη, ο χαρακτήρας του πολέμου αλλάζει συνεχώς εξαιτίας της εξέλιξης της τεχνολογίας που συμπαρασύρει τα δόγματα και τις μεθόδους διεξαγωγής του.

Η εισαγωγή στον πόλεμο των μη επανδρωμένων οχημάτων σηματοδοτεί την επικείμενη επέλαση των αυτόνομων πολεμικών μηχανών. Τα συστήματα αυτά θυμίζουν εν πολλοίς τους βόλτιζερ - ακροβολιστές του Ναπολέοντος, οι οποίοι υλοποιούσαν μαζικά συνδυασμούς άμεσων ελιγμών στην προφανή κατεύθυνση, και έμμεσων ελιγμών στην μη αναμενόμενη κατεύθυνση. Παράλληλα, παρατηρείται η ανάπτυξη του βαλλιστικού πυραυλικού πυροβολικού που αναμένεται να δραματίσει τεράστιο ρόλο στον μελλοντικό πόλεμο.

Από την άλλη, ο πόλεμος, λόγω της διάδοσης των έξυπνων συσκευών και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, διεξάγεται όλο και περισσότερο στη γνωσιακή του διάσταση. Εκεί, ο αντίπαλος εκμεταλλεύομενος το έλλειμμα μόρφωσης, απογνωμώνει, απομονώνει και αποδομεί τα άτομα επιχειρώντας την αλλαγή του τρόπου νόησης τους, μέσω της μεταβολής της ιστορίας, της εικονογραφίας και των αφηγήσεων, με στόχο την διαίρεση, την εξασθένηση και την παράδοση των φιλών χωρίς να δοθεί καμία μάχη.

Οι νέες τάσεις και η νέα πολεμική τεχνολογία καταδεικνύουν την ανάγκη προσαρμογής των δογμάτων και των μεθόδων διεξαγωγής του πολέμου στην εποχή μας, με βάση τις αρχές του πολέμου.

Οι αρχές της συγκέντρωσης, του ελιγμού, του αιφνιδιασμού και του ηθικού, θα διαδραματίσουν σπουδαίο ρόλο ανεξάρτητα, εάν ο εχθρός είναι άνθρωποι ή μηχανές.

Για να κατακτηθεί η νίκη και η συνεπακόλουθη συνέχιση του ελληνισμού στον χώρο και τον χρόνο θα απαιτηθεί δημιουργική και καινοτόμο νόηση, όπως την δίδαξαν ο Οδυσσέας, ο Μιλτιάδης, ο Επαμεινώνδας, ο Θεμιστοκλής, ο Κολοκοτρώνης, ο Κανάρης, ο Μητραλέξης, οι αεροπόροι της επιχείρησης ΝΙΚΗΣ, αλλά και τόσοι άλλοι, επώνυμοι και ανώνυμοι Έλληνες. Όλοι αυτοί οι μεγάλοι άνδρες, έπαιξαν τον ρόλο τους στο έργο της πολυαγαπημένης μας Ελλάδας. Της ομορφότερης, της καλύτερης, και ευγενέστερης πατρίδας του κόσμου. Το έργο αυτό το έγραψαν ένας Όμηρος, ένας Πλάτωνας, ένας Αριστοτέλης, ένας Σοφοκλής. Από τότε που γράφτηκε μέχρι σήμερα συνεχώς παίζεται από πλήθος επώνυμων και ανώνυμων Ελλήνων.

Στο έργο αυτό είμαστε όλοι πρωταγωνιστές και κομπάρσοι στην εκτέλεση της ίδιας ωραίας παράστασης. Ο ρόλος μας, απαιτεί τη διεκδίκηση της νίκης με εμμονή, την προσβολή και καταστροφή του εχθρού, με την έξυπνη αξιοποίηση των λιγοστών ανθρώπινων και υλικών πόρων και με την καταβολή ελάχιστου φόρου αίματος και χρήματος.

Με βάση τις απαιτήσεις του ρόλου, σας υπόσχομαι πως θα εργαστώ μαζί σας, όπως ακριβώς έκαναν και οι προηγούμενοι διοικητές, προκειμένου οι σπουδαστές μας να μάθουν καλά το έργο της πολυαγαπημένης μας πατρίδας, προκειμένου, να δυναθούν να εξάγουν νόημα από το χάος του παρόντος με την γνώση και την σοφία του παρελθόντος. Να δυναθούν, εφόσον κληθούν, με έξυπνο τρόπο, να πολεμήσουν τον πόλεμο της εποχής τους.

Στον απερχόμενο Διοικητή πιλότο αεροσκαφών F-16, άξιο άνδρα και οικογενειάρχη, Αντιπέρραρχο κ. Ευάγγελο Τρουβαλή, ο οποίος ολοκληρώνει μια λαμπρή σταδιοδρομία στην ενεργό και μάχιμη δράση στους Ελληνικούς Ουρανοίς, εύχομαι ολόψυχα υγεία, ευημερία και μακροήμερευση.

Στο πρόσωπο του, ευχαριστώ και όλους τους παλιούς διοικητές της Σχολής, διότι πάνω σε αυτά που εκείνοι δημιούργησαν θα χτίσω και εγώ την δικιά μου προσπάθεια, για να παραδώσω και εγώ όπως και εκείνοι, την Σχολή αξιότερη από ότι την παρέλαβα.

Για την υποστήριξη του έργου μου επικαλούμαι εκτός από την βοήθειά σας, και την στήριξη της οικογένειάς μου, την στήριξη των Προστατών Αγίων των Ενόπλων Δυνάμεων.

Του Ταξιάρχη Μιχαήλ του Μανταμάδος, του Τροπαιοφόρου Μεγαλομάρτυρος Αγίου Γεώργιου, και του Προστάτη του Ναυτικού μας, του Αγίου Νικολάου.

Εν τη ενώσει η ισχύς.

Υποστράτηγος Μιχαήλ Πλουμής, PhD
Διοικητής ΑΔΙΣΠΟ

«Η εξέλιξη του στρατηγικού δόγματος της Τουρκίας στο υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου ως ηγεμονική περιφερειακή δύναμη (1991 - 2011)»

του Αντισμήναρχου Αεράμυνας Αποστόλου Κυργιιάνη

Εισαγωγή

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης αναμφίβολα σηματοδότησε το τέλος της διπολικής εποχής που κυριαρχούσε κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ωστόσο, το σύστημα που αναδύθηκε δεν εντάσσεται εύκολα σε έναν τυπικό ορισμό πολικότητας, ούτε χαρακτηρίζεται από την ίδια σαφήνεια. Η δυσκολία στον προσδιορισμό του νέου διεθνούς συστήματος έγκειται στην ύπαρξη ενός ευρέος φάσματος σημαντικών δυνάμεων. Αν και πολλές από αυτές δεν ήταν συγκρίσιμες με τις Ηνωμένες Πολιτείες σε επίπεδο ισχύος, διαδραμάτιζαν ωστόσο σημαντικό ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο, έστω και με διαφορετικούς τρόπους. Σε αυτό το νέο διεθνές περιβάλλον, συγκαταλέγονται δυνάμεις, όπως η Κίνα, η Ρωσία, η Ινδία, καθώς και η Ευρωπαϊκή Ένωση ως μια *sui generis* οντότητα.

Η επικρατούσα αντίληψη, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ήταν ότι το διεθνές σύστημα διαμορφώθηκε σε μια μονοπολική τάξη, με τις Ηνωμένες Πολιτείες να αποτελούν την υπερδύναμη. Αυτή η κατάσταση συνοδεύεται από τη σχετική συναίνεση των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες, ενώ δέχθηκαν την αμερικανική πρωτοκαθεδρία στην παγκόσμια σκηνή, διατηρήσαν παράλληλα τις δικές τους σφαίρες επιρροής και τους διακριτούς ρόλους τους στο διεθνές σύστημα. Επιπλέον, εμφανίστηκε ένα σημαντικό σύνολο περιφερειακών

1. Robert Schütze, *European Union Law*, (London: Oxford University Press, 3rd Edition, 2021), chapter 2.

δυνάμεων, οι οποίες διεκδικούσαν περιφερειακή επιρροή και συνέβαλαν στη διαφοροποίηση του συστήματος ισχύος.

Ο χαρακτηρισμός ενός δρώντα ως μεγάλης δύναμης δεν αποτελεί απλή πράξη μέτρησης ποσοτικών στοιχείων ισχύος. Αντίθετα, προϋποθέτει ένα σύνθετο σύνολο παραγόντων, το οποίο συνδυάζει υλικές δυνατότητες, όπως στρατιωτική ισχύ, οικονομικούς πόρους και τεχνολογική υπεροχή, με ποιοτικές διαστάσεις της ισχύος². Επιπλέον, απαιτείται η τυπική αναγνώριση αυτής της ιδιότητας από την ευρύτερη διεθνή κοινότητα των κρατών,³ γεγονός που εντάσσει τον δρώντα στη διεθνή τάξη ως αναγνωρισμένη μεγάλη δύναμη.

Η ιδιότητα αυτή επιβεβαιώνεται επίσης από τη συμπεριφορά της δύναμης σε παγκόσμιο επίπεδο, κυρίως σε σχέση με την υπάρχουσα υπερδύναμη (ή τις υπάρχουσες υπερδυνάμεις). Ο τρόπος που η μεγάλη δύναμη δρα σε διεθνή κλίμακα πρέπει να αντικατοπτρίζει την ικανότητα να διαχειρίζεται ή να αντισταθμίζει την κυρίαρχη επιρροή της υπερδύναμης, καθώς και να λαμβάνει υπόψη τις επιπτώσεις των ενεργειών της στις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις και στους συνασπισμούς που ενδέχεται να διαμορφωθούν.

Η αλληλεπίδραση αυτή καθιστά τη θέση της μεγάλης δύναμης τόσο σύνθετη όσο και δυναμική, καθώς εξαρτάται από τη διαρκή προσαρμογή και από την ευελιξία της να ανταποκρίνεται στις παγκόσμιες ισορροπίες και συμμαχίες.⁴ Επιπρόσθετα, μεγάλες δυνάμεις ορίζονται ως «εκείνα τα κράτη που έχουν τις δυνατότητες να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διεθνή πολιτική όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την ασφάλεια».⁵

Λαμβάνοντας υπόψη τα καθοριστικά και ιστορικά κριτήρια, το διεθνές σύστημα μπορεί να ταξινομηθεί σε τρεις διακριτές κατηγορίες κρατών: τις υπερδυνάμεις και τις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες δρουν σε παγκόσμιο επίπεδο, και τις περιφερειακές δυνάμεις, που επιδρούν, κυρίως, σε περιφερειακό επίπεδο. Η διάκριση αυτή αντικατοπτρίζει την άνιση κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα, όπου μόνο λίγα κράτη διαθέτουν τους απαραίτητους πόρους και την αναγνώριση που απαιτείται για να αποκτήσουν ρόλο σε υπερεθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο.

Η επίτευξη του καθεστώτος μεγάλης δύναμης, όπως στην περίπτωση της Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης στο υποσύστημα της ανατολικής Μεσογείου, προϋποθέτει να αναγνωρίζεται από άλλες σημαντικές δυνάμεις ως κράτος με σαφή οικονομική, στρατιωτική και πολιτική δυναμική, η οποία θα της επιτρέψει

2. Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* (Massachusetts: McGraw-Hill, 1979), 131

3. Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan, 1977), 200-2.

4. Buzan, B., & Wæver, O *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 32.

5. Σωτήρης Λ. Παπαϊωάννου, *Διεθνείς Σχέσεις: Θεωρία και Πράξη* (Αθήνα; Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη, 1997), 125.

ενδεχομένως να διεκδικήσει καθεστώς μεγάλης δύναμης σε βραχυπρόθεσμο ή μεσοπρόθεσμο ορίζοντα.

Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία, με τις αυξανόμενες οικονομικές, στρατιωτικές και γεωπολιτικές της φιλοδοξίες, επιδιώκει να αναβαθμίσει το διεθνές της προφίλ, ενώ η στάση των άλλων δυνάμεων απέναντί της είναι καθοριστική στην ανάδειξη αυτής της προοπτικής. Η διεθνής αναγνώριση και η ανταπόκριση στις κινήσεις της καθιστούν τον ρόλο της περισσότερο από περιφερειακό, αποδίδοντας στην Τουρκία χαρακτηριστικά δυνάμεως με διεκδικήσεις και δυνατότητες πέραν της περιφέρειάς της.

Το υποσύστημα της ανατολικής Μεσογείου ως πεδίο γεωστρατηγικών αντιπαραθέσεων και ενεργειακών επιδιώξεων της Τουρκίας

Τα υδάτινα σύνορα που περιβάλλουν⁶ την Τουρκία χαρακτηρίζονται από μοναδικές γεωπολιτικές και γεωοικονομικές δυναμικές, οι οποίες διαμορφώνονται από μια σειρά κρίσιμων παραγόντων. Αρχικά, ο «χαρακτήρας» των γειτονικών κρατών και η πολιτική τους φυσιογνωμία επηρεάζουν άμεσα τις σχέσεις της Τουρκίας με αυτά, καθώς η διαφοροποίηση στις πολιτικές και στρατηγικές τους κατευθύνσεις συνεισφέρει στη διαμόρφωση συμμαχιών και ανταγωνισμών.

Οι ιστορικές «αντεγκλήσεις» μεταξύ των κρατών της περιοχής έχουν επίσης διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στη δημιουργία ενός συγκρουσιακού πλαισίου, που καθορίζει τις σύγχρονες διακρατικές σχέσεις και επηρεάζει τη σταθερότητα της περιοχής. Το παράδειγμα των διενέξεων Τουρκίας-Ελλάδας στο Αιγαίο αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση, όπου ιστορικές συγκρούσεις ενισχύουν τα τρέχοντα γεωπολιτικά αδιέξοδα.

Το υποσύστημα της ανατολικής Μεσογείου

6. Αιγαίο Πέλαγος, Μαύρη Θάλασσα και ανατολική Μεσόγειος

Επιπλέον, η «κατανομή ισχύος»⁷ στα θαλάσσια υποσυστήματα και τα «διλήμματα ασφαλείας»⁸ που προκύπτουν διαμορφώνουν την αμυντική πολιτική των εμπλεκόμενων κρατών. Ο ανταγωνισμός για την επίτευξη ή διατήρηση στρατηγικής υπεροχής σε καθένα από αυτά τα θαλάσσια σύνολα ενισχύει τις εντάσεις, δεδομένων των ανησυχιών για εξωτερικές απειλές και της αβεβαιότητας που διέπει το περιβάλλον ασφαλείας.

Η οριοθέτηση των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών (ΑΟΖ) αποτελεί κεντρικό ζήτημα που ενισχύει τη γεωπολιτική πολυπλοκότητα των θαλάσσιων περιοχών, καθώς οι διαφορές στον καθορισμό των θαλάσσιων ορίων συχνά οδηγούν σε έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ γειτονικών κρατών. Η διαχείριση αυτών των ζωνών προσδίδει στην περιοχή στρατηγικό βάθος, καθώς και το δικαίωμα εκμετάλλευσης - αξιοποίησης των υποθαλάσσιων πόρων, όπως τα ενεργειακά κοιτάσματα, και η ανακάλυψη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων. Η οικονομική βιωσιμότητα και η ενεργειακή ασφάλεια των περιφερειακών δυνάμεων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα αξιοποίησης αυτών των πόρων, γεγονός που εντείνει τις γεωπολιτικές διαμάχες και επαναπροσδιορίζει τις ισορροπίες ισχύος στην περιοχή.

Οι παράγοντες αυτοί αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, διαμορφώνοντας ένα δυναμικό και συχνά ασταθές περιβάλλον γύρω από την Τουρκία. Οι εν λόγω δυναμικές και η ρευστότητα του περιβάλλοντος ασφαλείας⁹ κατέστησαν, πιο πολύ από ποτέ, την προώθηση των συμφερόντων και των δικαιωμάτων της Τουρκίας ζήτημα μείζονος σημασίας. Σε αυτό το πλαίσιο, οι συγκρούσεις και οι συνεργασίες διαμορφώνονται συνεχώς. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο υποσύστημα της ανατολικής Μεσογείου, όπου οι περιφερειακές, αλλά και οι διεθνείς, διμερείς και πολυμερείς διαστάσεις του ανταγωνισμού αποκτούν αυξανόμενη σημασία.

Ιστορικά, η ανατολική Μεσόγειος¹⁰ ήταν το επίκεντρο της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου,¹¹ μέσω της Διώρυγας του Σουέζ, τον Ινδικό Ωκεανό, την Αφρική,

7. Αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η ισχύς κατανέμεται μεταξύ των κρατών στο συγκεκριμένο γεωπολιτικό υποσύστημα της ανατολικής Μεσόγειου.

8. Αναφέρεται σε καταστάσεις όπου οι αμυντικές ενέργειες ενός κράτους, όπως η ενίσχυση της στρατιωτικής του ισχύος, προκαλούν ανασφάλεια σε άλλα κράτη, τα οποία με τη σειρά τους ανταποκρίνονται με αντίστοιχα μέτρα.

9. Αναφέρεται στο τρομοκρατικό χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ, στην Αραβική Άνοιξη, στην κρίση της Λιβύης που ξεκίνησε το 2011, στην προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014, στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ (μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν) το 2020 και στην εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022.

10. Αναφέρεται στο τρομοκρατικό χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ, στην Αραβική Άνοιξη, στην κρίση της Λιβύης που ξεκίνησε το 2011, στην προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014, στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν το 2020, καθώς και στην εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022.

11. Σήμερα πάνω από το 25% του θαλάσσιου εμπορίου διακινείται από τα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου. Maritime transport in the Mediterranean. Plan Bleu. https://planbleu.org/wp-content/uploads/2021/12/MARITIME_TRANSPORT.pdf (πρόσβαση στις 11 Δεκεμβρίου 2024).

αλλά και των χωρών της Μέσης Ανατολής. Η γεωπολιτική της ανατολικής Μεσόγειου αναπλάστηκε μέσα από τα μακροχρόνια προβλήματα της Κύπρου, αλλά και μεταξύ του Ισραήλ και της Παλαιστίνης. Επιπλέον, τη δεκαετία του 2000, τα ενεργειακά ζητήματα διαμόρφωσαν σημαντικές εξελίξεις, ενώ το 2010 και έπειτα, η «αραβική άνοιξη»¹² και οι αναταραχές στις χώρες της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής προκάλεσαν σημαντικές αλλαγές στα πολιτικά τους συστήματα.

Η στρατηγική σημασία των αγωγών φυσικού αερίου και πετρελαίου στην ανατολική Μεσόγειο είναι καθοριστική για την επιδίωξη της Τουρκίας να αναδειχθεί ως ενεργειακός κόμβος.¹³ Οι παγκόσμιες ενεργειακές εξελίξεις έχουν αναδείξει την ανάγκη οριοθέτησης των θαλάσσιων ζωνών στην ανατολική Μεσόγειο, καθώς δεν υπάρχει επίσημη πολυμερής συμφωνία μεταξύ των παράκτιων κρατών σχετικά με την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη.¹⁴ Η εκκρεμότητα αυτή στην οριοθέτηση των θαλάσσιων περιοχών έχει επιβαρύνει περαιτέρω τις σχέσεις της Τουρκίας με άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς, επιφέροντας νέες γεωπολιτικές εντάσεις και δυσχεραίνοντας τη συνεργασία στην περιοχή.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Τουρκία υιοθετεί μια προληπτική προσέγγιση που αποσκοπεί στον έλεγχο των ενεργειακών διαδρομών και στην αποτροπή μονομερών ενεργειών από άλλα παράκτια κράτη. Μέσω διαφόρων στρατιωτικών και πολιτικών πρωτοβουλιών, όπως η αποστολή ερευνητικών πλοίων στις διαφιλονικούμενες θαλάσσιες ζώνες και η στρατιωτική παρουσία σε στρατηγικά σημεία, η Τουρκία επιδιώκει να καταστήσει σαφές ότι διατηρεί ισχυρά δικαιώματα στην περιοχή και ότι δεν θα επιτρέψει δράσεις που ενδέχεται να απειλήσουν τα συμφέροντά της.

Λαμβάνοντας υπόψη τη διαρκώς αυξανόμενη σημασία των περιφερειακών υποσυστημάτων στη σύγχρονη διεθνή τάξη, η στρατηγική της Τουρκίας στην ανατολική Μεσόγειο υπερβαίνει το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας. Αντίθετα, εντάσσεται σε ένα ευρύτερο στρατηγικό πλαίσιο που αποσκοπεί στη διεύρυνση της επιρροής, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Αυτό το πλαίσιο διαμορφώνεται σε σημεία, όπου αλληλεπιδρούν οι δυναμικές της εθνικής και της παγκόσμιας ασφάλειας, αναδεικνύοντας το υποσύστημα της ανατολικής Μεσογείου σε κεντρικό πεδίο για την υλοποίηση των στρατηγικών δράσεων της.

12. Αναφέρεται στην Αραβική Άνοιξη ήταν ένα κύμα λαϊκών εξεγέρσεων, διαδηλώσεων και επαναστάσεων που ξέσπασαν στον αραβικό κόσμο στις αρχές του 2011 (Ξεκίνησε στην Τυνησία και γρήγορα εξαπλώθηκε σε χώρες όπως η Αίγυπτος, η Λιβύη, η Συρία, η Υεμένη, το Μπαχρέιν).

13. Αναφέρεται στον Αγωγό Μπακού-Τιφλίδας-Τσεϊχάν (BTC).

14. Αναφέρεται Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (United Nations Convention on the Law of the Sea - UNCLOS), η οποία υπογράφηκε το 1982 και τέθηκε σε ισχύ το 1994 (Βλέπε Άρθρο 55, 57 και 74).

Η διαμόρφωση του Στρατηγικού Δόγματος της Τουρκίας

Κατά την υπό εξέταση περίοδο, διεθνείς και περιφερειακές δυνάμεις αμφισβητούν και αποστασιοποιούνται από την υφιστάμενη διεθνή τάξη, προβάλλοντας ταυτόχρονα ηγεμονικές φιλοδοξίες. Αυτή η δυναμική οδηγεί σε διαφοροποίηση του ισχύοντος συστήματος και εντείνει τη γεωπολιτική αβεβαιότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάγκη για την αξιολόγηση του περιβάλλοντος ασφαλείας, με στόχο την ανάλυση απειλών και ευκαιριών, καθίσταται επιτακτική, αναδεικνύοντας παράλληλα την απαίτηση για τη διαμόρφωση ενός αναθεωρημένου στρατηγικού δόγματος, προσαρμοσμένου στις εκάστοτε συνθήκες.

Το στρατηγικό δόγμα αποτελεί το πλαίσιο, μέσω του οποίου ένα κράτος κωδικοποιεί και επικοινωνεί την εθνική του στρατηγική, όπως αυτό εκφράζεται από τον τρόπο σύζευξης των μέσων¹⁵ και του σκοπού¹⁶ σε ζητήματα άμυνας και ασφάλειας. Παρότι δεν ταυτίζεται με την έννοια της εξωτερικής πολιτικής, συνιστά αναπόσπαστο μέρος της. Η αποτελεσματική εφαρμογή του στρατηγικού δόγματος βασίζεται σε ένα λειτουργικό και αποδοτικό σύστημα λήψης αποφάσεων, το οποίο αξιοποιεί σύγχρονες μεθόδους, όπως η προοπτική διερεύνηση (foresight)¹⁷, η αντίχνευση ορίζοντα (horizon scanning)¹⁸ και η «περιοδική αμφισβήτηση των θεμελιωδών παραδοχών»¹⁹ που το διέπουν, για να εξασφαλιστεί η προσαρμοστικότητα στρατηγικών στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

Όπως συνέβη και σε πολλές άλλες χώρες, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οδήγησε την Τουρκία σε μια γενικευμένη κρίση ταυτότητας, συνοδευόμενη από την ανάγκη επαναπροσδιορισμού του στρατηγικού της ρόλου στη διεθνή σκακιέρα. Επιπλέον, η απρόσμενη ανεξαρτησία πολλών τουρκόφωνων δημοκρατιών δημιούργησε νέες γεωπολιτικές προοπτικές και προσδοκίες, αναδεικνύοντας την ανάγκη για αναθεώρηση και ανασυγκρότηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, με στόχο την ενίσχυση των δεσμών μέσω της θρησκευτικής και πολιτισμικής εγγύτητας με αυτές τις χώρες.

Παράλληλα, η ραγδαία άνοδος του πολιτικού Ισλάμ κατά τη διάρκεια της παραγμένης δεκαετίας του '90 κορυφώθηκε με την σχεδόν «αφομοίωση» του κεμαλικού πολιτικού κατεστημένου,²⁰ από τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και την κοινοβου-

15. Αναφέρεται στη βέλτιστη εκμετάλλευση των συντελεστών ισχύος.

16. Αναφέρεται στην προστασία και προαγωγή των εθνικών συμφερόντων.

17. Joseph Voros, «A generic foresight process framework. Foresight», Magazine: Foresight, 2003, <https://doi.org/10.1108/14636680310698379> (πρόσβαση στις 7 Δεκεμβρίου 2024).

18. European Commission. «Strategic foresight. European Commission», no date. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-foresight_en (πρόσβαση στις 7 Δεκεμβρίου 2024).

19. <https://sci-hub.se/10.3390/risks4030024> πρόσβαση 07/12/2024.

20. Αυτή η φράση αποδίδεται στον Mustafa Kemal Atatürk από το 1931 και χρησιμοποιήθηκε αργότερα ως βασική αρχή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. «Ειρήνη στο σπίτι, ειρήνη στον κόσμο» και «Η Τουρκία δεν επιθυμεί ούτε μία ίντσα ξένου εδάφους, αλλά δεν θα παραχωρήσει ούτε μία ίντσα από αυτό που κατέχει».

λευτική πλειοψηφία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης.²¹ Αυτή η αλλαγή σηματοδότησε τη μετάβαση από την πολιτική ουδετερότητα της Τουρκίας, σε μια πιο αναθεωρητική στρατηγική, αμφισβητώντας το υπάρχον status quo στο υποσύστημα της ανατολικής Μεσογείου, με στόχο την περιφερειακή ηγεμονία και την επανεξέταση των συνόρων και συμφωνιών.

Στο πλαίσιο των γεωπολιτικών της επιδιώξεων, την δεκαετία αυτή η Τουρκία υιοθετεί και εφαρμόζει στρατηγικό δόγμα, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως «*Δόγμα Ελεγχόμενων Εντάσεων και Στρατηγικής Σταθερότητας*». Το δόγμα αυτό επικεντρώνεται στη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων στην περιοχή, μέσω μιας στρατηγικής ελεγχόμενης κλιμάκωσης εντάσεων σε επιμέρους ζητήματα, διασφαλίζοντας παράλληλα την αποτροπή γενικευμένης σύγκρουσης. Ωστόσο, η αυξημένη συμμετοχή της Τουρκίας στις αεροπορικές επιχειρήσεις του NATO στη Γιουγκοσλαβία ενίσχυσε τη διαμόρφωση μιας πιο παρεμβατικής στρατηγικής προσέγγισης της χώρας, εξυπηρετώντας τόσο τα εθνικά της συμφέροντα όσο και τις συμμαχικές της υποχρεώσεις.

Στην αρχή της νέας χιλιετίας, η Τουρκία ενίσχυσε τη θέση της στο διεθνές σύστημα, μέσω της συμμετοχής της σε πολυάριθμους διεθνείς οργανισμούς²² και εισήλθε σε μια νέα φάση στρατηγικής αναπροσαρμογής. Όμως, η διαχείριση μιας βαθιάς οικονομικής κρίσης και οι αντιδράσεις κυρίως από το στρατό και τους εθνικιστικούς κύκλους στην προοπτική ένταξής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησαν ένα σύνθετο πολιτικό και διπλωματικό περιβάλλον. Οι παράγοντες αυτοί επηρέασαν τη διαμόρφωση της τουρκικής στρατηγικής, αναγκάζοντάς την να ισορροπήσει μεταξύ των εσωτερικών πιέσεων και των εξωτερικών υποχρεώσεων.

Για τα επόμενα τρία χρόνια η Τουρκία ανέπτυξε και εφάρμοσε προσαρμοσμένες στρατηγικές, επιδιώκοντας έναν ενεργό, αλλά ελεγχόμενο ρόλο στην περιφέρεια της, χωρίς να διαταράξει τις σχέσεις με τους δυτικούς συμμάχους, που αποτυπώνεται ως «*Δόγμα Μεταβατικής Στρατηγικής και Ελεγχόμενης Προβολής Ισχύος*». Η τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 ανέδειξε τις πολλαπλές και πολυδιάστατες απειλές κατά της ασφάλειας των κρατών, οι οποίες ξεπερνούν τα γεωγραφικά σύνορα και απαιτούν νέες προσεγγίσεις στη διαχείριση της διεθνούς ασφάλειας. Η Τουρκία ως σύμμαχος στο NATO παρείχε διπλωματική και στρατιωτική υποστήριξη στις επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και επιδίωξε έναν διαμεσολαβητικό ρόλο, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως «γέφυρα» μεταξύ Δύσης και ισλαμικού κόσμου. Η τουρκική παρουσία στο Αφγανιστάν δεν περιλάμβανε στρατιωτικές επιχειρήσεις αλλά εστιάστηκε σε ανθρωπιστική βοήθεια, ανοικοδόμηση και εκπαίδευση.

21. Αναφέρεται στο πολιτικό κόμμα της Τουρκίας Adalet ve Kalkinma Partisi - AKP.

22. Αναφέρεται στις ημερομηνίες ένταξης της Τουρκίας σε διεθνείς οργανισμούς: ΟΗΕ (24 Οκτωβρίου 1945), Συμβούλιο της Ευρώπης (9 Αυγούστου 1949), NATO (18 Φεβρουαρίου 1952), IMO (1958), ΟΟΣΑ (14 Δεκεμβρίου 1960), ΟΑΣΕ (1973), ΠΟΕ (1 Ιανουαρίου 1995) και G20 (1999).

Ωστόσο, στην περίπτωση της εισβολής στο Ιράκ, η Τουρκία υιοθέτησε μια διαφορετική στάση, καθώς το τουρκικό κοινοβούλιο απέρριψε το αίτημα των Ηνωμένων Πολιτειών να χρησιμοποιήσουν την τουρκική επικράτεια ως βάση για την έναρξη στρατιωτικών επιχειρήσεων στο Ιράκ. Η απόφαση αυτή αντικατόπτριζε την ανησυχία της Άγκυρας για την πιθανότητα ανατροπής των ισορροπιών ισχύος στην περιφέρειά της.²³ Αυτό επιβεβαιώθηκε με την πτώση του Σαντάμ Χουσεΐν και την εγκαθίδρυση της *de jure* αυτόνομης περιφερειακής κυβέρνησης του Κουρδιστάν στο Βόρειο Ιράκ, προκαλώντας την παύση της πενταετούς στρατιωτικής αδράνειας από το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (PKK). Έκτοτε, η πολιτική που ακολουθεί η Τουρκία στο κουρδικό ζήτημα παλινδρομεί μεταξύ των πολιτικοστρατιωτικών λύσεων.²⁴

Μετά το 2003, στο πλαίσιο της υιοθέτησης του δόγματος του «Στρατηγικού Βάθους και Πολυδιάστατης Διπλωματίας», η Τουρκία σταδιακά αυτοπροσδιορίζεται όλο και περισσότερο ως μια σημαντική περιφερειακή δύναμη στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, των Βαλκανίων, του Καυκάσου και της ανατολικής Μεσογείου. Η νέα αυτή στρατηγική επιδίωκε την ανάδειξη της Τουρκίας σε βασικό παράγοντα σταθερότητας και ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή. Η μεταστροφή αυτή σηματοδότησε την απομάκρυνση από το κεμαλικό δόγμα του απομονωτισμού και της αυστηρής ευθυγράμμισης με τη Δύση. Συνάμα, στο πλαίσιο της αρχής των «μηδενικών προβλημάτων», η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας δεν περιορίζεται αποκλειστικά σε ζητήματα ασφάλειας, αλλά αποσκοπεί στη δόμηση σχέσεων με όλες τις χώρες της ευρύτερης περιοχής, με τρόπο που εξυπηρετεί τα εθνικά της συμφέροντα, μέσω οικονομικών και στρατιωτικών συμφωνιών, ενισχύοντας παράλληλα την πολιτική της επιρροή.

Το 2005, η Τουρκία με την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενίσχυσε τη διεθνή της θέση και διεύρυνε το πεδίο των στρατηγικών της επιλογών, για την προώθηση της περιφερειακής της ισχύος. Στον τομέα της άμυνας, η Τουρκία ξεκίνησε τη δόμηση ισχυρών ενόπλων δυνάμεων, επιδοτώντας φιλόδοξα εξοπλιστικά προγράμματα.²⁵ Στο πλαίσιο αυτό, δόθηκε έμφαση στη μεταφορά τεχνονομίας στους εγχώριους κατασκευαστές, προκειμένου να ενισχυθεί η εγχώρια αμυντική βιομηχανία και να επιτευχθεί μεγαλύτερη στρατηγική αυτονομία.

23. Αναφέρεται στη δημιουργία της Κουρδικής Περιφερειακής Διοίκησης (Kurdish Regional Government-KRG) που μετέβαλε τις ισορροπίες και ενθάρρυνε ανάλογες αποσχιστικές τάσεις στα άλλα κράτη όπου βρίσκονται κουρδικοί πληθυσμοί.

24. Βασίλειος Αρσονιάδης, *Η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και η Σχέση της με τη Θεωρία του «Στρατηγικού Βάθους». Η Περίπτωση των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής* (2002-2016), (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, 2018), 210.

25. Αναφέρεται στα προγράμματα MilGem, Özgür, Altay και Bayraktar που αποτελούν βασικά στοιχεία της στρατηγικής ανάπτυξης της αμυντικής βιομηχανίας της Τουρκίας. Το MilGem αφορά την κατασκευή φρεγατών και κορβετών, το Özgür είναι πρόγραμμα αναβάθμισης των F-16, το Altay είναι το κύριο άρμα μάχης νέας γενιάς της Τουρκίας, ενώ το Bayraktar αναφέρεται σε μια σειρά μη επανδρωμένων αεροσκαφών (UAVs) της εταιρείας Baykar.

Επίσης, σημαντικός αριθμός «υποστηρικτικών δεξαμενών σκέψεις»²⁶ ιδρύθηκαν μέσα σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο με ενδιαφέρον για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

Μολονότι το «τουρκικό μοντέλο» προωθήθηκε από την Ουάσιγκτον, ως ένα πρότυπο πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης που συνδυάζει το μετριοπαθές Ισλάμ με τον σεβασμό στις αρχές της Δημοκρατίας και την υιοθέτηση του δυτικού οικονομικού συστήματος, δεν κατάφερε να προσεγγίσει τον αραβικό κόσμο. Η σχέση της Τουρκίας με τους άμεσους γείτονες (Ιράκ, Ιράν, Συρία) επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από το κουρδικό ζήτημα, το οποίο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εσωτερικά προβλήματα ασφαλείας της χώρας. Επιπλέον, η συχνά επικριτική στάση της Τουρκίας²⁷ στην ευρύτερη περιφέρειά της, αποτέλεσε κρίσιμο παράγοντα για την επιδείνωση των σχέσεων με τις μη δυτικές δυνάμεις, υπονομεύοντας την αποτελεσματικότητα του υπόψη μοντέλου.

Όμως, από το 2009 η Άγκυρα άρχισε να αποκλίνει σταδιακά από τις θέσεις των ΗΠΑ, επιδεικνύοντας πρόθεση εκδήλωσης μονομερών ενεργειών και υιοθετώντας μια πιο αυτόνομη προσέγγιση στην εξωτερική της πολιτική. Μέσω αυτής της στρατηγικής, η Τουρκία επιδίωξε να εδραιώσει τη θέση της τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο, προβάλλοντας τον ρόλο της ως κεντρικός παράγοντας στον ισλαμικό κόσμο.

Ήταν προφανές ότι η Τουρκία επιχειρούσε να καθιερωθεί ως ισχυρή περιφερειακή δύναμη, επιδιώκοντας παράλληλα να ενισχύσει το νέο της προφίλ, μέσω της ενδυνάμωσης της ανεξαρτησίας της στις διεθνείς σχέσεις. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώθηκε το 2013, με τη δημοσίευση του στρατηγικού χάρτη της Τουρκίας, γνωστού ως «Όραμα 2023». Το συγκεκριμένο δόγμα εστιάζει στην προώθηση της «στρατηγικής αυτονομίας» και στην εφαρμογή της «έξυπνης ισχύος», επιτρέποντας στη «Νέα Τουρκία» να αναπτύσσει σχέσεις τόσο με τη Δύση όσο και με τη Ρωσία και τον μουσουλμανικό κόσμο. Η «Νέα Τουρκία» φιλοδοξεί να συνδυάσει την παράδοση με τον εκσυγχρονισμό, έχοντας ως στόχο τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης, αυτόνομης και δυναμικής χώρας.

26. Advocacy Think Tanks (SETA, TURKSAM, BILGESAM, ORSAM) είναι ερευνητικά κέντρα που διαμορφώνουν και προωθούν πολιτικές ατζέντες, συχνά με στενές σχέσεις με την κυβέρνηση ή συγκεκριμένα πολιτικά ρεύματα. Το SETA (Foundation for Political, Economic and Social Research) θεωρείται προσκείμενο στην κυβέρνηση Ερντογάν, το TURKSAM (Turkish Center for International Relations and Strategic Analysis) επικεντρώνεται σε διεθνείς σχέσεις και στρατηγικές αναλύσεις, το BILGESAM (Wise Men Center for Strategic Studies) ασχολείται με θέματα ασφαλείας και πολιτικής, ενώ το ORSAM (Center for Middle Eastern Studies) ειδικεύεται στις γεωπολιτικές εξελίξεις στη Μέση Ανατολή.

27. Αναφέρεται στη στρατιωτική επιχείρηση του Ισραήλ στη Γάζα το 2008, γνωστή ως "Επιχείρηση Συμπαγές Μολύβι" (Operation Cast Lead), είχε ως στόχο τη μείωση των επιθέσεων της Χαμάς. Το 2010, οι ισραηλινές ειδικές δυνάμεις επιτέθηκαν στο τουρκικό πλοίο "Mavi Marmara", το οποίο μετέφερε ανθρωπιστική βοήθεια στη Γάζα, προκαλώντας διπλωματική κρίση μεταξύ Ισραήλ και Τουρκίας.

Βιβλιογραφία

Buzan, Barry, and Ole Wæver. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1977.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Co., 2004. Updated edition, 2014.

Nye, Joseph S. Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.

Nye, Joseph S. Jr. *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011.

Organization of the Islamic Conference - Statistical Economic and Social Research and Training Center for Islamic Studies (SESRTCIC). *Annual Economic Report on the OIC Countries 2007-2011*. 2007.

Παπαϊωάννου, Λ. Σωτήρης. *Διεθνείς Σχέσεις: Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2007.

Παπαφλωράτος, Σ. Ιωάννης. *Η εξωτερική πολιτική και η υψηλή στρατηγική των μεγάλων δυνάμεων και των βαλκανικών κρατών, συμπεριλαμβανομένων Ελλάδας - Τουρκίας*. Αθήνα: Λειμών, 2021.

Ντάλης, Σωτήριος. *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις Ισχύος στον Γεωπολιτικό Χάρτη της Μεσογείου*. Συλλογικό. Αθήνα: Παπαζήσης, 2020.

Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. Berkeley: University of California Press, 1979.

Επιστημονικά άρθρα

Jervis, Robert. *Dilemmas About Security Dilemmas*. *International Politics*, Columbia University, 2011, 416-423.

Murinson, Alexander. *The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy*. *Middle Eastern Studies* 42, no. 6 (2006): 945-964.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Αντισμήναρχος Αεράμυνας Απόστολος Κυργιαλάνης, γεννήθηκε στη Κομοτηνή Ροδόπης το 1975. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ικάρων το 1999 ως Ανθυποσηναγός της ΠΑ. Κατά την διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας υπηρέτησε σε διάφορες θέσεις, μεταξύ άλλων, από το 2020 έως 2021 ως επιτελής Space & Air Support στο NRDC-GR/G3/G33, από το 2017 έως και το 2018 ως επιτελής στη Διεύθυνση ΑΤΑ/Α3 Διεθνείς Συνεργασίες, 2015-2017 ως Διοικητής Μοίρας της 5ης Μοίρας Σταθμού Ελέγχου Περιοχής. Είναι απόφοιτος της Σχολής Εθνικής Άμυνας και κατέχει πτυχίο Master of Arts Degree (M.A.) in International Relations & Security από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Από το 2021 υπηρετεί ως εκπαιδευτής στην Έδρα Ακαδημαϊκών Σπουδών της ΑΔΙΣΠΟ. Είναι υποψήφιος διδάκτορας του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στον τομέα της Πολιτικής Ανάλυσης. Γνωρίζει την Αγγλική γλώσσα.

«Ριζοσπαστικοποίηση και προσφυγικές ροές - έγκαιρη αναγνώριση του κινδύνου»

του Ταγματάρχη (ΠΖ) Γιάννη Χριστοφίδη

Εισαγωγή

Το μεταναστευτικό/προσφυγικό είναι ένα φαινόμενο τόσο παλιό όσο και η ιστορία του ανθρώπου στη γη. Τα αίτια των μεταναστεύσεων συνδέονται με παράγοντες οικονομικούς, κοινωνικούς και γεωπολιτικούς. Διαχρονικά, όμως, το κυριότερο αίτιο είναι η αναζήτηση του ανθρώπου για ένα καλύτερο μέλλον, ένα καλύτερο αύριο. Στη σύγχρονη εποχή η μετανάστευση έλαβε μαζικές διαστάσεις, κυρίως, λόγω των περιφερειακών συγκρούσεων στην Αφρική και στη Μέση Ανατολή. Επιπρόσθετα η μη αποδοχή, η άρνηση στη διαφορετικότητα του πολιτισμικού στοιχείου των εν λόγω μεταναστών οδήγησαν κάποιους από τους μετανάστες, κυρίως νέους, προς τη ριζοσπαστικοποίηση και το βίαιο εξτρεμισμό.

Ως αντίδραση, αρκετές ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτύξει στρατηγικές κατά της ριζοσπαστικοποίησης που επιδιώκουν την απεμπλοκή των αφοσιωμένων μαχητών και, με ακόμη, μεγαλύτερη ένταση, την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης των νέων. Έχουν παράλληλα πραγματοποιήσει πρωτοβουλίες με σκοπό την έγκαιρη αναγνώριση του κινδύνου, ή ακόμη καλύτερα την αποφυγή της ριζοσπαστικοποίησης, αναγνωρίζοντας εκείνους τους παράγοντες που οδηγούν σε αυτή, στη χώρα υποδοχής.¹

1. ICSR (2012). Countering Radicalization in Europe. London. The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence. Ανακτήθηκε την 10^η Δεκεμβρίου από <https://icsr.info/wp-content/uploads/2012/12/ICSR-Report-Countering-Radicalization-inEurope-1> (πρόσβαση στις 27 Μαρτίου 2024).

Παρακάτω επιχειρείται να αναλυθεί η διασύνδεση των προσφυγικών ροών με το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης, με στόχο να προταθούν τρόποι έγκαιρης αναγνώρισης του κινδύνου, ώστε να εξαχθούν αντίστοιχα συμπεράσματα και να διατυπωθούν σχετικές προτάσεις.

Εισαγωγή στη Ριζοσπαστικοποίηση και την Τρομοκρατία

Γενικά

Υπάρχει μια έντονη συζήτηση σχετικά για το εάν η μετανάστευση συνδέεται με τη ριζοσπαστικοποίηση, που οδηγεί στην εγχώρια και τη διεθνή τρομοκρατία. Για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν υπήρχαν απόλυτα στοιχεία, που θα μπορούσαν να προσφέρουν επαρκή επιχειρήματα προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση σε αυτή τη συζήτηση. Προκειμένου όμως να εξεταστούν οι παράγοντες που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση, είναι σημαντικό να εξεταστεί ο όρος, καθώς μέσω της ανάλυσης της εξέλιξης που υπέστη η προσπάθεια περιγραφής του φαινομένου, προκύπτουν και τα αίτια ή οι παράγοντες του.

Ο όρος ριζοσπαστικοποίηση δεν είχε τύχει ιδιαίτερης χρήσης από τους ακαδημαϊκούς και τους ειδικούς συμβούλους σε θέματα ασφαλείας, πριν από την 11η Σεπτεμβρίου 2001. Η ολλανδική υπηρεσία πληροφοριών AIVD τον εισήγαγε στο πλαίσιο της προσέγγισης για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Ωστόσο, απέκτησε ιδιαίτερη σημασία στις 11 Μαρτίου 2004, μετά τις βομβιστικές επιθέσεις της Αλ Κάιντα στα επιβατικά τρένα στη Μαδρίτη, προκαλώντας 191 θανάτους και 2.000 τραυματίες και έχει καταστεί πλέον βασική έννοια στην προσπάθεια για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας.²

Ριζοσπαστικοποίηση και Τρομοκρατία

Η Ευρωπαϊκή Ένωση κατέληξε σε μια ασαφή διατύπωση για τη ριζοσπαστικοποίηση:

«Η ΕΕ πιστεύει ακράδαντα στην εξάλειψη της τρομοκρατίας στην πηγή της. Ως εκ τούτου, η πρόληψη τρομοκρατικών επιθέσεων, μέσω της αντιμετώπισης και της διακοπής της ριζοσπαστικοποίησης και της στρατολόγησης τρομοκρατών αποτελεί προτεραιότητα για την ΕΕ», όπως περιγράφεται στη «Στρατηγική Εσωτερικής Ασφάλειας της ΕΕ. Η ριζοσπαστικοποίηση υπό αυτή την έννοια νοείται ως «ένα σύνθετο φαινόμενο ανθρώπων, οι οποίοι ασπάζονται τη ριζοσπαστική ιδεολογία, που θα μπορούσε να οδηγήσει στη διάπραξη τρομοκρατικών ενεργειών».³

2. Schmid, Alex P. *Handbook of Terrorism Prevention and Preparedness*, (The Hague: International Centre for Counter-Terrorism (ICCT), 2020), 26.

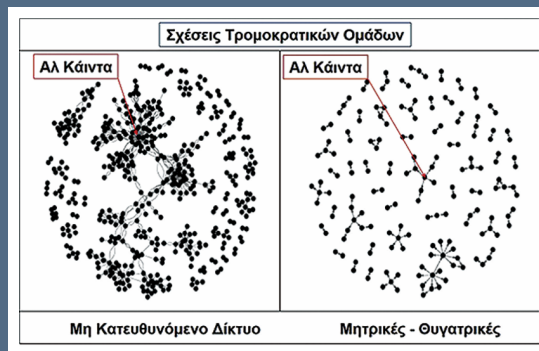
3. European Council. «The EU's response to terrorism.» 21 March 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/> (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

Ως εκ τούτου, ο ειδικός σύμβουλος του ΟΗΕ σε θέματα τρομοκρατίας Alex Schmid επιχείρησε το 2013 να επαναπροσδιορίσει τη ριζοσπαστικοποίηση με έναν τρόπο, που είναι περισσότερο ισορροπημένος: «Η ριζοσπαστικοποίηση είναι μια ατομική ή συλλογική διαδικασία, στην οποία συνήθως σε μια κατάσταση -πολιτικής πόλωσης- οι κοινές πρακτικές διαλόγου, συμβιβασμού και ανεκτικότητας μεταξύ πολιτικών παραγόντων και ομάδων με διαφορετικά συμφέροντα εγκαταλείπονται από τη μία ή και τις δύο πλευρές σε μια дуάδα σύγκρουσης υπέρ μίας αυξανόμενης δέσμευσης για εμπλοκή σε συγκρουσιακές τακτικές. Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν (i) τη χρήση (μη βίαιης) πίεσης και εξαναγκασμού, (ii) διάφορες μορφές πολιτικής βίας, εκτός από την τρομοκρατία, (iii) πράξεις βίαιου εξτρεμισμού με τη μορφή τρομοκρατίας και εγκλημάτων πολέμου».⁴

Σύγχρονη Τρομοκρατία και Διαγράμματα Σχέσεων

Τα διαγράμματα σχέσεων που δημιουργούνται από τη μελέτη των τρομοκρατικών οργανισμών και των σχέσεων μεταξύ τους μπορεί να απεικονίζουν τη δομή δικτύου για όλες τις σχέσεις μεταξύ των γνωστών τρομοκρατικών ομάδων και μόνο εκείνων που ταξινομούνται ως θυγατρικές. Αντίστοιχα, ένα γράφημα των θυγατρικών οργανώσεων μπορεί να απεικονίζει με μία γραμμή τη σχέση μεταξύ μητρικής και θυγατρικών ομάδων. Αυτό που παρατηρείται συνήθως στις τρομοκρατικές οργανώσεις είναι ότι υπάρχει σαφώς μεγαλύτερη συσσωμάτωση στο γράφημα όλων των σχέσεων παρά στο γράφημα μητρικών-θυγατρικών. Εντούτοις, παρά τις αρχικές εντυπώσεις, το ανησυχητικό διάγραμμα είναι αυτό των μητρικών-θυγατρικών ομάδων, που αποδεικνύει ότι η αντιμετώπιση μίας ισχυρής τρομοκρατικής ομάδας δε συνεπάγεται την εξουδετέρωση των υπολοίπων.

Ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα που δείχνει τη σύνθετη σχέση μεταξύ τρομοκρατών που έχουν ριζοσπαστικοποιηθεί και μετακινούνται από τη χώρα τους για να εκτελέσουν μία τρομοκρατική ενέργεια και της δυσχέρειας έγκαιρης αναγνώρισης του κινδύνου είναι η τελευταία πολύνεκρη επίθεση στο Κρόκουι Σίτι Χολ της Μόσχας το βράδυ της 22ας Μαρτίου 2024.⁵

Εικόνα 1: Σχέσεις Τρομοκρατικών Ομάδων (US Department Of State. Country Reports on Terrorism 2017. Washington: Congress Annual report, 2018).

4. Schmid *Handbook of Terrorism* 2020, 26.

5. Reuters. «Putin says Islamists carried out concert attack, implies Ukraine had a role». Reuters, 26 Μαρτίου 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-casts-doubt-islamic-state-responsibility-concert-attack-2024-03-25/> (πρόσβαση στις 26 Μαρτίου 2024).

Το Μεταναστευτικό Ζήτημα ως Ζήτημα Ασφάλειας για την Ελλάδα και την Ευρώπη

Γενικά

Το μεταναστευτικό ζήτημα έχει καθιερωθεί ως ένα από τα πλέον περίπλοκα και πολυδιάστατα ζητήματα ασφαλείας για την Ελλάδα και την Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, ως πύλη εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την καθιστά έναν από τους κύριους κόμβους μεταναστευτικών ροών, ενώ η Ευρώπη αντιμετωπίζει τις δικές της προκλήσεις στη διαχείριση του φαινομένου.

Διεθνές και Εθνικό Νομικό Πλαίσιο

Το κύριο βασικό νομικό πλαίσιο που εφαρμόζεται στη διεθνή πραγματικότητα είναι η Σύμβαση της Γενεύης της 28 Ιουλίου 1951 για το καθεστώς των προσφύγων, την οποία έχουν υιοθετήσει οι περισσότερες χώρες του προηγμένου κόσμου, ανάμεσα τους η Ελλάδα και οι υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Σφάλματα και παραλήψεις της ανωτέρω σύμβασης διορθώθηκαν με το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης της 31ης Ιανουαρίου 1967, όπου για πρώτη φορά θεσπίζεται η αρχή της μη επαναπροώθησης των προσφύγων.

Ευρωπαϊκός Οργανισμός Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex)

Η ΕΕ, αναγνωρίζοντας έμμεσα τις αδυναμίες των αποφάσεων της για το μεταναστευτικό πρόβλημα, προχώρησε στη σύσταση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής FRONTEX. Ο FRONTEX ιδρύθηκε το 2004, με σκοπό να συνδράμει στα κράτη μέλη της ΕΕ και τις συνδεδεμένες χώρες Σένγκεν στην προστασία των εξωτερικών συνόρων του χώρου ελεύθερης κυκλοφορίας της ΕΕ.

Η Αντιμετώπιση του Μεταναστευτικού Ζητήματος από την Ελλάδα.

Η συνήθης πρακτική αντιμετώπισης των προσφυγικών ροών είναι η δημιουργία δομών για τη διαμονή των ανθρώπων που μετακινούνται μέχρι την εξέταση του καθεστώτος, υπό το οποίο τελούν. Στην Ελλάδα υφίστανται δύο βασικές δομές προσφύγων και μεταναστών, τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ.) και οι Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές (Κ.Ε.Δ.). Στα Κ.Υ.Τ. γίνεται η υποδοχή πολιτών τρίτων χωρών ή ανιθαγενών, μετά από την είσοδό τους στη χώρα άνευ νόμιμων διατυπώσεων. Στα Κ.Υ.Τ. υποβάλουν αίτημα διεθνούς προστασίας μετά την υποδοχή και ταυτοποίησή τους. Επιπρόσθετα, η δημιουργία των Κ.Υ.Τ. έγινε με στόχο την ασφάλεια και την προστασία των πολιτών τρίτων χωρών μετά από την είσοδό τους στη χώρα άνευ νόμιμων διατυπώσεων. Τα Κ.Υ.Τ. είναι ουσιαστικά οι

περιφερειακές υπηρεσίες της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης του ελληνικού Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου.⁶

Σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι ανησυχητικό ότι υπήρξαν παραδείγματα καταυλισμών προσφύγων (και εκτοπισμένων), που έγιναν χώροι βίαιου εξτρεμισμού. Ένα πρόσφατο παράδειγμα ήταν η χρήση προσφύγων στον καταυλισμό Γιαρμούκ (Yarmouk) στα προάστια της Δαμασκού ως «ανθρώπινων ασπίδων» από τους μαχητές του Ισλαμικού Κράτους.

Αυτό που διαπιστώνεται από την υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι η ανάδειξη τριών ιδιαίτερων συνθηκών, που επιτρέπουν τη ριζοσπαστικοποίηση που οδηγεί σε βίαιο εξτρεμισμό να ριζώσει σε προσφυγικούς καταυλισμούς: η ελλιπής/κακή εκπαίδευση των παιδιών, ειδικά όταν το κενό καλύπτεται από εξτρεμιστική θρησκευτική καττήρηση, η έλλειψη απασχόλησης/εργασίας επί πληρωμή και η απουσία ελεύθερης κυκλοφορίας.

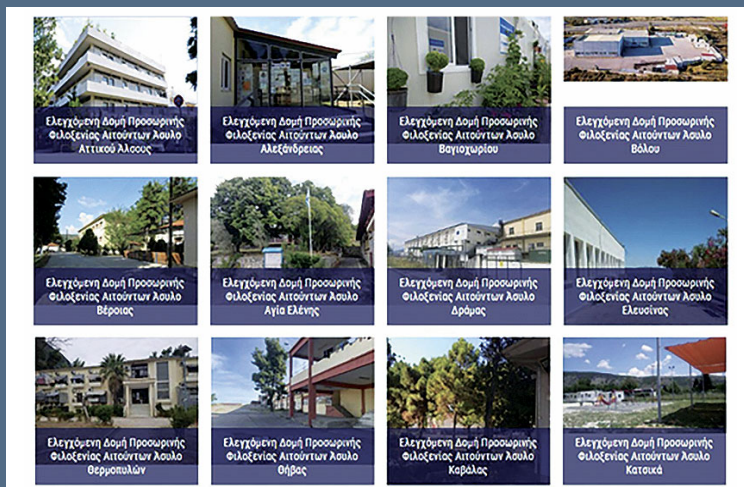
Συνοψίζοντας, τονίζεται η σημαντικότητα της επένδυσης στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ.) και σε Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές (Κ.Ε.Δ.).

Εικόνα 2: Επιχειρησιακές Μονάδες Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου
(Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου.

«Οργανόγραμμα Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου - Επιχειρησιακές Μονάδες.» 2024β.
<https://migration.gov.gr/to-ypourgeio/organogramma/>) (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

6. Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. «Κ.Υ.Τ & Κ.Ε.Δ.» 2024.
<https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/kyt-domes/> (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

Εικόνα 3: Δομές Προσωρινής Φιλοξενίας Αιτούντων Άσυλο
 (Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. 2024γ.
 «Δομές Φιλοξενίας/Προσωρινής Υποδοχής.» 2024γ.
<https://migration.gov.gr/ris/periferiakes-monades/domes/>
 (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 20).

Η Μεταναστευτική Κρίση του 2020 στην Περιοχή του Έβρου

Γενικά

Στις 27 Φεβ 2020, με αφορμή τον υποτιθέμενο θάνατο 33 στρατιωτών των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων και τη μη στήριξη της τουρκικής κυβέρνησης από την ΕΕ, ο πρόεδρος Ερντογάν δηλώνει ότι πλέον δε θα εμποδίζει την είσοδο των προσφύγων προς την ΕΕ. Μετά τη δήλωση αυτή, χιλιάδες μετανάστες που βρισκόταν σε δομές στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης, με τη βοήθεια και την παράτρηση των τουρκικών αρχών μεταβαίνουν προς την περιοχή του Έβρου.

Ολιστική Προσέγγιση με Αξιοποίηση των Ενόπλων Δυνάμεων

Η πλέον σημαντική διαφορά στην αντιμετώπιση της κρίσης του Φεβρουαρίου 2020, συγκριτικά με τη στάση που τήρησε η ελληνική πολιτεία το 2015, ήταν η υιοθέτηση μίας ολιστικής προσέγγισης. Αυτή προετοιμάστηκε επιμελώς την προηγούμενη περίοδο και ο νομικά κατοχυρωμένος ρόλος που ανατέθηκε στις ΕΔ συνέβαλε στην εντυπωσιακή αποτελεσματικότητα.⁷

Μετά την προκλητική απόφαση της Τουρκίας να ανοίξει τα Ελληνο-Τουρκικά σύνορα, η Ελλάδα γνώρισε μια απaráμιλλη εισροή χιλιάδων μεταναστών

7. Κολοβός, Αλέξανδρος. Κρίση στον Έβρο: Η Ολιστική Προσέγγιση και οι Προκλήσεις για Ολοκληρωμένη Δράση, (Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής, 2020), 11.

και προσφύγων. Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες μετακινήθηκαν, κατόπιν δηλώσεων κρατικών λειτουργιών στην τουρκική τηλεόραση, ψευδών τηλεφωνικών μηνυμάτων περί ανοίγματος των συνόρων, αλλά και βοήθειας με τη χρήση κρατικών μεταφορικών μέσων προς τα ελληνοτουρκικά σύνορα, αναζητώντας μια οδό εξόδου προς την Ευρώπη. Η Ελλάδα, μαζί με πολλά ευρωπαϊκά έθνη, θεώρησαν εξαρχής αυτή την ενορχηστρωμένη επιχείρηση ως μια υβριδική επίθεση. Ενώ όμως τα Σώματα Ασφαλείας είναι κατά κύριο λόγο υπεύθυνα για την αστυνόμευση των συνόρων, η πολιτική κατεύθυνση της ελληνικής κυβέρνησης κατά τη διάρκεια της κρίσης απαιτούσε μια συντονισμένη στρατηγική.⁸

Τον Δεκέμβριο του 2019, η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε τροπολογία για την ίδρυση του Ενιαίου Φορέα Εποπτείας Συνόρων (ΕΝ.Φ.Ε.Σ.) και τη δημιουργία του ρόλου Εθνικού Συντονιστή, ως υπεύθυνου για τη διαχείριση και των αντιμετώπιση των θεμάτων μεταναστών και προσφύγων. Ο Εθνικός Συντονιστής, σύμφωνα με την εν λόγω τροπολογία υπάγεται απευθείας στον Έλληνα Πρωθυπουργό.⁹

Το τελικό αποτέλεσμα αυτών των συλλογικών και συντονισμένων προσπαθειών, αξιοποιώντας όλους τους δυνατούς πόρους, για την αντιμετώπιση του κινδύνου αποσταθεροποίησης, αποδείχθηκε επιτυχής. Η εφαρμογή μιας ολιστικής προσέγγισης από την ελληνική πλευρά απέτρεψε με επιτυχία την είσοδο παράνομων μεταναστών και προσφύγων, προστάτευσε την ακεραιότητα των ελληνικών συνόρων και κατά συνέπεια, πέτυχε την εξασφάλιση των συνόρων της ΕΕ.

Νομιμότητα Σύμφωνα με Διεθνές - Ευρωπαϊκό και Εσωτερικό Δίκαιο

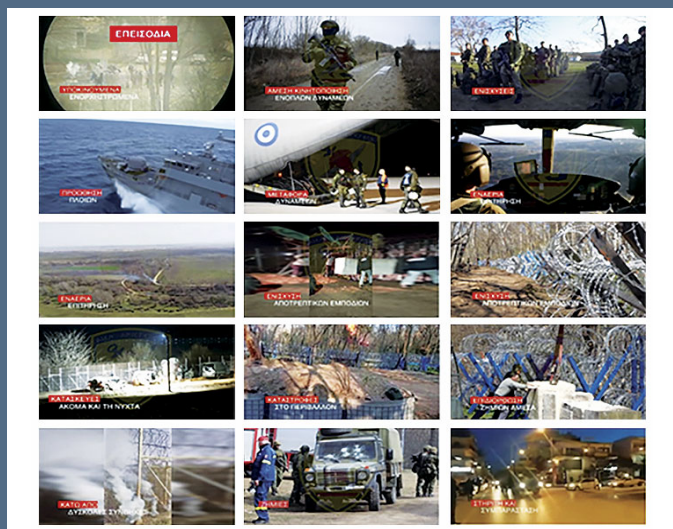
Κατόπιν των παραπάνω, ένα σημαντικό ζήτημα που τίθεται από τους επικριτές της επιτυχούς αντιμετώπισης αυτής της κρίσης ήταν η νομιμότητα της ελληνικής αντίδρασης και πιο ειδικά η στρατιωτικοποίηση της διαχείρισης, με τη χρήση των Ενόπλων Δυνάμεων και από τα δύο κράτη. Εντούτοις, η εμπλοκή των τουρκικών και ελληνικών ΕΔ, των οποίων η αποστολή αφορά στην απειλή ή αντιμετώπιση συρράξεων και απειλών κατά της εθνικής ασφάλειας, επικρίθηκε από Διεθνείς Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς, όπως η Διεθνής Αμνηστία για τους Πρόσφυγες.

Τέλος, ακόμη και στην περίπτωση της εξέτασης της κρίσης υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου, τμήμα του οποίου είναι το μεταναστευτικό δίκαιο, η Ελλάδα είχε το νόμιμο δικαίωμα της άρνησης της μαζικής εισόδου των παράνομων μεταναστών, σύμφωνα με την ερμηνεία της Σύμβασης για το καθεστώς των προσφύγων, επίσης γνωστή ως Σύμβαση του 1951 για τους Πρόσφυγες.

8. Ντόκος, Θάνος *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας στον 21ο αιώνα*, (Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), 2007), 35.

9. Ν.4650/2016 «Ρυθμίσεις θεμάτων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και άλλες διατάξεις.» (ΦΕΚ 167 Α/ 24 Σεπτεμβρίου 2010). (ΦΕΚ 207 Α/17 Δεκεμβρίου 2019).

Συνοψίζοντας, η μεταναστευτική κρίση του 2020 στην περιοχή του Έβρου αποτέλεσε μια από τις πιο σοβαρές προκλήσεις που αντιμετώπισε η Ευρώπη την τελευταία δεκαετία. Η ολιστική προσέγγιση της κρίσης κατέδειξε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ότι η χώρα μας μπορεί να υπερασπιστεί αποτελεσματικά τα σύνορα της και να προσφέρει ασφάλεια στους πολίτες της.

Εικόνα 4: Αποτίμηση Δράσης των Ενόπλων Δυνάμεων
 (ΓΕΕΘΑ. «Δράσεις των ΕΔ για την Αντιμετώπιση των Αυξημένων Μεταναστευτικών - Προσφυγικών Συγκεντρώσεων.» ΓΕΕΘΑ. 08 Απριλίου 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=y98twHaAVBQ> (πρόσβαση στις 02 Απριλίου 2024).

Προσφυγικές/Μεταναστευτικές Ροές και Τρομοκρατία, Έγκαιρη Αναγνώριση του Κινδύνου και Πιθανοί Τρόποι Αντιμετώπισής του

Γενικά

Η αύξηση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών τα τελευταία χρόνια έχει συνδεθεί με τον κίνδυνο της τρομοκρατίας, προκαλώντας έναν παγκόσμιο προβληματισμό. Η έγκαιρη αναγνώριση του κινδύνου αποτελεί θεμελιώδη πτυχή στην πρόληψη τρομοκρατικών επιθέσεων, ενώ η αντιμετώπισή του απαιτεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που να συνδυάζει πτυχές ασφάλειας, ανθρωπιστικής δράσης και κοινωνικής ένταξης.

Η Περίπτωση του Τρομοκρατικού «Δίκτυου Τραπ»

Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στη Γαλλία την 13η Νοεμβρίου 2015, διαπιστώθηκε ότι στο Παγκράτι είχε εγκατασταθεί ο επικεφαλής του «Trappes Network», Abdelhamid Abaaoud. Ο Abaaoud σχεδίασε τις επιθέσεις στη Γαλλία και κατεύθυνε τους τρομοκράτες που προωθήθηκαν στο Βέλγιο και τη Γαλλία από την

ελληνική πρωτεύουσα. Επίσης, σύμφωνα με μεταγενέστερα στοιχεία διαπιστώθηκε ότι παρέμεινε στην Ελλάδα τουλάχιστον από τον Ιανουάριο του 2015, ενώ εκτιμάται ότι μετέβαινε σε ελληνικές νήσους, όπως η Λέρος, στις οποίες έφθαναν μέλη της τρομοκρατικής οργάνωσης, που συμμετείχαν στις επιθέσεις. Το «Trappes Network» χαρακτηρίστηκε ως τρομοκρατική οργάνωση από το Υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α. την 1η Αυγούστου 2014.

Διασύνδεση των Προσφυγικών Ροών με τη Ριζοσπαστικοποίηση που Οδηγεί στη Βία και την Τρομοκρατία

Εκτός από την έμπρακτη διασύνδεση των προσφυγικών ροών με την τρομοκρατία που τεκμηριώθηκε στην περίπτωση του «Trappes Network», πριν από την εκδήλωση των επιθέσεων του 2015, ακαδημαϊκοί μελέτησαν τη σχέση προσφυγικών ροών με τη ριζοσπαστικοποίηση και την τρομοκρατία. Λόγω της έλλειψης επαρκών στοιχείων, ως συμβολή στην αντιμετώπιση αυτής της ανεπάρκειας, αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν χωρο-οικονομετρικές αναλύσεις των εισροών μεταναστών και του αριθμού των τρομοκρατικών επιθέσεων σε 145 χώρες μεταξύ 1970 και 2000. Τα αποτελέσματα αυτής της 30ετούς μελέτης, που δημοσιεύτηκε το 2016, υποδηλώνουν ότι οι μετανάστες που προέρχονται από τρομοκρατικά επιρρεπή κράτη και μετακινούνται σε άλλη χώρα, είναι πράγματι ένα σημαντικό «όχημα», μέσω του οποίου διαχέεται η τρομοκρατία. Τούτου λεχθέντος, τα ευρήματα υπογραμμίζουν επίσης, ότι συνολικά οι εισροές μεταναστών αυτές καθαυτές, οδηγούν στην πραγματικότητα σε χαμηλότερο επίπεδο τρομοκρατικών επιθέσεων.¹⁰

Συνδυάζοντας την παραπάνω διαπίστωση με τα ευρήματα των ακαδημαϊκών, όπως παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία που αναφέρεται στους μετανάστες και την τρομοκρατία, διατυπώνεται αρχικά το επιχειρήμα ότι οι εισροές μεταναστών θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναν τέτοιο σύνδεσμο μεταξύ κρατών, οδηγώντας στη διάχυση πολιτικών, ιδεολογιών και συμπεριφοράς, να αποτελέσουν αφορμή ριζοσπαστικοποίησης και τελικά, να οδηγήσουν στην εμφάνιση της τρομοκρατίας.

Έγκαιρη Αναγνώριση του Κινδύνου Ριζοσπαστικοποίησης και της Πιθανής Εκδήλωσης Τρομοκρατικών Ενεργειών

Σήμερα, μια μικρή μειοψηφία πληθυσμού των κρατών υποδοχής ασκεί άνευ προηγουμένου πίεση στις κυβερνήσεις να εντοπίσουν γρήγορα τα ριζοσπαστικοποιημένα άτομα, πριν τους επιτραπεί να αποδεδουλευτούν από τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης και επιχειρήσουν να ενσωματωθούν στον πληθυσμό της χώρας υποδοχής.

10. Bove, Vincenzo and Böhmelt, Tobias. «Does Immigration Induce Terrorism?» *The Journal of Politics*, (2016): 572. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdfplus/10.1086/684679> (πρόσβαση στις 02 Μαρτίου 2024).

Πολλοί από τους κινδύνους της ριζοσπαστικοποίησης μπορούν να μειωθούν με ολοκληρωμένες πολιτικές από τοπικούς, εθνικούς και διεθνείς φορείς για την αντιμετώπιση των μακροπρόθεσμων αναγκών των προσφύγων και των αναγκών των χωρών υποδοχής. Τα Ηνωμένα Έθνη και οι συνεργαζόμενες μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) έχουν ήδη πραγματοποιήσει σημαντικές αλλαγές πολιτικής προς αυτή την κατεύθυνση. Εντούτοις, η απόφαση για τη διάπραξη τρομοκρατικής επίθεσης είναι συνήθως ατομική και ορισμένοι πρόσφυγες μπορεί να βιώσουν ορισμένες ψυχικές και περιβαλλοντικές πιέσεις, που μπορεί να τους καταστήσουν στόχους ριζοσπαστικοποίησης.

Από την εξέταση της ιστορικής βιβλιογραφίας, καθώς και από συνεντεύξεις με ειδικούς, προέκυψαν τέσσερις μεγάλες ομάδες παραγόντων που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση:

α. Υπήρχαν ζητήματα στις διοικητικές και νομικές πολιτικές της χώρας υποδοχής, όπως περιορισμοί στη μετακίνηση προσφύγων, την καταγραφή, την απασχόληση και την εκπαίδευση. Υπήρχε έλλειψη ενεργητικού ελέγχου ασφάλειας, ιδιαίτερα μέσα και γύρω από τα κέντρα υποδοχής/καταυλισμούς προσφύγων.

β. Υφίστατο ανοχή της πολιτικής και μαχητικής οργάνωσης μεταξύ των προσφύγων, μερικές φορές με την ενθάρρυνση της χώρας υποδοχής.

γ. Υπήρξε επίδραση με βάση το είδος της δομής για τους πρόσφυγες, ιδίως όταν υπήρχαν απομονωμένοι καταυλισμοί με κακές συνθήκες διαβίωσης ή/και σε κοντινή απόσταση από τα σύνορα της χώρας, από την οποία διέφυγαν οι πρόσφυγες.

δ. Υπήρχαν κακές τοπικές οικονομικές συνθήκες και μειωμένη ανθεκτικότητα της ίδιας της χώρας υποδοχής, σε ζητήματα απασχόλησης ή διαθεσιμότητας δημόσιων υπηρεσιών.¹¹

Συμπερασματικά, η περίπτωση του Trappes Network δείχνει την έμπρακτη διασύνδεση των προσφυγικών ροών με την τρομοκρατία. Η συνδεσιμότητα του με τις επιθέσεις στο Παρίσι δείχνει την ανάγκη για μια σφαιρική αντίληψη της ασφάλειας που να περιλαμβάνει την προστασία των πολιτών, την έγκαιρη αντιμετώπιση των αιτιών της τρομοκρατίας και την προαγωγή της κοινωνικής ειρήνης και σταθερότητας. Επιπλέον, η έγκαιρη αναγνώριση του κινδύνου ριζοσπαστικοποίησης και της πιθανής εκδήλωσης τρομοκρατικών ενεργειών απαιτεί μια προσέγγιση που να

11. Sude, Barbara; Stebbins, David; and Weiland, Sarah. *Lessening the Risk of Refugee Radicalization: Lessons for the Middle East from Past Crises*, (Santa Monica: RAND Corporation, 2015), 1.

είναι τόσο προληπτική όσο και κατασταλτική. Η διαρκής εκπαίδευση, η ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και η δημιουργία ευκαιριών για κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη είναι βασικά στοιχεία για την αποφυγή της αποξένωσης και της ριζοσπαστικοποίησης.

Συμπεράσματα

Στην ενότητα αυτή θα καταλήξουμε σε συμπεράσματα και διαπιστώσεις επί των θεμάτων, τα οποία πραγματευθήκαμε έως τώρα.

Προφανώς, υπάρχει σύνδεση τρομοκρατίας και προσφυγικού, όμως αδικώς υπάρχει ταύτιση. Πρόκειται για δύο πολυδιάστατα φαινόμενα, τα οποία πρέπει να αναλυθούν από ξεχωριστές και διακριτές βάσεις. Αναντίρρητα, υπήρξε παρείσφρηση τρομοκρατών στα δίκτυα μετανάστευσης, όμως και από την Ευρώπη μετανάστευσαν τρομοκράτες.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση στη λήψη μέτρων τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για μεγαλύτερη επιτυχία στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Είναι χαρακτηριστικό πως τα μέτρα αυτά έχουν ως στόχο την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος, και για τον λόγο αυτό επικεντρώνονται στους διεξοδικούς ελέγχους στα ευρωπαϊκά σύνορα και στην καλύτερη συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.

Στον τομέα της ασφάλειας της χώρας μας τα γεγονότα του 2020 στον Έβρο, υπήρξαν ιδιαίτερα χρήσιμα για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Η ισχυρή κινητοποίηση τόσο των δυνάμεων της ΕΛ.ΑΣ όσο και των ΕΔ κατέδειξαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ότι η χώρα μας μπορεί να υπερασπιστεί αποτελεσματικά τα σύνορα της και να προσφέρει ασφάλεια στους πολίτες της. Η αντίδραση των ελληνικών αρχών ήταν άμεση και προέβησαν σε καίριες ενέργειες που θωράκισαν τα σύνορα.

Προτάσεις

Είναι γενικά αποδεκτό ότι δεν μπορεί να υπάρξει μια ολοκληρωμένη ή απόλυτη αντιμετώπιση του φαινομένου της ριζοσπαστικοποίησης και των προσφυγικών ροών. Εντούτοις, υπάρχουν λύσεις που μπορούν να το ελαχιστοποιήσουν. Λαμβάνοντας υπόψη τα τρομοκρατικά κτυπήματα που πραγματοποιούνται μέχρι και σήμερα, καθώς επίσης την κρίση στην περιοχή του Έβρου το 2020, κρίνεται επιβεβλημένη η ανάγκη λήψης έγκαιρων μέτρων για να αντιμετωπισθεί το φαινόμενο.

Για την αντιμετώπιση περιστατικών, παρόμοιων με αυτά που έλαβαν χώρα στην περιοχή Έβρου, είναι επιτακτική ανάγκη να τεκμηριωθεί και να καθιερωθεί η νέα αντίληψη της «ολιστικής προσέγγισης», που εφάρμοσε η Ελλάδα στο μεταναστευτικό, με την αξιοποίηση όλων των κυβερνητικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα των Ενόπλων Δυνάμεων, που είναι ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς της. Είναι ζωτικής σημασίας να καθιερωθεί μια τυποποίηση της συνεργασίας μεταξύ των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας και των δυνάμεων ασφαλείας, οι οποίες υπάγονται σε διαφορετικά υπουργεία και όχι μόνο διαθέτουν ξεχωριστούς ανεξάρτητους πόρους, αλλά διαθέτουν και ξεχωριστές οργανωτικές κουλτούρες.

Από τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι στις 13 Νοεμβρίου 2015 και το πρόσφατο παράδειγμα της τρομοκρατικής επίθεσης στη Μόσχα στις 22 Μαρτίου 2024, που αναφέρθηκαν παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι εκτός από τη διαφορετική προσέγγιση κάθε κράτους, η εσωτερική και εξωτερική πολιτική του μπορούν να αποσυντονίσουν τις έρευνες και να αποσπάσουν ακόμη και τις αρμόδιες αρχές από τη διερεύνηση για την ανακάλυψη των δραστών. Συνεπώς, απαιτείται μεγαλύτερη προσπάθεια για τη δημιουργία μίας -ει δυνατόν- ενιαίας/ολιστικής προσέγγισης. Δημιουργώντας μια στρατηγική, που θα έχει ως στόχο την αντιμετώπιση των αιτιών της ριζοσπαστικοποίησης και της τρομοκρατίας, δηλαδή την αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας, της κοινωνικής εξαθλίωσης και της ψυχικής και σωματικής εκμετάλλευσης, θα έχουμε καταπολεμήσει όχι μόνο τις αιτίες, αλλά και τους στόχους των περισσότερων τρομοκρατικών πράξεων.

Τέλος, είναι σημαντικό να επενδύσουμε στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης και στις Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές. Μέσω της ανάπτυξης προγραμμάτων εκπαίδευσης, πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, κοινωνικών υπηρεσιών και επαγγελματικής ενσωμάτωσης, μπορούμε να διασφαλίσουμε την αξιοπρέπεια των μεταναστών και να μειώσουμε τον κίνδυνο παρέμβασης ακραίων εγκληματικών ομάδων και την αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης.

Επίλογος

Παρά τις πολλές ελλείψεις, η μελέτη για τη ριζοσπαστικοποίηση, την τρομοκρατία και τη σχέση τους με τις προσφυγικές ροές είναι μία συνεχής διαδικασία και προσαρμόζεται, όπως προσαρμόζονται και τα εν λόγω φαινόμενα. Διαπιστώνεται ότι υπάρχει μεγάλη αυτοκριτική εντός του πεδίου. Ωστόσο, προκειμένου η κριτική να είναι αποτελεσματική, απαιτείται επίσης κάποιο κοινό έδαφος, όσον αφορά την προσπάθεια για την επίτευξη συναίνεσης στους όρους, στον χαρακτηρισμό ομάδων ως τρομοκρατικών, στην ανταλλαγή πληροφοριών καθώς και αμεροληψία και αντικειμενικότητα από τους εμπλεκόμενους.

Εν κατακλείδι, η ελληνική ολιστική προσέγγιση, με την εφαρμογή των προτάσεων και διαδραμάτων που προέκυψαν από την επιτυχή αντιμετώπιση της επιχειρηθείσας «εξαναγκαστικής μηχανικής μετανάστευσης» από την Άγκυρα, ανέδειξε ένα πλεονέκτημα στην Ελλάδα, που εφάρμοσε μία ad hoc λύση με εξαιρετικά αποτελέσματα. Το πλεονέκτημα αυτό, που οδήγησε στην υλοποίηση μίας πολυδιάστατης πολιτικοστρατιωτικής συνεργασίας προέκυψε με την αξιοποίηση της εμπειρίας, της προθυμίας και της ευελιξίας των ΕΔ υπό μία ενιαία αρχή.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

ΓΕΕΘΑ. «Δράσεις των ΕΔ για την Αντιμετώπιση των Αυξημένων Μεταναστευτικών - Προσφυγικών Συγκεντρώσεων.» ΓΕΕΘΑ. 08 Απριλίου 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=y98twHaAVBQ> (πρόσβαση στις 02 Απριλίου 2024).

Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. «Κ.Υ.Τ & Κ.Ε.Δ.» 2024. <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/kyt-domes/> (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. «Οργανόγραμμα Υπουργείου Μετανάστευσης & Ασύλου - Επιχειρησιακές Μονάδες.» 2024β. <https://migration.gov.gr/to-yπουργείο/organogramma/> (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. 2024γ. «Δομές Φιλοξενίας/Προσωρινής Υποδοχής.» 2024γ. <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/domes/> (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

Κολοβός, Αλέξανδρος. Κρίση στον Έβρο: *Η Ολιστική Προσέγγιση και οι Προκλήσεις για Ολοκληρωμένη Δράση*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής, 2020.

N.4650/2016 «Ρυθμίσεις θεμάτων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 167 Α' / 24 Σεπτεμβρίου 2010). (ΦΕΚ 207 Α' / 17 Δεκεμβρίου 2019).

Ντόκος, Θάνος *Ελληνική Πολιτική Εθνικής Ασφαλείας στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), 2007.

Ξενόγλωσση

Bove, Vincenzo and Böhmelt, Tobias. «Does Immigration Induce Terrorism?» *The Journal of Politics*, 2016, 572-588. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdfplus/10.1086/684679> (πρόσβαση στις 02 Μαρτίου 2024).

European Council. «The EU's response to terrorism.» 21 March 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/> (πρόσβαση στις 01 Απριλίου 2024).

ICSR (2012). *Countering Radicalization in Europe*. London. The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence. Ανακτήθηκε την 10 Δεκεμβρίου από <https://icsr.info/wp-content/uploads/2012/12/ICSR-Report-Countering-Radicalization-inEurope-1> (Πρόσβαση στις 27 Μαρτίου 2024).

Reuters. «Putin says Islamists carried out concert attack, implies Ukraine had a role». Reuters, 26 Μαρτίου 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-casts-doubt-islamic-state-responsibility-concert-attack-2024-03-25/> (πρόσβαση στις 26 Μαρτίου 2024).

Schmid, Alex P. *Handbook of Terrorism Prevention and Preparedness*. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism (ICCT), 2020.

Sude, Barbara; Stebbins, David; and Weiland, Sarah. *Lessening the Risk of Refugee Radicalization: Lessons for the Middle East from Past Crises*. Santa Monica: RAND Corporation, 2015.

US Department Of State. *Country Reports on Terrorism 2017*. Washington: Congress Annual report, 2018.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Τχης (ΠΖ) Γιάννης Χριστοφίδης του Ζήνωνος γεννήθηκε το 1978 στη Λευκωσία, εισήλθε το 1996 στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων και αποφοίτησε το 2000, οπότε και ονομάστηκε Ανθλόγος (ΠΖ). Προήχθη σε Υπολοχαγό το 2003, σε Λοχαγό το 2008 και σε Ταγματάρχη το 2018. Έχει παρακολουθήσει όλα τα βασικά σχολεία που προβλέπονται για τον βαθμό του σε Κύπρο και Ελλάδα. Αποφοίτησε επιτυχώς από το Ενιαίο Τμήμα Προχωρημένης Εκπαίδευσης και τη Σχολή Διοίκησης και Επιτελών του Στρατού Ξηράς. Είναι μεταπτυχιακός φοιτητής στο τμήμα Στρατηγικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει υπηρετήσει σε διάφορες Μονάδες - Υπηρεσίες και Επιτελικές θέσεις του όπλου του, μέχρι το 2018. Από το 2018 έως το 2020, διετέλεσε Διοικητής στο 256 ΤΠ. Από το 2020 έως το 2023, υπηρέτησε στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, στην Εθνική Αρχή Ασφαλείας (ΥΠΑΜ/ΕΑΑ). Αποφοίτησε το 2024 από την ΑΔΙΣΠΟ, με την 21η ΕΣ. Είναι κάτοχος πτυχίου Αγγλικών (C1). Του έχουν απονεμηθεί όλα τα παράσημα, μετάλλια και διαμνημονεύσεις που προβλέπονται στον βαθμό του. Είναι έγγαμος με την Αγγέλα Ανδρέου, δημόσιο υπάλληλο, με την οποία έχουν ένα υιό 15 ετών.

«Τεχνητή Νοημοσύνη: Τεχνολογικό Υπόβαθρο, Προοπτικές και Προκλήσεις από τη Στρατιωτική Χρήση της»

του Υποστράτηγου ε.α. Κωνσταντίνου Βαλαλή

Εισαγωγή

Οι ραγδαίες εξελίξεις στην Τεχνητή Νοημοσύνη (ΤΝ) την τελευταία δεκαετία και η ισχυρή μετασχηματιστική δυναμική της την έχουν αναδείξει ως τον κεντρικό μοχλό της Τέταρτης Βιομηχανικής Επανάστασης. Η ραγδαία διείσδυση της στην κοινωνία εξηγείται από την ικανότητά της να εκτελεί επίπονες και σύνθετες διεργασίες με ταχύτητα και ακρίβεια. Η χρήση της στους κρίσιμους τομείς της ασφάλειας και της άμυνας εκτιμάται ότι μπορεί να επανακαθορίσει τον τρόπο εφαρμογής της στρατιωτικής ισχύος και τις γεωστρατηγικές ισορροπίες και αντιλήψεις, σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι προφανές, ότι μια τέτοια ισχυρή τεχνολογία, εφόσον αξιοποιηθεί κατάλληλα, θα έχει πολύπλευρα και σημαντικά οφέλη για την ανθρωπότητα (π.χ., ιατρική, εκπαίδευση, βιομηχανική παραγωγή, ελεύθερος χρόνος). Από την άλλη πλευρά, η ενδεχόμενη ανεξέλεγκτη ανάπτυξη και χρήση της ενέχει σοβαρούς κινδύνους, οι οποίοι κλιμακώνονται από την παραβίαση της ιδιωτικότητας μέχρι και την αμφισβήτηση των θεμελιωδών ανθρωπίνων αξιών.

Εικόνα 1: Ο ψηφιακός στρατιώτης του 2040 (εικόνα που παράχθηκε στις 10-1-2025 από την εφαρμογή δημιουργικής Τεχνητής Νοημοσύνης DALL-E, μετά από σχετική προτροπή του γράφοντος)

Το παρόν άρθρο έχει ως στόχο να ενισχύσει το βαθμό κατανόησης του φαινομένου της ΤΝ και του τρόπου με τον οποίο μπορεί να επηρεάσει διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, με ιδιαίτερη έμφαση στην ασφάλεια και στην την άμυνα. Στο πλαίσιο αυτό, αρχικά εξετάζεται η τεχνολογική διάσταση της ΤΝ και οι προοπτικές εξέλιξής της. Στη συνέχεια περιγράφονται οι προκλήσεις που εγείρονται από την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη ΤΝ και αναλύονται σε μεγαλύτερο βάθος οι πιθανοί κίνδυνοι από την αλόγιστη στρατιωτική χρήση της.

1. Ανάλυση του Όρου «Τεχνητή Νοημοσύνη»

Η Τεχνητή Νοημοσύνη είναι προφανές ότι αναφέρεται στην ανθρώπινη νοημοσύνη, που χαρακτηρίζεται από τη λογική και την αφαιρετική σκέψη, καθώς και την ικανότητα να επιλύει προβλήματα, να μαθαίνει από την εμπειρία, να προσαρμόζεται σε νέα περιβάλλοντα και να πετυχαίνει στόχους. Σημαντικές συνιστώσες της ανθρώπινης ευφυΐας αποτελούν και η δημιουργικότητα, η ικανότητα, η συνείδηση, το συναίσθημα και η διαίσθηση.¹

Έχει διατυπωθεί μια σειρά ορισμών για την ΤΝ, οι οποίοι αναφέρονται γενικά στην «ευφυΐα» των υπολογιστών.² Άλλοι ορισμοί εστιάζουν στη διάκριση μεταξύ βιολογικής και μηχανικής νοημοσύνης, όπως, για παράδειγμα, «ένα ευρύ διεπιστημονικό πεδίο με στόχο τη δημιουργία ευφυών μηχανών που προσομοιώνουν την έμφυτη νοημοσύνη των ανθρώπων και των ζώων»³ και «μια επιστήμη και ένα σύνολο υπολογιστικών τεχνολογιών που εμπνέονται από τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι τα νευρικά τους συστήματα και τα σώματά τους για να αντιλαμβάνονται, να μαθαίνουν, να σκέφτονται και να αναλαμβάνουν δράση, πλην όμως συνήθως λειτουργούν με διαφορετικό τρόπο».⁴ Ένας άλλος ενδιαφέρον ορισμός αναφέρεται στο δυναμικό χαρακτήρα της ΤΝ: «ΤΝ είναι η επιστήμη του πως να δημιουργείς υπολογιστές που κάνουν πράγματα, τα οποία, επί του παρόντος, τα κάνουν καλύτερα οι άνθρωποι».⁵

Από τη μελέτη των παραπάνω ορισμών προκύπτουν δύο βασικά συμπεράσματα: Πρώτον, ο όρος ΤΝ εκφράζει τον απόλυτο στόχο της κατασκευής μιας ψηφιακής υπερευφυΐας ανθρώπινου επιπέδου. Ο εν λόγω στόχος αντιμετωπίζει σοβαρές τεχνολογικές προκλήσεις και εγείρει μια σειρά από ηθικά διλήμματα.⁶

1. H. Hassani et al., "Artificial Intelligence (AI) or Intelligence Augmentation (IA): What Is the Future?" *AI 1* (2020): 143-144.

2. Yassine Barakat et al., "What Contributions of Artificial Intelligence in Innovation?" *E3S Web Conf.* 234 (2021): 00105, published online February 2, 2021, 1.

3. Hassani et al., "Artificial Intelligence (AI) or Intelligence Augmentation (IA)," 144

4. B. S. Haney, "Applied Artificial Intelligence in Modern Warfare and National Security Policy," *11 Hastings Science & Technology Law Journal* 61 (2020): 64.

5. Wolfgang Ertel, *Introduction to Artificial Intelligence* (Springer Nature, 2024), 2.

6. L. Zhou et al., "From Artificial Intelligence (AI) to Intelligence Augmentation (IA): Design Principles, Potential Risks, and Emerging Issues," *AIS Transactions on Human-Computer Interaction* 15, no. 1 (2023): 113-115.

Δεύτερον, ο ιδιαίτερα δυναμικός χαρακτήρας της ΤΝ δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη συνεχή επέκταση των ορίων της. Γενικά, μια εφαρμογή ΤΝ, η οποία ωριμάζει και υιοθετείται μαζικά αντιμετωπίζεται ως εργαλείο της καθημερινότητας και όχι ως κάτι "ευφυές" (π.χ. εφαρμογές αυτόματης συμπλήρωσης κειμένου). Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «επίδραση της ΤΝ» («AI effect»).

2. Ιστορική Εξέλιξη και Σύγχρονες Προσεγγίσεις

Τον καταλύτη της ραγδαίας εξέλιξης της ΤΝ, κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, αποτέλεσε ο συνδυασμός της φθηνότερης και μεγαλύτερης υπολογιστικής ισχύος με την εκθετική αύξηση των ψηφιακών δεδομένων και την τεχνολογία των πολυεπίπεδων τεχνητών νευρωνικών δικτύων (neural networks).⁸ Με την ανάπτυξη του παγκόσμιου ιστού, οι άνθρωποι παράγουν κάθε δύο ημέρες περισσότερα ψηφιακά δεδομένα από το σύνολο των δεδομένων που υπήρχαν μέχρι και το 2003. Τα μεγάλα σύνολα δεδομένων (γνωστά και ως Big Data) έδωσαν τη δυνατότητα αξιοποίησης των νευρωνικών δικτύων, τα οποία προσομοιώνουν κάποιες από τις συνιστώσες της ανθρώπινης ευφυίας. Τα νευρωνικά δίκτυα και οι τεχνικές που αποτελούν τη βάση των σύγχρονων συστημάτων ΤΝ είναι επιστημονικές ανακαλύψεις του προηγούμενου αιώνα. Όμως, για να αξιοποιηθούν αποδοτικά έπρεπε να συνδυαστούν με τα μεγάλα σύνολα δεδομένων. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε στην ανάπτυξη καινοτόμων συστημάτων σε τομείς, όπως η ρομποτική, η αυτόνομη οδήγηση, η μηχανική όραση, η αναγνώριση και παραγωγή ομιλίας, η επεξεργασία φυσικής γλώσσας, η ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών, κ.λπ.⁹

Σημαντικά ορόσημα της εξέλιξης της ΤΝ αποτελούν τα έξυπνα συστήματα παιχνιδιών στρατηγικής «Big Blue» της IBM και «AlphaGo» και «MuZero» της Google DeepMind, τα οποία παρουσιάστηκαν το 1997, το 2016 και το 2019, αντίστοιχα. Τα παραπάνω συστήματα επέδειξαν καλύτερες επιδόσεις από τους παγκόσμιους πρωταθλητές, σε παιχνίδια όπως το σκάκι, το Go και το Shogi.¹⁰ Μάλιστα το τελευταίο σύστημα επέκτεινε τα όρια του δυνατού, καθώς είχε την ικανότητα αυτόνομης εμπειρικής μάθησης, χωρίς να «γνωρίζει» τους κανόνες του παιχνιδιού.¹¹

Μεγάλη αίσθηση προκάλεσε η παρουσίαση από την OpenAI, τον Νοέμβριο του 2022, του εξελιγμένου γλωσσικού μοντέλου ChatGPT.¹² Η ίδια εται-

7. Michael Mayer, "Trusting Machine Intelligence: Artificial Intelligence and Human-Autonomy Teaming in Military Operations," *Defense & Security Analysis* 39, no. 4 (2023): 523-24.

8. Τα τεχνητά νευρωνικά δίκτυα προσομοιώνουν κάποιες από τις λειτουργίες του ανθρώπινου εγκεφάλου.

9. B. S. Haney, "Applied Artificial Intelligence in Modern Warfare," 65.

10. F. E. Morgan et al., *Military Applications of Artificial Intelligence* (Santa Monica: RAND Corporation, 2020), 3.

11. Wyatt Hoffman and Heeu Millie Kim, "Reducing the Risks of Artificial Intelligence for Military Decision Advantage," *Center for Security and Emerging Technology* (CSET), March 2023, 6.

12. Chat Generative Pre-trained Transformer.

ρία θα θέσει σε κυκλοφορία, εντός του πρώτου τριμήνου του 2025, ένα πιο ισχυρό μοντέλο (το «o3»¹³).

Τα σύγχρονα συστήματα ΤΝ στηρίζονται στις τεχνικές της μηχανικής μάθησης (machine learning), της βαθιάς μάθησης (deep learning) και της ενισχυτικής μάθησης (reinforcement learning). Η βαθιά μάθηση σχετίζεται με την εκπαίδευση των νευρωνικών δικτύων από μεγάλα σύνολα δεδομένων. Τα συστήματα ενισχυτικής μάθησης έχουν τη δυνατότητα να μαθαίνουν από την εμπειρία και τα λάθη τους, με αποτέλεσμα να εκτελούν εργασίες, για τις οποίες δεν έχουν προγραμματιστεί ρητά.¹⁴

Σήμερα, οι εξελιγμένες εφαρμογές ΤΝ συνδυάζουν την βαθιά και την ενισχυτική μάθηση. Οι μέθοδοι αυτοί αξιοποιούνται για την ανάπτυξη των εφαρμογών Παραγωγικής ή Δημιουργικής ΤΝ (Generative AI), που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια. Η Δημιουργική ΤΝ έχει την ικανότητα παραγωγής πρωτότυπου περιεχομένου διαφόρων τύπων και εκτιμάται ότι θα αυξήσει εκθετικά την αποδοτικότητα και τη δημιουργικότητα σε πολλούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.¹⁵ Χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι αυτής της κατηγορίας είναι τα γλωσσικά μοντέλα ChatGPT και Claude και τα μοντέλα οπτικού περιεχομένου DALL·E και Runway Gen-2.

3. Το Μέλλον της ΤΝ

Σήμερα, η πλειοψηφία των εφαρμογών ΤΝ ανήκει στην κατηγορία της **Στενής ΤΝ (Artificial Narrow Intelligence - ANI)**, που αφορά την ταχεία και ακριβή εκτέλεση συγκεκριμένων εργασιών. Η έρευνα έχει ήδη στραφεί στην κατασκευή μηχανών που θα επιδεικνύουν ευφυΐα και ευελιξία ανθρώπινης κλίμακας. Ο τελικός στόχος συνοψίζεται στον όρο «**Γενική ΤΝ**» (**Artificial General Intelligence - AGI**),¹⁶ ο οποίος περιγράφει μηχανές που διαθέτουν αφαιρετική λογική, μαθαίνουν αυτόνομα, αποκτούν νέες δεξιότητες, αναλαμβάνουν αυτόνομη δράση και αναπτύσσουν αυτογνωσία και συνείδηση.¹⁷

Είναι όμως εφικτή η ανάπτυξη της Τεχνητής Υπερνοημοσύνης και πότε; Οι περισσότεροι ειδικοί συμφωνούν ότι η ανάπτυξη της Γενικής ΤΝ είναι αρκετά πιθανή, πλην όμως οι απόψεις τους παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις, ως

13. OpenAI, "12 Days of OpenAI," OpenAI, <https://openai.com/12-days/>.

14. B. S. Haney, "Applied Artificial Intelligence in Modern Warfare," 65-70.

15. G. Strobel et al., "Exploring generative artificial intelligence: A taxonomy and types," in 16. *Hawaii International Conference on System Sciences 2024 (HICSS 2024)*, Hawaii, USA, 2024, 4546-4547.

16. Πολλές φορές αναφέρεται και ως Τεχνητή Υπερνοημοσύνη (Artificial Superintelligence - ASI).

17. Hassani et al., "Artificial Intelligence (AI) or Intelligence Augmentation (IA)," 146.

προς το χρόνο που θα απαιτηθεί. Σε τρεις έρευνες που έλαβαν χώρα, από το 2018 έως το 2022, περισσότεροι από τους μισούς ειδικούς υποστήριξαν ότι υπάρχει 50% πιθανότητα να αναπτυχθεί ΤΝ ανθρώπινου επιπέδου εντός του προσδόκιμου ζωής της σημερινής νέας γενιάς (μέχρι το 2060). Το ποσοστό αυτών που υποστήριξαν ότι ο στόχος αυτός μπορεί να επιτευχθεί μέχρι το 2160 αυξήθηκε σταδιακά από το 75% στο 90%.¹⁸ Βασικοί παράγοντες αισιοδοξίας αποτελούν η πρόοδος στον τομέα της Δημιουργικής ΤΝ και η δεδομένη περαιτέρω εκθετική αύξηση του όγκου των διαθέσιμων δεδομένων, που εγγυάται την αποδοτικότερη μοντελοποίηση του περιβάλλοντος λειτουργίας μιας πιθανής μελλοντικής Γενικής ΤΝ. Για παράδειγμα, η εντυπωσιακή βελτίωση των επιδόσεων της τέταρτης έκδοσης του ChatGPT, σε σχέση με την τρίτη και τη δεύτερη έκδοσή του οφείλεται στην αύξηση των γλωσσικών παραμέτρων που διαχειρίζεται, κατά περισσότερο από 10 και 1000 φορές, αντίστοιχα.¹⁹

Από την άλλη πλευρά, μια μερίδα ειδικών υποστηρίζει ότι δεν είναι τεχνικά εφικτή η κατασκευή μηχανών, με ανθρώπινη ευφυΐα. Η πλευρά των αρνητών εστιάζει στην αδυναμία προσομοίωσης των βιολογικών γνωστικών διεργασιών, εξαιτίας της μη πλήρους κατανόησης από την επιστήμη της λειτουργίας του ανθρώπινου εγκεφάλου.²⁰ Επιπρόσθετα, υποστηρίζει ότι η μηχανική νοημοσύνη δεν είναι από τη φύση της ικανή να αποκτήσει αφαιρετική και ερμηνευτική λογική, ούτε να αναπτύξει συναισθηματική και κοινωνική νοημοσύνη (π.χ. ενσυναίσθηση, ηθική κρίση, συνείδηση, κ.λπ.).²¹

Οι εξελιγμένες εφαρμογές ΤΝ έχουν την ικανότητα να αποκτούν «γνώση», με ελάχιστη ανθρώπινη παρέμβαση. Περισσότερο από το 80% της ανθρώπινης συνεισφοράς στην ανάπτυξη ενός μοντέλου επικεντρώνεται στην επιλογή και την κατάλληλη προετοιμασία των δεδομένων εκπαίδευσής του.²² Ωστόσο, η ανάπτυξη της Τεχνητής Υπερνοημοσύνης πιθανότατα θα εξαρτηθεί και από την εξέλιξη σε άλλους επιστημονικούς τομείς, όπως οι κβαντικοί και οι νευρομορφικοί υπολογιστές.

Σε κάθε περίπτωση, η ραγδαία πρόοδος των τελευταίων ετών έχει ενισχύσει την πεποίθηση ότι η ψηφιακή νοημοσύνη θα προσεγγίσει το επίπεδο της ανθρώπινης πολύ ταχύτερα απ' ό,τι αναμενόταν πριν από λίγα χρόνια. Το εγχείρη-

18. Max Roser, "AI Timelines: What Do Experts in Artificial Intelligence Expect for the Future?," *Our World in Data*, February 7, 2023, <https://ourworldindata.org/ai-timelines>.

19. Josh Howarth, "Number of Parameters in GPT-4 (Latest Data)," *Exploding Topics*, August 6, 2024, <https://explodingtopics.com/blog/gpt-parameters>.

20. Mayer, "Trusting Machine Intelligence," 523-524.

21. Cameron Hunter and Bleddyn E. Bowen, "We'll Never Have a Model of an AI Major-General: Artificial Intelligence, Command Decisions, and Kitsch Visions of War," *Journal of Strategic Studies* 47, no. 1 (2024): 133-139.

22. Kathleen Walch, "Data Preparation for Machine Learning Still Requires Humans," *TechTarget*, March 29, 2019, <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/feature/Data-preparation-for-machine-learning-still-requires-humans>.

μα της κατασκευής μιας Τεχνητής Υπερνοημοσύνης που θα βελτιώνει και θα εξελίσει συνεχώς τον εαυτό της δεν ανήκει πλέον στη σφαίρα της φαντασίας.²³

4. Προκλήσεις

Η μετασχηματιστική φύση και οι προοπτικές της TN εγείρουν αναπόφευκτα σοβαρές ανησυχίες και διαμορφώνουν ένα ευρύ φάσμα προκλήσεων για την ανθρωπότητα. Η TN μπορεί να βελτιώσει την καθημερινότητα των ανθρώπων και να προάγει την ευημερία της κοινωνίας, μόνο εφόσον λειτουργεί με υπεύθυνο και αξιόπιστο τρόπο. Από την άλλη πλευρά, η αλόγιστη και κακόβουλη χρήση της μπορεί να έχει καταστρεπτικές συνέπειες. Ο πιο ορατός κίνδυνος είναι η εκθετική αύξηση των αποτελεσμάτων της διαδικτυακής δράσης κακόβουλων δρώντων (παραβίαση ιδιωτικότητας, απάτες, κυβερνοεπιθέσεις, παραγωγή και διασπορά ψευδών ειδήσεων, χειραγώγηση πολιτών από αυταρχικά καθεστώτα, κ.λπ.). Η κλινοποίηση φωνής, οι σύγχρονες μέθοδοι επεξεργασίας οπτικού περιεχομένου και τα κακόβουλα chatbots έχουν ήδη αυξήσει τη διασπορά ψευδούς περιεχομένου, υψηλής αληθοφάνειας (deepfakes). Παράλληλα, η υπερβολική χρήση της δημιουργικής TN από τους μαθητές εκτιμάται ότι θα έχει αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης και της συναισθηματικής τους σταθερότητας, υπονομεύοντας τα θεμέλια της εκπαίδευσης και το ρόλο του γονέα.²⁴ Με βάση πρόσφατες έρευνες, η κοινωνία θεωρεί ότι οι πιθανότερες αρνητικές συνέπειες της TN θα είναι η παραβίαση της ιδιωτικότητας και η απώλεια θέσεων εργασίας.²⁵

Η ανάπτυξη, λειτουργία και συντήρηση των ισχυρών μοντέλων TN έχει σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Οι εκπομπές άνθρακα μόνο για την εκπαίδευση ενός Μεγάλου Γλωσσικού Μοντέλου (Large Language Model) εκτιμάται ότι είναι ίσες με τις αντίστοιχες που προκαλούνται από 300 αεροπορικά ταξίδια, μετ' επιστροφής, από τη Νέα Υόρκη στο Σαν Φρανσίσκο.

Επιπρόσθετα, διατυπώνεται μια σειρά ηθικών και φιλοσοφικών διλημάτων, για τη φύση της μελλοντικής σχέσης του ανθρώπου με τις μηχανές αυξημένης ευφυίας. Παράλληλα, η ενδεχόμενη αλόγιστη στρατιωτική χρήση της TN εκτιμάται ότι μπορεί να μεταβάλλει θεμελιωδώς τον τρόπο εφαρμογής της στρατιωτικής ισχύος, επιβαρύνοντας περαιτέρω το παγκόσμιο καθεστώς ασφάλειας.²⁶

23. Sara Brown, "Why Neural Net Pioneer Geoffrey Hinton Is Sounding the Alarm on AI," *MIT Sloan Management Review*, May 23, 2023, <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/why-neural-net-pioneer-geoffrey-hinton-sounding-alarm-ai>.

24. Jennifer J. Chen and Jasmine C. Lin, "Artificial Intelligence as a Double-Edged Sword: Wielding the POWER Principles to Maximize Its Positive Effects and Minimize Its Negative Effects," *Contemporary Issues in Early Childhood* 25, no. 1 (February 2024): 147-149.

25. A. Salvi del Pero, P. Wyckoff, and A. Vouch, "Using Artificial Intelligence in the Workplace," *OECD, Social, Employment and Migration Working Papers*, no. 273 (2022): 18, <https://doi.org/10.1787/840a2d9f-en>.

26. U.S. Department of Commerce, *NIST Artificial Intelligence Risk Management Framework: Generative Artificial Intelligence Profile* (NIST AI 600-1), July 2024, 8, <https://doi.org/10.6028/NIST.AI.600-1>.

4.1. Υπαρξιακές και Φιλοσοφικές Ανησυχίες

Τα τελευταία χρόνια πολλοί επιστήμονες, από τα πεδία της Φιλοσοφίας και της Βιοηθικής εξετάζουν το ενδεχόμενο να αποδοθεί ηθική υπόσταση στα ευφυή συστήματα (υλισμικό και λογισμικό). Έχει εκφραστεί η άποψη ότι πολλά από τα σημερινά συστήματα ΤΝ δικαιούνται ηθικής υπόστασης, καθώς διαθέτουν ένα επίπεδο αισθαντικότητας, που τους επιτρέπει να αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους. Ωστόσο, κυριαρχεί η θεώρηση που συνδυάζει την ηθική υπόσταση των συστημάτων, με την ικανότητά τους να επιδεικνύουν συναίσθημα, συνείδηση, προτιμήσεις και επιθυμίες. Βέβαια, σε περίπτωση που οι μηχανές καταστούν ισχυρότερες από τον άνθρωπο δεν θα έχει πρακτική σημασία η απόδοση ηθικής υπόστασης σε αυτές, αλλά το αντίθετο.²⁷ Η ηθική υπόσταση των μηχανών ήδη απασχολεί τις εταιρίες του χώρου. Μάλιστα, μία από αυτές, η Anthropic, έχει προσλάβει προσωπικό, με αντικείμενο επιστημονικού ενδιαφέροντος την «ευημερία» των chatbots.²⁸

Πολλοί τεχνολόγοι υποστηρίζουν ότι δεν μπορούν να προεξοφλήσουν ότι ο άνθρωπος θα ελέγχει απόλυτα μια ψηφιακή υπερευφυία που θα κατασκευάσει ο ίδιος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις του επονομαζόμενου «νονού της ΤΝ», του Τζέφρι Χίντον (Geoffrey Hinton), που τιμήθηκε με το Νόμπελ Φυσικής έτους 2024, για την καθοριστική συνεισφορά του στον τομέα. Ο Χίντον θεωρεί ότι η τεχνολογική εξέλιξη είναι κατά πολύ ταχύτερη του αναμενομένου και υποστηρίζει ότι η ΤΝ αποτελεί μια «υπαρξιακή απειλή» για την ανθρωπότητα. Εκτιμά δε, ότι η πιθανότητα καταστροφής της ανθρωπότητας από την ΤΝ, μέσα στα επόμενα 30 χρόνια, είναι μεταξύ 10% και 20%.²⁹ Τις απόψεις του Χίντον συμμερίζονται και πολλοί άλλοι επιστήμονες, που επισημαίνουν την ανάγκη άμεσης δραστηριοποίησης σε παγκόσμιο επίπεδο.

4.2 Προκλήσεις από την Στρατιωτική Χρήση της ΤΝ

Όλες οι παραδοσιακά ισχυρές δυνάμεις επενδύουν την τελευταία δεκαετία στην στρατιωτική ΤΝ, έχοντας αναγνωρίσει τη δυνατότητά της να μεταβάλει θεμελιωδώς τον χαρακτήρα του πολέμου και να εξασφαλίσει την στρατιωτική κυριαρχία. Αν και η ανάπτυξη στρατιωτικών συστημάτων ΤΝ βρίσκεται ακόμα σε πειραματικό στάδιο, στο άμεσο μέλλον θα παρατηρηθεί μια σταθερή αύξηση της χρήσης τους.³⁰ Οι διαδικασίες ανάπτυξης και η χρήση της στρατιωτικής ΤΝ απαι-

27. A. Ladak, "What would qualify an artificial intelligence for moral standing?" *AI Ethics* 4 (2024): 213-228.

28. Business Insider, "Anthropic Hired an Employee to Care for Chatbots' Emotions and Welfare-Here's the Weirdest Job AI Has to Offer," *Business Insider*, December 2024, <https://www.businessinsider.com/weirdest-job-ai-anthropic-hired-employee-care-chatbots-emotions-welfare-2024-12>.

29. NDTV News Desk, "'10-20% Chance...': 'Godfather of AI' Warns Tech Could Wipe Out Humanity," *NDTV News*, December 28, 2024, <https://www.ndtv.com/world-news/geoffrey-hinton-godfather-of-ai-warns-technology-could-wipe-out-humanity-7349511>.

30. Hoffman and Kim, "Reducing the Risks," 1-3.

τείται να παρέχουν εγγυήσεις για την ασφάλεια και την αξιοπιστία των συστημάτων και να εστιάζουν στην καλλιέργεια κατάλληλης κουλτούρας συνεργασίας του προσωπικού με τις μηχανές. Η ικανοποίηση των παραπάνω απαιτήσεων αποτελεί ένα πολυ-παραγοντικό πρόβλημα, η επίλυση του οποίου κρύβει μια σειρά από παγίδες και κινδύνους.

Το κοινό σημείο αφετηρίας των ενδεχόμενων κινδύνων είναι η πιθανότητα βιαστικής ανάπτυξης στρατιωτικών μηχανών που θα λειτουργούν χωρίς ανθρώπινο έλεγχο. Ο βαθμός ωριμότητας της τεχνολογίας δεν δικαιολογεί την ανάθεση κρίσιμων στρατιωτικών λειτουργιών σε τέτοια συστήματα. Αν και οι πολιτικές και στρατιωτικές ηγεσίες των προηγμένων τεχνολογικά χωρών φαίνεται να έχουν κατανοήσει τη σημασία της παρουσίας του ανθρώπου εντός του κύκλου λήψης απόφασης, η πίεση του ανταγωνισμού ενέχει τον κίνδυνο της επιλογής στρατιωτικών λύσεων μεγάλης αυτονομίας.³¹

Συνεπώς, είναι κρίσιμο να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στην ανάπτυξη των «ημιαυτόνομων» συστημάτων (human-in-the-loop), έναντι των συστημάτων «εποπτευόμενης» και «πλήρους αυτονομίας»,³² τα οποία αναφέρονται σε απόδοση μεγαλύτερης ευθύνης στις μηχανές. Όλα τα, υποβοηθούμενα από την ΤΝ, μελλοντικά οπλικά συστήματα θα εντοπίζουν εχθρικούς στόχους και θα κατευθύνουν τα όπλα εναντίον τους, με αυτόματο τρόπο. Όμως, τα ημιαυτόνομα συστήματα θα εκτελούν την προσβολή μόνο κατόπιν ανθρώπινης εξουσιοδότησης. Τα συστήματα εποπτευόμενης αυτονομίας θα εκτελούν αυτόνομα την αλληλουχία των προγραμματισμένων εμπλοκών, πλην όμως ο χειριστής θα μπορεί να παρακολουθεί, να παρεμβαίνει και να διακόπτει τη δράση τους. Σε ένα ημιαυτόνομο σύστημα ο άνθρωπος λογοδοτεί για τις ενέργειες και τη συμπεριφορά του, διασφαλίζοντας ότι αυτό συμμορφώνεται με τους κανόνες εμπλοκής και το Δίκαιο του Πολέμου. Ωστόσο, η ημι-αυτονομία ενδέχεται να μειώσει την ικανότητα αντιμετώπισης των απειλών και να οδηγήσει σε ανταγωνιστικό μειονέκτημα, ιδιαίτερα όταν ο αντίπαλος έχει υιοθετήσει την αυτονομία. Αυτό και μόνο το ενδεχόμενο αποτελεί ένα ισχυρό κίνητρο για την υιοθέτηση μεγαλύτερης αυτονομίας.³³

Εικόνα X: Πειραματικό στρατιωτικό σύστημα του Σώματος Πεζοναυτών των ΗΠΑ, για τη μεταφορά βαριών φορτίων σε δύσβατα εδάφη (Πηγή: <https://www.dvidshub.net/image/1445811/meeting-ls3-marines-experiment-with-military-robotics>)

31. Heiko Borchert, Torben Schötz, and Joseph Verbovsky, eds., *The Very Long Game: 25 Case Studies on the Global State of Defense AI* (Springer, 2024), 31-33.

32. Διεθνώς χρησιμοποιούνται οι όροι «human-on-the-loop» και «human-out-of-the-loop», αντίστοιχα.

33. Mayer, "Trusting Machine Intelligence," 525-526.

Ο αυξημένος βαθμός αυτονομίας μεγεθύνει μια σειρά από προκλήσεις που σχετίζονται με τις ιδιαιτερότητες της τεχνολογίας της ΤΝ (π.χ., αυτοεκπαίδευση μοντέλων). Το πρώτο βασικό ζήτημα είναι αυτό της αξιοπιστίας και της ασφάλειας. Ειδικοί της στρατιωτικής ΤΝ επισημαίνουν ότι η τρέχουσα τεχνολογία δεν διασφαλίζει το απαιτούμενο επίπεδο ασφάλειας των στρατιωτικών συστημάτων, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για εντατικοποίηση της επιστημονικής έρευνας.³⁴ Η αξιοπιστία των μοντέλων εξαρτάται από την ακεραιότητα και την ποιότητα των δεδομένων εκπαίδευσης που καθορίζουν το περιβάλλον και το εύρος λειτουργίας τους. Συνεπώς, η προστασία της ακεραιότητας και η εξασφάλιση της κατάλληλης ποιότητας αυτών των δεδομένων είναι παράγοντες ζωτικής σημασίας. Τα δεδομένα, ως προϊόντα της ανθρώπινης δραστηριότητας, ενσωματώνουν τις προκαταλήψεις και την υποκειμενικότητα των ανθρώπων. Η ενσωμάτωση τέτοιων προκαταλήψεων στα στρατιωτικά συστήματα θα εκφραστεί ως μια εγγενής αρνητική προσέγγιση προς κάποιους δρώντες και με αντίστοιχα προκατειλημμένες αποφάσεις. Επιπρόσθετα, ελλοχεύει ο κίνδυνος παραβίασης της ακεραιότητας των δεδομένων εκπαίδευσης ή/και των ίδιων των συστημάτων από εχθρικές ενέργειες στον Κυβερνοχώρο. Η τεράστια υπολογιστική ισχύς είναι δεδομένο ότι θα μεγεθύνει το αποτύπωμα τυχόν λαθών που ενσωματώθηκαν κατά την εκπαίδευσή τους ή προκλήθηκαν από κακόβουλες ενέργειες. Ενδεχομένως, θα οδηγήσει σε απροσδόκητη συμπεριφορά και αποτυχίες των συστημάτων.³⁵

Η αξιόπιστη λειτουργία των συστημάτων εξαρτάται επιπλέον και από τη σαφήνεια των προδιαγραφών, τον επαρκή χρόνο εκπαίδευσης, τις εξαντλητικές δοκιμές, τη λεπτομερή αξιολόγηση, την εκτίμηση όλων των πιθανών κινδύνων και τη διάφανη λειτουργία τους. Η διαφάνεια των εφαρμογών ΤΝ εκφράζεται ως η ικανότητα των χρηστών να αντιλαμβάνονται τη λογική βάση κάθε απόφασης. Η ενεργός εμπλοκή εξειδικευμένου στρατιωτικού προσωπικού σε όλες τις φάσεις της ανάπτυξης ενός συστήματος (συμπεριλαμβανομένης και της επιλογής και επεξεργασίας των δεδομένων εκπαίδευσης) θα ενισχύσει το βαθμό αξιοπιστίας του.³⁶ Παράλληλα, θα αυξήσει την πιθανότητα αποτελεσματικής ενσωμάτωσης των δογμάτων και της στρατιωτικής κουλτούρας στις εξελιγμένες εφαρμογές.

Τα κενά σε ζητήματα ασφάλειας, αξιοπιστίας και διαφάνειας των στρατιωτικών συστημάτων υπονομεύουν την εμπιστοσύνη των χειριστών και της ιεραρχίας. Η ανάπτυξη κουλτούρας εμπιστοσύνης του στρατιωτικού προσωπικού στην ΤΝ είναι μια δυναμική διαδικασία που διασφαλίζει την αποτελεσματική συνεργασία ανθρώπου-μηχανής. Η έλλειψη εξοικείωσης και η δυσκολία κατανόησης των ιδιαιτεροτήτων της ΤΝ θα οδηγήσει σε δύο ακραία προβληματικές προσεγγίσεις: (α) υπερβολική επιφυλακτικότητα, έναντι αξιόπιστων συστημάτων, και (β) άκριτη εμπιστοσύνη σε συστήματα περιορισμένης αξιοπιστίας. Η δεύτερη προσέγγιση, η

34. U.S. Artificial Intelligence Safety Institute, "U.S. Artificial Intelligence Safety Institute," NIST, <https://www.nist.gov/aisi>.

35. A. Salvi del Pero et al., "Using Artificial Intelligence in the workplace", 27-30.

36. Morgan et al., *Military Applications of Artificial Intelligence*, 35-36.

οποία στη βιβλιογραφία περιγράφεται ως «προκατάληψη αυτοματοποίησης» (automation bias), είναι πιθανό να οδηγήσει σε απόλυτη εξάρτηση από τα συστήματα ΤΝ και σε συναισθηματική εμπλοκή του προσωπικού, με σοβαρές ψυχολογικές επιπτώσεις.³⁷ Η εκπαίδευση και εξοικείωση του προσωπικού με τη φύση και τις ιδιαιτερότητες της ΤΝ είναι ζωτικής σημασίας. Οι λήπτες απόφασης (ιεραρχία) και οι χειριστές θα απαιτηθεί να είναι σε θέση να αποφασίζουν υπό ποιες συνθήκες μπορούν να εμπιστευτούν ή όχι ένα σύστημα.

Όσοι ασχολούνται με την ανάπτυξη και την χρήση της στρατιωτικής ΤΝ είναι σκόπιμο να έχουν υπόψη τους μια σειρά από ενδεχόμενους κινδύνους. Πρώτον, ο ισχυρός εταιρικός ανταγωνισμός έχει επιβάλει την ανάπτυξη εφαρμογών που λειτουργούν αδιαφανώς, έναντι των χρηστών δηλαδή (ως «μαύρα κουτιά»). Δεύτερον, η βελτιστοποίηση των συστημάτων αυξάνει εκθετικά το κόστος και είναι πολύ πιθανόν οι πάροχοι στρατιωτικών συστημάτων να προτιμήσουν να την αποφύγουν. Επιπρόσθετα, δοκιμές έχουν δείξει ότι η βελτιστοποίηση ενός συστήματος, προκειμένου να λειτουργεί υπό οριακές συνθήκες, μπορεί να μειώσει την ακρίβεια και την ασφάλειά του, υπό κανονικές συνθήκες λειτουργίας.³⁸ Τρίτον, ενώ η στρατιωτική ΤΝ θεωρητικά συνεισφέρει στην εξάλειψη της αβεβαιότητας και την επιτάχυνση της διαδικασίας λήψης απόφασης, τυχόν ασυνεπή λειτουργία της θα εισάγει νέου τύπου αβεβαιότητες, οι οποίες θα είναι δύσκολα ανιχνεύσιμες και κατανοητές, λόγω της φύσης τους. Τέταρτον, η αναπόφευκτη διασύνδεση των διάφορων εφαρμογών θα δημιουργήσει πολύπλοκα «συστήματα συστημάτων» και θα δυσχεράνει την πρόβλεψη λαθών και την αποφυγή ατυχημάτων. Πέμπτον, η χρήση συστημάτων αυξημένης αυτονομίας θα μειώσει τη δυνατότητα των χειριστών να παρακολουθούν την ταχύτητα με την οποία αυτά κλιμακώνουν τη δράση τους, ιδιαίτερα σε περιβάλλοντα με κορεσμένο ηλεκτρομαγνητικό φάσμα. Έκτον, το προσδοκώμενο αποφασιστικό στρατηγικό πλεονέκτημα από τη χρήση αυτόνομων συστημάτων αυξάνει τον ανταγωνισμό των ισχυρών του πλανήτη και ελαχιστοποιεί τις προσδοκίες διεθνούς συναίνεσης για τη ρύθμιση της ανάπτυξης της στρατιωτικής ΤΝ.

Οι μελλοντικοί πόλεμοι είναι πολύ πιθανό να διεξάγονται μεταξύ συστημάτων αυξημένης αυτονομίας. Το ενδεχόμενο αυτό εγείρει εύλογα ηθικά διλήμματα και καθιστά την ΤΝ, ως μια επιπλέον πιθανή πηγή αστάθειας και αποσταθεροποίησης, σε παγκόσμιο επίπεδο.^{39,40} Οι επιμέρους παράγοντες που ενδέχεται να επιβαρύνουν το παγκόσμιο καθεστώς ασφάλειας αναλύονται παρακάτω:

- **Μετασηματισμός απειλών στον κυβερνοχώρο:** Η δυνατότητα χρήσης της ΤΝ για στρατιωτικούς και πολιτικούς σκοπούς θα δυσχεράνει την ικανότητα των κρατών να προβλέψουν, να αποδώσουν ευθύνες και να αντιμετωπίσουν αποτελεσμα-

37. U.S. Department of Commerce, *NIST AI Risk Management Framework*, 8-9.

38. Για τη μείωση κατά 50 % του ποσοστού των σφαλμάτων ενός μοντέλου απαιτούνται 500 φορές περισσότεροι υπολογιστικοί πόροι από όσους απαιτούνται για την εκπαίδευσή του.

39. Morgan et al., *Military Applications of Artificial Intelligence*, 9-37.

40. Hoffman and Kim, "Reducing the Risks," 21-25.

τικά κακόβουλες ενέργειες στον κυβερνοχώρο. Παράλληλα, η αυξημένη διασύνδεση μεταξύ των ψηφιακών και των φυσικών υποδομών, που εκφράζεται από το Διαδίκτυο των Πραγμάτων (Internet of Things), θα αυξήσει τις συνέπειες των κυβερνοεπιθέσεων.⁴¹

- **Κλιμάκωση:** Η ανάθεση μιας μεγάλης ποικιλίας ρόλων σε προκατειλημμένα αυτόνομα συστήματα θα καταστήσει περισσότερο πιθανό το ενδεχόμενο παρερμηνείας των προθέσεων του αντιπάλου και ακούσιας κλιμάκωσης. Επιπλέον, η ανάπτυξη ενός ευρύτερου πλέγματος αλληλεπιδραστικών αυτόνομων συστημάτων μπορεί να οδηγήσει σε εχθροπραξίες που κλιμακώνονται με ταχύτητα μηχανής και να θέσει τη διαπραγμάτευση σε δεύτερη μοίρα. Υπό αυτές τις συνθήκες είναι ορατός ο κίνδυνος ενός αστραπιαίου πολέμου, τον οποίο καμιά πλευρά δεν θα είχε την πρόθεση να ξεκινήσει.⁴² Τέλος, η αυτονομία των μη επανδρωμένων συστημάτων θα αυξήσει το εύρος των «ασφαλών» στρατιωτικών επιλογών, οι οποίες θα μπορούσαν να προκριθούν έναντι μη στρατιωτικών λύσεων, με μεγαλύτερη ευκολία.

- **Ευκολία διάδοσης:** Η σταδιακή μείωση του κόστους της τεχνολογίας ΤΝ και η δυνατότητα διπλής χρήσης της δυσχεραίνουν τον έλεγχο της διάδοσής της. Εύλογα, εκφράζονται φόβοι για το ενδεχόμενο να αποκτήσουν πρόσβαση σε πανίσχυρες εφαρμογές ΤΝ διάφοροι κακόβουλοι δρώντες, οι οποίοι προφανώς δεν θα ενδιαφέρονται για την υπεύθυνη χρήση της.

- **Στρατηγική σταθερότητα:** Η ανάπτυξη προηγμένων αυτόνομων συστημάτων είναι πολύ πιθανό να θέσει σε κίνδυνο τη στρατηγική ισορροπία, η οποία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εξασφαλίζεται μέσω της πυρηνικής αποτροπής και το φόβο της αμοιβαία εξασφαλισμένης καταστροφής (Mutual Assured Destruction - MAD). Οι παγκόσμιοι ηγέτες μπορεί να θεωρήσουν (λανθασμένα ή όχι, δεν έχει μεγάλη σημασία) ότι οι δικές τους δυνατότητες στην ΤΝ υπονομεύουν τις δυνατότητες δεύτερου πλήγματος (second-strike capabilities) του αντιπάλου και να προβούν με μεγαλύτερη ευκολία στο πρώτο πλήγμα.

- **Διεθνής ανταγωνισμός:** Για πρώτη φορά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε αντίθεση με άλλες στρατιωτικές τεχνολογίες αιχμής, φαίνεται ότι οι ΗΠΑ δεν θα έχουν το μονοπώλιο στην ανάπτυξη της στρατιωτικής ΤΝ. Αυτή η νέα πραγματικότητα εγείρει σοβαρές ανησυχίες για την κλιμάκωση του διεθνούς ανταγωνισμού και την τροφοδότηση ενός φαύλου κύκλου ανασφάλειας. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι πιθανό να τεθούν σε δεύτερη μοίρα οι κανόνες ηθικής και τα ζητήματα ασφάλειας, αξιοπιστίας και διαφάνειας της ΤΝ.⁴³

41. J. Johnson, "Artificial Intelligence & Future Warfare: Implications for International Security," *Defense & Security Analysis* 35, no. 2 (2019): 153, 163-165.

42. Hoffman and Kim, "Reducing the Risks," 19-20.

43. Morgan et al., *Military Applications of Artificial Intelligence*, 38-42.

Συμπερασματικά, η ραγδαία εξέλιξη της Τεχνητής Νοημοσύνης εγείρει πλήθος προκλήσεων, οι οποίες επηρεάζουν σχεδόν κάθε πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας. Όλες αυτές οι προκλήσεις συγκλίνουν σε μια κοινή αφετηρία: τον φόβο ότι η ανάπτυξη πλήρως αυτόνομων μηχανών μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις, στις οποίες ο άνθρωπος δεν θα είναι ο πρωταγωνιστής. Η ανάπτυξη στρατιωτικών συστημάτων μεγάλης αυτονομίας και η διττή χρήση μιας τόσο ισχυρής τεχνολογίας αποτελούν δυνητικούς παράγοντες αποσταθεροποίησης του παγκόσμιου καθεστώτος ασφαλείας. Επιπλέον, δεν πρέπει να παραγνωρίζονται οι ηθικές και νομικές συνέπειες των στρατιωτικών χρήσεων της ΤΝ. Είναι αδιαμφισβήτητη η ανάγκη ευρείας συναίνεσης για τη ρύθμιση της ανάπτυξης της ΤΝ και τη διασφάλιση της υπεύθυνης χρήσης της.

Οι σχεδιαστές της Εθνικής Στρατιωτικής Στρατηγικής οφείλουν να διασφαλίσουν την ομαλή και αποτελεσματική ενσωμάτωση της στρατιωτικής ΤΝ στις λειτουργίες των Ενόπλων Δυνάμεων της Χώρας. Η επιτυχία αυτού του εγχειρήματος εξαρτάται από τρεις παράγοντες: (α) την σε βάθος κατανόηση της φύσης, των δυνατοτήτων και των περιορισμών της συγκεκριμένης τεχνολογίας, (β) τη συνεχή παρακολούθηση της τεχνολογικής εξέλιξης και την επιλογή «έξυπνων» λύσεων που θα λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές ισχύος, και (γ) την καλλιέργεια των απαραίτητων δεξιοτήτων του στρατιωτικού προσωπικού, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η ασφαλής, υπεύθυνη και αξιόπιστη χρήση των συστημάτων αυξημένης αυτονομίας. Αυτό αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες σύγχρονες προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η στρατιωτική ηγεσία, σε στενή συνεργασία με την αντίστοιχη πολιτική και το εξειδικευμένο επιστημονικό δυναμικό της Χώρας.

Βιβλιογραφία

Barakat, Yassine, Salmane Bourekadi, Samira Khouliji, and Mohamed Larbi Kerkeb. "What Contributions of Artificial Intelligence in Innovation?" *E3S Web Conf.* 234 (2021): 00105. Published online February 2, 2021. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123400105>.

Borchert, Heiko, Torben Schötz, and Joseph Verbovszky, eds. *The Very Long Game: 25 Case Studies on the Global State of Defense AI*. Springer, 2024. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-031-58649-1.pdf>.

Brown, Sara. "Why Neural Net Pioneer Geoffrey Hinton Is Sounding the Alarm on AI." *MIT Sloan Management Review*, May 23, 2023. Πρόσβαση στις 13 Ιανουαρίου 2025. <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/why-neural-net-pioneer-geoffrey-hinton-sounding-alarm-ai>.

Business Insider. "Anthropic Hired an Employee to Care for Chatbots' Emotions and Welfare-Here's the Weirdest Job AI Has to Offer." *Business Insider*, December 2024. Πρόσβαση στις 09 Ιανουαρίου 2025. <https://www.businessinsider.com/weirdest-job-ai-anthropic-hired-employee-care-chatbots-emotions-welfare-2024-12>.

Chen, Jennifer J., and Jasmine C. Lin. "Artificial Intelligence as a Double-Edged Sword: Wielding the POWER Principles to Maximize Its Positive Effects and Minimize Its Negative Effects." *Contemporary Issues in Early Childhood* 25, no. 1 (February 2024): 146-153. <https://doi.org/10.1177/14639491231169813>.

Ertel, Wolfgang. Introduction to *Artificial Intelligence*. Springer Nature, 2024. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-58487-4>.

Haney, Brian Seamus. "Applied Artificial Intelligence in Modern Warfare and National Security Policy." *11 Hastings Science & Technology Law Journal* 61 (2020): 61-100. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3454204>

Hassani, H., E.S. Silva, S. Unger, M. TajMazinani, and S. Mac Feely. "Artificial Intelligence (AI) or Intelligence Augmentation (IA): What Is the Future?" *AI* 1 (2020): 143-155. <https://doi.org/10.3390/ai1020008>.

Hoffman, Wyatt, and Heeu Millie Kim. *Reducing the Risks of Artificial Intelligence for Military Decision Advantage*. Policy Brief. Center for Security and Emerging Technology (CSET), March 2023. Πρόσβαση στις 19 Δεκεμβρίου 2024. <https://cset.georgetown.edu/publication/reducing-the-risks-of-artificial-intelligence-for-military-decision-advantage/>.

Howarth, Josh. "Number of Parameters in GPT-4." *Exploding Topics*, August 6, 2024. Πρόσβαση στις 15 Δεκεμβρίου 2024. <https://explodingtopics.com/blog/gpt-parameters>.

Hunter, Cameron, and Bleddyn E. Bowen. "We'll Never Have a Model of an AI Major-General: Artificial Intelligence, Command Decisions, and Kitsch Visions of War." *Journal of Strategic Studies* 47, no. 1 (2024): 116-146. <https://doi.org/10.1080/01402390.2023.2241648>.

Johnson, J. "Artificial Intelligence & Future Warfare: Implications for International Security." *Defense & Security Analysis* 35, no. 2 (2019): 147-169. <https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1600800>

Ladak, A. "What Would Qualify an Artificial Intelligence for Moral Standing?" *AI Ethics* 4 (2024): 213-228. <https://doi.org/10.1007/s43681-023-00260-1>.

Mayer, Michael. "Trusting Machine Intelligence: Artificial Intelligence and Human-Autonomy Teaming in Military Operations." *Defense & Security Analysis* 39, no. 4 (2023): 521-38. <https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2264070>.

Morgan, F. E., B. Boudreaux, A. J. Lohn, M. Ashby, C. Curriden, K. Klima, and D. Grossman. *Military Applications of Artificial Intelligence: Ethical Concerns in an Uncertain World*. Santa Monica: RAND Corporation, 2020.

NDTV News Desk. "'10-20% Chance...': 'Godfather of AI' Warns Tech Could Wipe Out Humanity." *NDTV News*, December 28, 2024. Πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2025. <https://www.ndtv.com/world-news/geoffrey-hinton-godfather-of-ai-warns-technology-could-wipe-out-humanity-7349511>.

OpenAI. "12 Days of OpenAI." OpenAI. Πρόσβαση στις 09 Ιανουαρίου 2025. <https://openai.com/12-days/>.

Roser, Max. "AI Timelines: What Do Experts in Artificial Intelligence Expect

for the Future?" *Our World in Data*, February 7, 2023. Πρόσβαση στις 20 Δεκεμβρίου 2024. <https://ourworldindata.org/ai-timelines>.

Salvi del Pero, A., P. Wyckoff, and A. Vourch. "Using Artificial Intelligence in the Workplace." *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, no. 273 (2022). <https://doi.org/10.1787/840a2d9f-en>.

Strobel, G., L. Banh, F. Möller, and T. Schoormann. "Exploring Generative Artificial Intelligence: A Taxonomy and Types." *In Proceedings of the Hawaii International Conference on System Sciences 2024 (HICSS 2024)*, Hawaii, USA, 2024, 4546–4555. Πρόσβαση στις 08 Ιανουαρίου 2025. https://www.researchgate.net/publication/373927156_Exploring_Generative_Artificial_Intelligence_A_Taxonomy_and_Types.

U.S. Artificial Intelligence Safety Institute. "U.S. Artificial Intelligence Safety Institute." NIST. Πρόσβαση στις 11 Ιανουαρίου 2025. <https://www.nist.gov/aisi>.

U.S. Department of Commerce. *NIST Artificial Intelligence Risk Management Framework: Generative Artificial Intelligence Profile (NIST AI 600-1)*. July 2024. <https://doi.org/10.6028/NIST.AI.600-1>.

Walch, Kathleen. "Data Preparation for Machine Learning Still Requires Humans." *TechTarget*, March 29, 2019. Πρόσβαση στις 10 Ιανουαρίου 2025. <https://www.techtarget.com/searchenterpriseai/feature/Data-preparation-for-machine-learning-still-requires-humans>.

Zhou, L., Rudin, C., Gombolay, M., Spohrer, J., Zhou, M., & Paul, S. "From Artificial Intelligence (AI) to Intelligence Augmentation (IA): Design Principles, Potential Risks, and Emerging Issues." *AIS Transactions on Human-Computer Interaction* 15, no. 1 (2023): 111-135. <https://doi.org/10.17705/1thci.00185>

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποστράτηγος ε.α. Κωνσταντίνος Βαλαλής υπηρέτησε για 36 χρόνια στις τάξεις του Στρατού Ξηράς, από τον οποίο αποστρατεύτηκε το 2024. Προέρχεται από το Όπλο των Διαβιβάσεων και κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του υπηρέτησε σε διάφορες διοικητικές και επιτελικές θέσεις, μεταξύ των οποίων, 4 φορές ως Διοικητής (από το επίπεδο της Ανεξάρτητης Υπομονάδας μέχρι και το επίπεδο Ταξιαρχίας) και στην ΑΔΙ-ΣΠΟ ως εκπαιδευτής. Διαθέτει μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών στις Νέες Τεχνολογίες Πληροφορικής και στην Επικοινωνία. Είναι ενταγμένος στο κύριο μητρώο εκπαιδευτών του ΕΚΔΔΑ. Ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τις εξελίξεις στο χώρο της Τεχνητής Νοημοσύνης και φοιτά σε αντίστοιχο μεταπτυχιακό πρόγραμμα.

«Οι τελευταίες τάσεις
στις Δορυφορικές Επικοινωνίες
και η εκμετάλλευσή τους από
τις Ελληνικές Ένοπλες
Δυνάμεις, κυρίως ως
εναλλακτικός τρόπος
επιχειρησιακής επικοινωνίας»

του Αντισμήναρχου (Ι) Φώτιου Γιάντση

Εισαγωγή

Σε μια εποχή που η ανταλλαγή δεδομένων και πληροφοριών είναι πιο κρίσιμη από ποτέ, οι δορυφορικές επικοινωνίες (Satellite Communications ή SATCOM) αναδεικνύονται ως θεμέλιος λίθος για την εθνική Άμυνα και Ασφάλεια.

Οι πληροφορίες και τα δεδομένα μπορούν να μεταδοθούν είτε μέσω επίγειων γραμμών είτε με ασύρματες εκπομπές. Οι μεν πρώτες ενώ είναι αξιόπιστες, εντούτοις μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για σύντομες αποστάσεις. Οι δε δεύτερες ενώ μπορούν να χρησιμοποιηθούν για μεγάλες αποστάσεις, είναι λιγότερο αξιόπιστες και αρκετά ευάλωτες σε παρεμβολές. Λύση στα προβλήματα της ασύρματης μετάδοσης μεγάλων αποστάσεων ήρθαν να δώσουν οι τεχνητοί δορυφόροι σε τροχιά γύρω από τη Γη, που μπορούν και να λαμβάνουν και να μεταδίδουν σήματα από οποιοδήποτε σημείο στην επιφάνειά της.¹

Εξέλιξη των Δορυφορικών Επικοινωνιών

Η πρώτη ιδέα της δορυφορικής επικοινωνίας προτάθηκε το 1945 από τον αξιωματικό της Πολεμικής Αεροπορίας του Ηνωμένου Βασιλείου (RAF) Arthur C.

1. Αλέξανδρος Κολοβός, *Διάστημα και Εθνική Ασφάλεια: Στρατηγικές και Πολιτικές Διαστάσεις* (Αθήνα: Θεμέλιο, 2003), 44.

Clarke² (Arthur C. Clarke, 1945, σελ. 305-308). Ο Clarke πρότεινε έναν δορυφόρο σε υψόμετρο 35.786 χλμ. πάνω από την επιφάνεια της Γης που θα κινούνταν με την ταχύτητα περιστροφής της. Σε αυτό το ύψος θα παρέμενε σε σταθερή θέση σε σχέση με ένα σημείο της Γης. Αυτή η τροχιά, που πλέον ονομάζεται «γεωστατική τροχιά», είναι ιδανική για SATCOM, καθώς μια κεραία στο έδαφος μπορεί να είναι προσανατολισμένη σε έναν δορυφόρο 24 ώρες/ημέρα, χωρίς να χρειάζεται να παρακολουθεί τη θέση του.

Έκτοτε, η επιτυχημένη ανάπτυξη της δορυφορικής τεχνολογίας άνοιξε το δρόμο για μια παγκόσμια βιομηχανία SATCOM. Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής πρωτοστάτησαν στην ανάπτυξή της με την ψήφιση του «Communications Satellite Act» το 1962.³

Μεταξύ 1970 και 1990 τα συστήματα SATCOM σε γεωστατική τροχιά αυξήθηκαν κατακόρυφα, ενώ μετά το 2000 παρατηρείται μια μεγάλη στροφή προς τα σμήνη μικρών δορυφόρων SATCOM.

Βασικές Έννοιες

• Τροχιές

Τροχιά ονομάζεται ο γεωμετρικός τόπος των σημείων από όπου περνά ένας δορυφόρος καθώς περιστρέφεται γύρω από τη Γη. Οι τροχιές είναι κυκλικές ή ελλειπτικές. Η τροχιά κάθε δορυφόρου εξαρτάται από την αποστολή του.

Οι γεωσύγχρονες τροχιές έχουν περίοδο ίση με τον χρόνο περιστροφής της Γης γύρω από τον εαυτό της (περίπου 24 ώρες). Οι γεωστατικές είναι γεωσύγχρονες κυκλικές τροχιές με μηδενική κλίση (ο δορυφόρος παραμένει σε σταθερό σημείο πάνω από τον Ισημερινό). Οι πολικές τροχιές έχουν κλίση περίπου 90° και περνάνε πάνω από τους πόλους.

• Ύψη Δορυφόρων

Ένας δορυφόρος σε ύψη από 160 έως 2.000 χλμ. βρίσκεται η χαμηλή γήινη τροχιά (Low Earth Orbit ή LEO) και έχει περίοδο περιστροφής περίπου 90 λεπτά. Σε ύψη 2.000 έως 30.000 χλμ. βρίσκονται κυρίως δορυφόροι πλοήγησης (GNSS, Global Navigation Satellite Systems, π.χ. το ευρωπαϊκό GALILEO) και η τροχιά σε αυτά τα ύψη λέγεται μέση γήινη τροχιά (Medium Earth Orbit ή MEO) με την περίοδο περιστροφής σε αυτή να είναι 2-8 ώρες. Σε ύψος περίπου 35.786 χλμ.

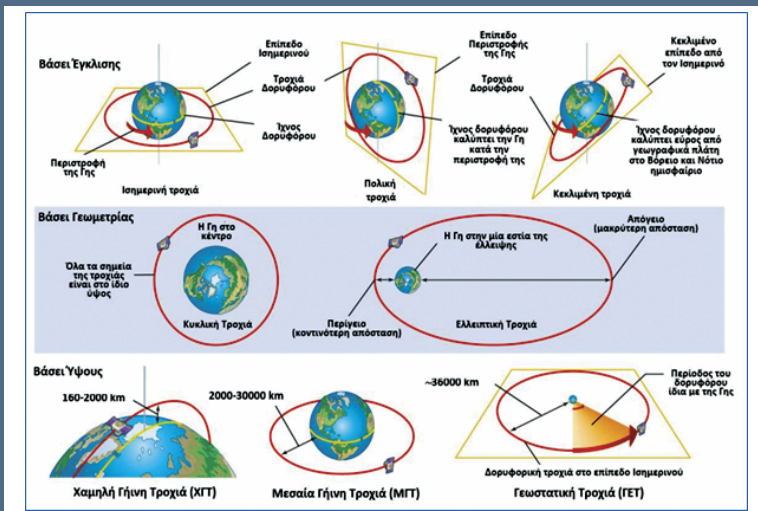
2. Arthur C. Clark, *Can Rocket Stations Give World-wide Radio Coverage?* (London: Wireless World, 1945), 305-308.

3. The Senate and House of Representatives of the USA, *Public Law 87-624, Communications Satellite Act of 1962* (Washington D.C.: American Congress, 1962), 419-427.

πάνω από τον γήινο ισημερινό βρίσκονται κυρίως μετεωρολογικοί και τηλεπικοινωνιακοί δορυφόροι και η τροχιά τους σε αυτά τα ύψη λέγεται γεωστατική τροχιά (Geostationary Earth Orbit ή GEO).

Ενώ ο δορυφόρος είναι σε τροχιά, η Γη περιστρέφεται γύρω από τον άξονά της. Κάθε φορά που ο δορυφόρος κάνει μια πλήρη περιστροφή, σαρώνει και μια νέα λωρίδα γήινης επιφάνειας. Τα ίχνη των δορυφόρων στην επιφάνεια της Γης είναι χαρακτηριστικά των τροχιών τους.

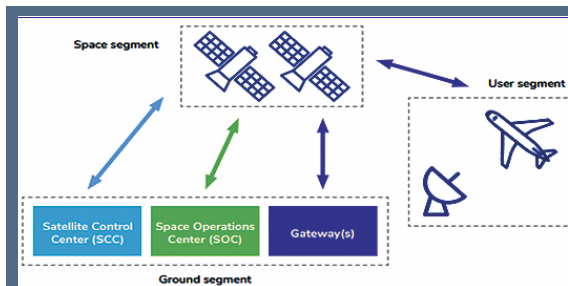
Η Εικόνα 1 παρουσιάζει συγκεντρωτικά τις δορυφορικές τροχιές γύρω από τη Γη:

Εικόνα 1: Γήινες τροχιές δορυφόρων⁴

Λειτουργία Δορυφορικού Συστήματος Επικοινωνιών

Για να δημιουργηθεί μια δορυφορική επικοινωνία μεταξύ δύο ή πολλών χρηστών ή/και δικτύων χρηστών, τρία βασικά στοιχεία είναι απαραίτητα, το διαστημικό τμήμα, το επίγειο τμήμα και το τμήμα χρήστη (Εικόνα 2).

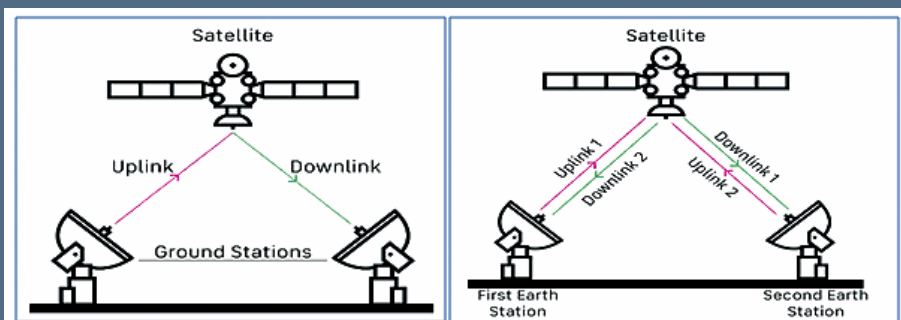

Εικόνα 2: Γενικό διάγραμμα ροής δορυφορικών τηλεπικοινωνιών⁵

4. Βάιος Λάμπας, *Διαστημικές Τεχνολογίες* (Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2022), 113.

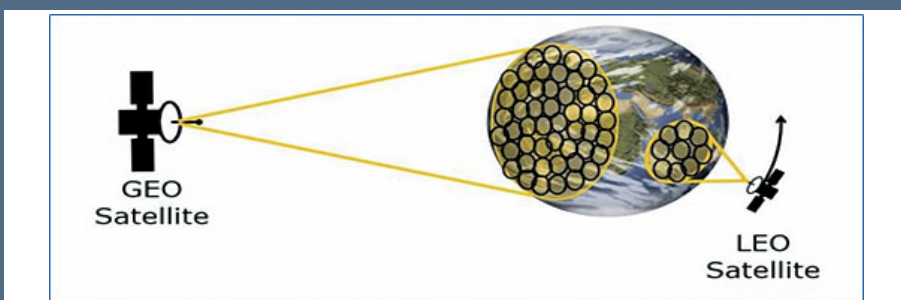
5. EUSPA, *Secure SATCOM, Market and User Technology Report* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023), 76.

Υπάρχουν τρία στάδια στη διαδικασία αναμετάδοσης των σημάτων μεταξύ των τριών παραπάνω τμημάτων: Uplink, Transponding και Downlink. Τα δίκτυα αυτά μπορεί να είναι μονής ή αμφίδρομης ροής (Εικόνα 3).

Εικόνα 3: Μονή και αμφίδρομη ροή δορυφορικών τηλεπικοινωνιών⁶

Οι «παραδοσιακοί» δορυφόροι επικοινωνιών βρίσκονται κυρίως σε GEO, αλλά μπορούμε να τους συναντήσουμε και σε MEO ή LEO. Οι δορυφόροι σε GEO είναι εξαιρετικά αποδοτικοί λόγω της μεγάλης περιοχής κάλυψης (Εικόνα 4) και της ικανότητάς τους να εστιάζουν όπου και όταν χρειάζεται. Επομένως, απαιτούνται λιγότεροι επίγειοι σταθμοί, σε σύγκριση π.χ. με τους δορυφόρους σε LEO. Έτσι είναι ιδανικοί για υπηρεσίες κινητής δορυφορικής επικοινωνίας.

Εικόνα 4: Δορυφόρος σε GEO & και δορυφόρος σε LEO⁷

Σε σύγκριση με αυτούς σε GEO, οι δορυφόροι σε LEO είναι πολύ μικρότεροι. Σε πολύ χαμηλότερο υψόμετρο σε σύγκριση με άλλες τροχιές, οι δορυφόροι σε LEO επωφελούνται από τη χαμηλή καθυστέρηση για την ακριβή αναμετάδοση δεδομένων, με πολύ ισχυρότερο σήμα και με μεγαλύτερες ταχύτητες. Ωστόσο, οι δορυφόροι σε LEO έχουν διάρκεια ζωής περίπου 5-7 χρόνια, ενώ οι αντίστοιχοι σε GEO μπορούν να παραμείνουν 15 και πλέον χρόνια σε τροχιά.

6. Inmarsat. «A straightforward introduction to satellite communications». 2023. <https://www.inmarsat.com/en/insights/corporate/2023/a-straightforward-introduction-to-satellite-communications.html> (πρόσβαση στις 5 Ιανουαρίου 2024).

7. Λάμπας, *Διαστημικές Τεχνολογίες*, 261.

Orbit	Distance	Operated as a constellation	Are multiple orbits possible?
GEO	Long distance from Earth (over 35,786 Km). ⇒ High latency	Can be (3 GEOs allow global coverage up to 75 degrees)	Only a single possible orbit due to spacecraft's dynamics
MEO	Medium distance from Earth (1,000 to 35,786 Km) ⇒ Medium latency	Small constellation (>8)	Multiple orbits are possible
LEO	Low distance from Earth (180 to 2,000 Km) ⇒ Low latency	Large constellation (>100), increasing system complexity	Multiple orbits are possible

Εικόνα 5: Συνολικά χαρακτηριστικά των κύριων τροχιών για SATCOM⁸

Χρήσεις Δορυφόρων στις Επικοινωνίες

• Πολιτική Χρήση

Οι δορυφόροι χρησιμοποιούνται για τη μετάδοση τηλεοπτικού σήματος και ραδιοφώνου σε όλο τον κόσμο. Παρέχουν τηλεφωνικές και διαδικτυακές υπηρεσίες σε απομακρυσμένες περιοχές όπου η ενσύρματη ή η ασύρματη σύνδεση δεν είναι διαθέσιμη.

• Στρατιωτική Χρήση

Η μεγάλη σημασία των SATCOM διεφάνη ήδη από την επιχείρηση “Desert Storm”, στον πόλεμο του Περσικού Κόλπου το 1991.⁹ Με τις εξελίξεις στην τεχνολογία, η ποιότητα, η ταχύτητα και η ασφάλεια των SATCOM έχουν βελτιωθεί σημαντικά, γεγονός που συμβάλλει στην απρόσκοπτη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι SATCOM διευκολύνουν την παγκόσμια επικοινωνία μεταξύ των διοικητών και των διασκορπισμένων δυνάμεών τους σε πραγματικό χρόνο. Επιπλέον, επιτρέπουν την επικοινωνία μεταξύ συμμαχικών δυνάμεων, ανεξαρτήτως γεωγραφικών περιορισμών. Παράλληλα, μπροστά στον αυξανόμενο κίνδυνο κυβερνοεπιθέσεων, προσφέρουν ένα ασφαλές κανάλι επικοινωνίας, συχνά ενσωματώνοντας προηγμένες τεχνολογίες κρυπτογράφησης και αντι-παρεμβολών. Τέλος, η έλευση των μη επανδρωμένων εναέριων οχημάτων (UAVs) και drones στον σύγχρονο πόλεμο, έχει αυξήσει την στρατηγική τους αξία, καθώς αυτά ελέγχονται συνήθως μέσω δορυφορικών συνδέσεων, επιτρέποντας επιχειρήσεις σε μεγάλες αποστάσεις.

8. EUSPA, *Secure SATCOM, Market and User Technology*, 79.

9. U.S. Department of Defense. «Space Domain Critical to Combat Operations Since Desert Storm Desert Storm». 19 Μαρτίου 2021. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2543941/space-domain-critical-to-combat-operations-since-desert-storm/> (πρόσβαση στις 8 Ιανουαρίου 2024).

• Σμήνη Μικρών Δορυφόρων Σε LEO

Τα τελευταία χρόνια, η ραγδαία ανάπτυξη της μικροηλεκτρονικής, των μικρών δορυφόρων, σε συνδυασμό και με το ευρύ άνοιγμα της αγοράς διαστημικών φορέων/εκτοξευτών με την άφιξη ιδιωτών, όπως ο Elon Musk, έχουν φέρει στο προσκήνιο τη χρήση μαζικά παραγόμενων μικρο-δορυφόρων. Αυτοί τοποθετούνται σε σμήνη σε LEO, κυρίως για εφαρμογές παροχής ευρυζωνικού διαδικτύου. Το χαμηλότερο κόστος μαζικής παραγωγής πολλών μικρο-δορυφόρων και η εκτόξευσή τους κατά δεκάδες, με χαμηλού κόστους εκτοξευτές, αποτελεί μία από τις κυριότερες τάσεις στην παγκόσμια αγορά των επικοινωνιών και της διαστημικής επιστήμης γενικότερα.¹⁰

➤ Η Περίπτωση του STARLINK

Πρόκειται για το πρώτο και μεγαλύτερο στον κόσμο σύμπλεγμα δορυφόρων σε LEO, για την παροχή ευρυζωνικού διαδικτύου.¹¹ Ο τελικός στόχος είναι ένα δίκτυο από σχεδόν 40.000 δορυφόρους μέχρι το 2027. Το σύστημα θα υποστηρίζεται από ένα εκατομμύριο σταθμούς εδάφους που θα λαμβάνουν και θα μεταδίδουν τα σήματα από/προς τους χιλιάδες δορυφόρους, και οι οποίοι θα λειτουργούν ως ενδιάμεσοι αναμεταδότες μεταξύ του κύριου σταθμού εδάφους και των τερματικών χρηστών.

Κατά τη διάρκεια της ρωσο-ουκρανικής σύγκρουσης, οι SATCOM από το Starlink έπαιξαν σημαντικό ρόλο, με τη Ρωσία να θεωρεί το Starlink ως υποστηρικτικό κομμάτι του Συστήματος Διοίκησης και Ελέγχου της Ουκρανίας. Διάφοροι ρώσοι αξιωματούχοι - όπως και Κινέζοι στρατιωτικοί ερευνητές - έχουν δηλώσει πως το Starlink πρέπει να μπορεί να απενεργοποιηθεί, εφόσον απαιτηθεί.¹²

➤ Η Περίπτωση του STARSHIELD

Η SpaceX έχει σχεδιάσει το Starlink για εμπορική χρήση, ενώ το σμήνος μικρο-δορυφόρων Starshield για κυβερνητική. Η εταιρεία δεν έχει κοινοποιήσει πολλές λεπτομέρειες σχετικά με την σειρά προϊόντων του Starshield, αλλά ο ιστότοπός της το περιγράφει ως ένα «ασφαλές δορυφορικό δίκτυο για κυβερνητικούς οργανισμούς» με αρχική εστίαση στην άμεση παράδοση επεξεργασμένων δεδομένων τηλεπισκόπησης Γης, ασφαλείς παγκόσμιες επικοινωνίες που ενεργοποιού-

10. Λάππας, *Διαστημικές Τεχνολογίες*, 262.

11. Starlink. «Direct to Cell first text Update». 8 Ιανουαρίου 2024. https://api.starlink.com/public-files/DIRECT_TO_CELL_FIRST_TEXT_UPDATE.pdf (πρόσβαση στις 13 Ιανουαρίου 2024).

12. Αλέξανδρος Κολοβός, *Commercial Satellites in Crisis and War: The Case of the Russian-Ukrainian Conflict* (Αθήνα: Σχολή Ικάρων, 2022), 19-22.

νται από δια-δορυφορικές συνδέσεις λέιζερ και δορυφορικές πλατφόρμες για τη φιλοξενία «των πιο απαιτητικών αποστολών ωφέλιμου φορτίου από τη μεριά των πελατών».¹³

- **Διάταξη Τερματικών σε Πολλαπλές Τροχιές και Συχνότητες**

Η τελευταία γενιά των SATCOM περιλαμβάνει τη μετάβαση από γεωστατικούς δορυφόρους σε σμήνη δορυφόρων σε μη γεωστατικές τροχιές και την ενσωμάτωση πολλαπλών ζωνών συχνοτήτων. Έτσι θα μπορούν να παρέχουν ενισχυμένη χωρητικότητα, βελτιωμένη ανθεκτικότητα έναντι παρεμβολών και βελτιστοποιημένη απόδοση.

- **Δορυφόροι Καθοριζόμενοι από το Λογισμικό τους**

Οι δορυφόροι αυτοί έχουν αναδειχθεί ως μια σημαντική τάση στον τομέα των SATCOM, λόγω της ευελιξίας τους να αλλάζουν παραμέτρους (όπως κάλυψη, ισχύς και ζώνες συχνοτήτων), μέσω επεξεργασίας εντός του ίδιου του δορυφόρου.

- **Οπτικές (Λέιζερ) Επικοινωνίες**

Οι οπτικές επικοινωνίες επιτρέπουν τη μεταφορά μεγάλου όγκου δεδομένων με χαμηλή καθυστέρηση και αυξημένη ασφάλεια. Το μεγάλο τους πλεονέκτημα είναι οι τεράστιες ταχύτητες διακίνησης δεδομένων. Επίσης, δεν «πάσχουν» από θέματα παρεμβολών και υποκλοπών, αφού έχουν πολύ μικρότερη δέσμη σε σχέση με τις ραδιοσυχνότητες, με αποτέλεσμα να μην αλληλοκαλύπτονται εύκολα. Πραγματοποιούνται τόσο μεταξύ δορυφόρων όσο και μεταξύ δορυφόρων-εδάφους.

- **Συνδεσιμότητα 5G/6G**

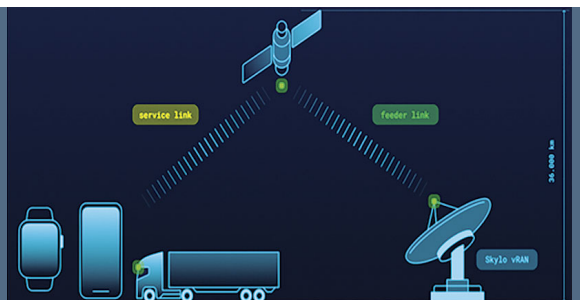
Η τεχνολογία 5G παρέχει αξιόπιστη δορυφορική σύνδεση υψηλής ταχύτητας και χαμηλής καθυστέρησης, ακόμα και σε απομακρυσμένες ή δύσκολα προσβάσιμες περιοχές. Η επόμενη γενιά (6G), υπόσχεται ακόμη μεγαλύτερες ταχύτητες και αυξημένες δυνατότητες σύνδεσης με άλλα δίκτυα (εδάφους, αέρος ή θαλάσσια).

- **Απευθείας Επικοινωνία Δορυφόρου-Κινητής Συσκευής (Direct-to-Device ή D2D)**

Οι SATCOM λειτουργούν με επίγειους σταθμούς βάσης, οι οποίοι λειτουργούν ως γέφυρα μεταξύ του χρήστη του συστήματος και των δορυφόρων. Μια καινούργια τεχνολογία όμως βγάζει τους επίγειους σταθμούς από την παρα-

13. SpaceX. «Starshiled, Supporting National Security». 2024. <https://www.spacex.com/starshield/> (πρόσβαση στις 13 Ιανουαρίου 2024).

πάνω ροή (Εικόνα 6). Αντί να ξανασχεδιάσουν τα κινητά τηλέφωνα ώστε να λειτουργούν σαν τις ογκώδεις κλασικές συσκευές (δορυφορικά τηλέφωνα), οι εται-

Εικόνα 6: Η αρχιτεκτονική του δικτύου της εταιρείας Skylo για συνδεσιμότητα smart-devices εκτός περιοχής κάλυψης επίγειας κεραίας κινητής τηλεφωνίας¹⁵

ρείες κατασκευάζουν τις κεραίες των δορυφόρων μεγαλύτερες και τις μετατρέπουν σε πύργους κινητής τηλεφωνίας. Αυτό επιτρέπει την επικοινωνία και σε περιοχές όπου δεν υπάρχουν επίγειοι σταθμοί βάσης, και μάλιστα με τη χρήση συμβατικών τηλεφώνων τύπου «smartphone».¹⁴

• Κβαντικές Κρυπτογραφημένες Επικοινωνίες

Αντίθετα με τις παραδοσιακές, οι κβαντικές επικοινωνίες χρησιμοποιούν μεμονωμένα σωματίδια, όπως φωτόνια ή άτομα, προκειμένου να μεταφέρουν πληροφορίες. Επίσης, αντί για bits και bytes, χρησιμοποιούν qubits (κβαντικά bits) ως βασική μονάδα κβαντικής πληροφορίας. Αυτού τους είδους οι επικοινωνίες επιτυγχάνονται με τεράστιες ταχύτητες και αυξημένη ασφάλεια έναντι υποκλοπών.¹⁶

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνεργάζεται με όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), καθώς και με την European Space Agency (ESA), για την ανάπτυξη της Υποδομής Κβαντικών Επικοινωνιών της ΕΕ (EuroQCI), φιλοδοξώντας να προστατεύσει τα ευαίσθητα δεδομένα και τις κρίσιμες υποδομές της.¹⁷

Η Περίπτωση της Ελλάδας

• Γενικό Πλαίσιο

Η ΕΕ, το NATO, αλλά και οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτύξει εθνικές πολιτικές για το Διάστημα, που οδήγησαν σε αντίστοιχες στρατηγικές και αυτές με την σειρά τους σε αντίστοιχα προγράμματα. Στην Ελλάδα όμως,

14. Spacenews. «The promise of direct-to-device». 14 Ιουλίου 2023. <https://spacenews.com/the-promise-of-direct-to-device/> (πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2024).

15. Spacenews. «Verizon to bring satellite connectivity to Android phones this fall». 29 Αυγούστου 2024. <https://spacenews.com/verizon-to-bring-satellite-connectivity-to-android-phones-this-fall/> (πρόσβαση στις 31 Αυγούστου 2024).

16. Capacitymedia. «What is quantum communications?». Νοέμβριος 2023. <https://www.capacitymedia.com/article/2cho3akcllbokqmnevq4g/feature/what-is-quantum-communications> (πρόσβαση στις 20 Ιανουαρίου 2024).

17. European Commission. «Nine more countries join initiative to explore quantum communication for Europe». 28 Νοεμβρίου 2019. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/nine-more-countries-join-initiative-explore-quantum-communication-europe> (πρόσβαση στις 23 Ιανουαρίου 2024).

μέχρι σήμερα δεν υφίσταται ούτε επίσημη εθνική πολιτική ούτε επίσημη στρατηγική για το Διάστημα, παρά μόνο κάποια «διαστημικά» έργα.

• Διαστημική Διακυβέρνηση

Σύμφωνα με το άρθρο του Νόμου 4724/2020, της Βουλής των Ελλήνων (ΦΕΚ 184)¹⁸ «Ο Υπουργός Ψηφιακής Διακυβέρνησης (ΥΨΔ) είναι υπεύθυνος για τη χάραξη της εθνικής διαστημικής και δορυφορικής πολιτικής και στρατηγικής», ενώ η Γενική Γραμματεία Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΓΓΤΤ) έχει την ευθύνη εκπροσώπησης της χώρας σε όλους τους ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς, με επίκεντρο το Διάστημα.¹⁹ Παράλληλα, στο ΥΠΕΘΑ υπάρχει Γραφείο Διαστημικής Πολιτικής, ενώ από το 2021 υφίσταται Διεύθυνση Διαστήματος στο ΓΕΕΘΑ.²⁰

• Δορυφορικές Επικοινωνίες Μέσω HELLAS SAT

Η Ανώνυμη Εταιρεία Hellas Sat ιδρύθηκε το 2001 στην Ελλάδα και μέχρι σήμερα διαθέτει 3 δορυφόρους τηλεπικοινωνιών σε γεωστατική τροχιά. Σύμφωνα με τον Νόμο 4506/2017 της Βουλής των Ελλήνων (ΦΕΚ 191),²¹ η ελληνική Κυβέρνηση έχει οριστεί ως «εθνικός λειτουργός» της Hellas Sat. Επίσης, υποχρεώνει την Hellas Sat να διατηρεί αποκλειστικά τους επίγειους σταθμούς της σε Ελλάδα και Κύπρο.

• Εθνικά Διαστημικά Σχέδια Δράσης

Η Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού 2020-2025 που δημοσιεύθηκε το 2020 καθορίζει συγκεκριμένες διαστημικές δραστηριότητες για τη χώρα μας.²² Ακολουθεί σύντομη ανάλυση των δράσεων που αφορούν τις επικοινωνίες:

18. Βουλή των Ελλήνων, ΦΕΚ 184, Νόμος 4727/2020, Ψηφιακή Διακυβέρνηση (Ενσωμάτωση στην Ελληνική Νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/2102 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1024) - Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972) και άλλες διατάξεις (Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2020), Άρθρο 119.

19. Στάβερης-Πολυκαλάς Α., Γιανόπαππα Χ. και Μεταλλινός Σ., Διαστημικές λύσεις στις εθνικές ανάγκες μέσω επιλεγμένων έργων στην Ελλάδα, *Αεροπορική Επιθεώρηση*, τ. 127 (2023): 37.

20. ΓΕΕΘΑ. «Δημιουργία Διεύθυνσης Επικοινωνιών-Πληροφορικής ΓΕΕΘΑ/Γ4 και της Διεύθυνσης Διαστήματος ΓΕΕΘΑ/Γ5». 8 Δεκεμβρίου 2021. <https://geetha.mil.gr/dimioyrgia-dieythynsis-epikoinonion-pliouroforikis-geetha-g4-kai-tis-dieythynsis-diastimatos-geetha-g5/> (πρόσβαση στις 23 Ιανουαρίου 2024).

21. Βουλή των Ελλήνων, ΦΕΚ 191, Νόμος 4506/2017, *Ανανέωση - Τροποποίηση - Κωδικοποίηση της Σύμβασης περί Παροχής Ειδικής Άδειας Εκμετάλλευσης του αποκλειστικού δικαιώματος του Ελληνικού Δημοσίου στην πρόσβαση και χρήση της ονομαστικής θέσης των 39ο ανατολικά επί της τροχιάς των τεχνητών γεωστατικών δορυφόρων της γης και των συσχετισμένων αυτής ραδιοσυχνότητων τηλεπικοινωνίας διά της κατασκευής, εκτόξευσης, λειτουργίας και εμπορικής εκμετάλλευσης ενός συστήματος δορυφορικών τηλεπικοινωνιών πανελληνίας και διασυνοριακής εμβέλειας υπό την επωνυμία ΕΛΜΑΣ ΣΑΤ (HELLAS SAT) και άλλες διατάξεις* (Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2017).

22. Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, *Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού 2020-2025* (Αθήνα: Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2020).

➤ GOVSATCOM

Από το 2019, η Ελλάδα διαθέτει ένα λειτουργικό σύστημα κυβερνητικών δορυφορικών επικοινωνιών που διασυνδέει τα Υπουργεία, τη Βουλή και τις ελληνικές πρεσβείες με υπηρεσίες φωνής και δεδομένων, με σκοπό την απρόσκοπτη επικοινωνία μεταξύ τους. Η χωρητικότητα του δορυφόρου παρέχεται από τον εθνικό φορέα Hellas Sat.²³

➤ Fiber in the sky και επίγειες υποδομές

Εικόνα 7: Οι επίγειες υποδομές του EuroQCI στην Ελλάδα²⁵

Το πρόγραμμα εντάσσεται στην ευρύτερη πρωτοβουλία της ΕΕ, EuroQCI, την οποία η Ελλάδα υπέγραψε το 2019, εστιάζοντας στις επίγειες υποδομές του²⁴ (Εικόνα 7).

➤ Ανάπτυξη δικτύων 5G, βασισμένη στις υφιστάμενες υποδομές των παρόχων τηλεπικοινωνιών.

➤ Επικοινωνίες με λέιζερ

Η αποστολή Psyche της NASA είναι σχεδιασμένη ώστε να δοκιμαστούν συστήματα τηλεπικοινωνιών με τη νέα τεχνολογία λέιζερ που αναπτύσσουν NASA και ESA.²⁶ Σημαντική εξέλιξη για τη χώρα μας αποτελεί η επιλογή των τηλεσκοπίου Χελμού και Κρουονερίου, για τη λήψη και αποστολή της δέσμης λέιζερ, αντίστοιχα.²⁷

➤ Μικροδορυφόροι

Το εθνικό αυτό έργο, θα περιλάμβανε την ανάπτυξη ενός σμήνους μικροδορυφόρων που θα εξυπηρετούσε εφαρμογές τηλεπικοινωνιών και γεωεπισκόπησης. Θα λάμβανε συνολική χρηματοδότηση 200εκ. €, στο πλαίσιο του ελληνικού προγράμματος ανάκαμψης και ανθεκτικότητας που συμφωνήθηκε μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ελλάδας.²⁸ Όμως στο Συμβούλιο Οικονομικών

23. Στάβερης-Πολυκαλάς Α. κ.α., Διαστημικές λύσεις, 49.

24. European Commission, Nine more countries join initiative to explore quantum communication for Europe.

25. HellasQCI. «HellasQCI - Project Overview». 6 Φεβρουαρίου 2023. <https://hellasqci.eu/project-overview/> (πρόσβαση στις 23 Ιανουαρίου 2024).

26. NASA. «Psyche, Mission to a Metal-Rich World». 2023. <https://science.nasa.gov/mission/psyche/> (πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2024).

27. Ναυτεμπορική. «Ελληνικά τηλεσκόπια στην αποστολή Psyche της NASA». 15 Οκτωβρίου 2023. <https://www.naftemporiki.gr/techscience/1525067/ellinika-tileskopia-stin-apostoli-psyche-tis-nasa/> (πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2024).

28. Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας Ελλάδα 2.0, Δελτίο επενδύσεων, Μέτρο 16855, Μικροδορυφόροι* (Βρυξέλλες: ECOFIN, 2021).

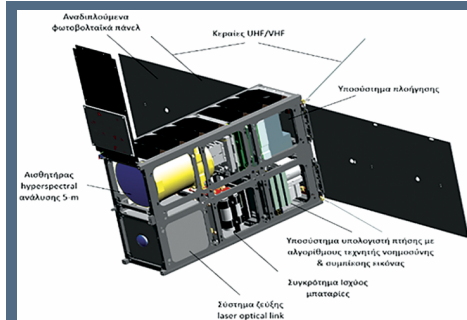
Δημοσιονομικών Θεμάτων της ΕΕ (ECOFIN), στις 8/12/2023, το άνω σχέδιο αναθεωρήθηκε και πλέον «η επένδυση αφορά την ανάπτυξη ενός σχηματισμού μικρών δορυφόρων που υποστηρίζουν εφαρμογές γεωσκόπησης».²⁹ Έτσι, οι μικρο-δορυφόροι δεν προορίζονται πια για SATCOM, ενώ το έργο θα χρηματοδοτηθεί από το Ταμείο Ανάκαμψης μόνο με 130εκ. €.³⁰

Παρόλα αυτά, έχει χρηματοδοτηθεί από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης με 4,9εκ. € ένα μικρότερο πρόγραμμα 3 νανο-δορυφόρων. Πρόκειται για το πρόγραμμα «ΕΡΜΗΣ» το οποίο συντονίζει το Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο οποίο συμμετέχουν, επίσης, η ιδιωτική εταιρεία ΟQ Hellas, τα Πανεπιστήμια Πατρών και Αιγαίου και το Εθνικό Αστεροσκοπείο (Εικόνα 8). Το έργο επιβλέπει η ESA, με την υποστήριξη του ΥΨΔ.³¹ Στόχος του είναι να πιστοποιήσει καινοτόμες διαστημικές τεχνολογίες και εφαρμογές, όπως επικοινωνίες 5G, δορυφορικές τηλεπικοινωνίες και οπτική επικοινωνία με λέιζερ.

Εικόνα 8: Το πρόγραμμα των νανο-δορυφόρων «ΕΡΜΗΣ»³²

Το σμήνος «ΕΡΜΗΣ» βρίσκεται στο στάδιο της κατασκευής και αναμένεται να τεθεί σε LEO μέχρι τα τέλη του 2025. Οι νανο-δορυφόροι αυτοί έχουν μέγεθος 10x20x30 εκατοστά και μάζα περίπου 8,5 κιλά έκαστος (Εικόνα 9). Γίνεται προσπάθεια να διαθέτουν μια καινοτόμο τεχνολογία (για νανο-δορυφόρους), η οποία θα επιτρέπει την αποστολή μικρών μηνυμάτων σε οποιαδήποτε συσκευή πάνω στη Γη, εφάμιλλη της τεχνολογίας D2D που αναλύθηκε πιο πάνω.

Εικόνα 9: Σχέδιο του νανο-δορυφόρου του προγράμματος «ΕΡΜΗΣ» που προορίζεται για γεωπαρατήρηση³³

29. Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αναθεωρημένο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ της ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ για την τροποποίηση της εκτελεστικής απόφασης της 13ης Ιουλίου 2021, για την έγκριση της αξιολόγησης του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας (Βρυξέλλες: ECOFIN, 2023).

30. Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Εθνικό Πρόγραμμα Μικροδορυφόρων, GREEK NATIONAL SMALLSAT PROGRAMME, FUNDED BY RRF (Αθήνα: Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2023).

31. ΕΚΠΑ. «Δορυφόροι Made in Greece! ERMIS Project Press Release». 23 Ιουνίου 2023. <https://hub.uoa.gr/ermis-project/> (πρόσβαση στις 2 Φεβρουαρίου 2024).

32. ΕΚΠΑ, Δορυφόροι Made in Greece! ERMIS Project Press Release.

33. 4imagazine. «ERMIS project paves the way for advanced space connectivity». 7 Ιανουαρίου 2024. <https://4imag.com/ermis-project-paves-the-way-for-advanced-space-connectivity/> (πρόσβαση στις 1 Φεβρουαρίου 2024).

Συμπεράσματα

- Από την αρχή της διαστημικής εποχής, οι δορυφορικές επικοινωνίες εξελίσσονται διαρκώς. Συνεχίζουν να αποτελούν βασικό πολλαπλασιασστή στρατιωτικής ισχύος και δεν αποτελούν πλέον προνόμιο μόνο των προηγμένων χωρών, αλλά και άλλων - λιγότερο ισχυρών, όπως και αρκετών ιδιωτικών εταιρειών.
- Οι απαιτήσεις που πρέπει να ικανοποιηθούν σε αυτόν τον τομέα έχουν να κάνουν κυρίως με την ταχύτητα, την ποιότητα και την ασφάλεια των SATCOM, αλλά και την παγκόσμια κάλυψη. Οι νέες τάσεις, όπως η τεχνολογία D2D, υπόσχονται να τις καλύψουν.
- Η Ελλάδα δεν διαθέτει επίσημη εθνική Πολιτική για το Διάστημα, ούτε και κάποια αντίστοιχη Στρατηγική. Η ίδρυση της Διεύθυνσης Διαστήματος στο ΓΕΕΘΑ είναι μια καλή αρχή, πλην όμως το Διάστημα συνεχίζει να μην αποτελεί ξεχωριστό κλάδο των ΕΔ, όπως σε άλλες χώρες και στο NATO.
- Τα διαστημικά προγράμματα της ΕΕ, στα οποία συμμετέχει η Ελλάδα είναι σημαντικά, αν και στο τρέχον πρόγραμμα μικρο-δορυφόρων χάθηκε μια καλή ευκαιρία για μια ευρεία ανάπτυξη εθνικών δυνατοτήτων SATCOM.

Γενικές Προτάσεις

- Καθιέρωση κανονιστικών και πολιτικών πλαισίων για την ανάπτυξη SATCOM στον τομέα Άμυνας και Ασφάλειας.
- Επένδυση σε προηγμένες τεχνολογίες που στοχεύουν σε μεγαλύτερες ταχύτητες και πιο σύγχρονες μεθόδους κρυπτογράφησης των SATCOM.
- Ενσωμάτωση των SATCOM σε επίγεια δίκτυα, με σκοπό την ενίσχυση της ταχύτητας επεξεργασίας και διανομής των δεδομένων.
- Εφαρμογή προγραμμάτων εκπαίδευσης και προσομοιώσεων του στρατιωτικού προσωπικού στη χρήση προηγμένου εξοπλισμού SATCOM και στην αντιμετώπιση πιθανών κυβερνο-επιθέσεων ή ηλεκτρονικών απειλών.
- Ενίσχυση διεθνών συνεργασιών με σκοπό την αύξηση της παγκόσμιας κάλυψης και διαλειτουργικότητας.
- Συνεργασία μεταξύ κυβερνητικού/στρατιωτικού τομέα, ακαδημαϊκών φορέων και βιομηχανίας. (Ο κυβερνητικός/στρατιωτικός τομέας διαθέτει την εμπειρία, τους πόρους και την ικανότητα να αντιμετωπίζει προκλήσεις που αφορούν στην εθνική Ασφάλεια και Άμυνα. Ο ακαδημαϊκός χώρος προσφέρει την εμπειρία της έρευνας και της εκπαίδευσης, ενώ ο τομέας της βιομηχανίας φέρνει στο τραπέζι την τεχνολογική καινοτομία και τη δυνατότητα παραγωγής. Η συνεργασία αυτών των τομέων οδηγεί σε συνολικές λύσεις που ενισχύουν την εθνική Άμυνα, βελτιώνουν την Ασφάλεια και προωθούν την τεχνολογική πρόοδο).

Ειδικές Προτάσεις

- Η συγγραφή σαφούς εθνικής Πολιτικής και Στρατηγικής για το Διάστημα είναι επιτακτική. Η ξεκάθαρη αποτύπωση του εθνικού οράματος για το Διάστημα και η

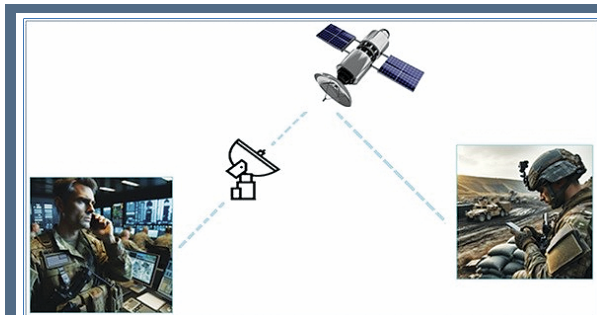
Στρατηγική που θα το υλοποιήσει, θα οδηγήσουν στα απαραίτητα έργα με συντονισμό των προσπαθειών, προκειμένου να υπάρξουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

- Προτείνεται η δημιουργία ενός πυρήνα στελεχών των ΕΔ - με ειδικές γνώσεις επί της συγκεκριμένης θεματολογίας - που να μπορούν, υπό ένα οργανωμένο σχέδιο, να παρέχουν εκπαίδευση στις διαστημικές επιχειρήσεις, τεχνολογίες, εφαρμογές και υπηρεσίες. Σε αυτήν την προσπάθεια θα μπορούσαν να συνδράμουν και τα εθνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα που ενασχολούνται, ήδη, με το Διάστημα. Μια πιο ευρεία συμμετοχή στελεχών των ΕΔ σε διαστημικά συνέδρια είναι, επίσης, αναγκαία.

- Η έρευνα και η συνεχής παρακολούθηση των εξελίξεων στο πεδίο των SATCOM, καθώς και ο τρόπος ενσωμάτωσής τους από άλλες χώρες, είναι απαραίτητες.

- Εφεδρικές δυνατότητες για SATCOM κρίνονται ως αναγκαίες, καθώς η ευρεία χρήση των δορυφόρων Hellas Sat για αυτόν τον σκοπό μπορεί σήμερα να είναι διαθέσιμη, ωστόσο σε περίοδο κρίσης ή πολέμου αυτό μπορεί να μην ισχύει. Παρεμβολές στο δίκτυο Hellas Sat ή καταστροφή των επίγειων σταθμών του μπορούν να το καταστήσουν μη επιχειρησιακό με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις ελληνικές δορυφορικές επικοινωνίες. Το πρόγραμμα των 3 νανο-δορυφόρων «ΕΡΜΗΣ» είναι μια καλή ευκαιρία να δοκιμαστεί ένας εναλλακτικός τρόπος επικοινωνίας από τις ΕΔ με τη χρήση της τεχνολογίας D2D. Συγκεκριμένα, προτείνεται να εξεταστεί το κατά πόσο η τεχνολογία που θα εφαρμοστεί για την αποστολή γραπτών μηνυμάτων σε συμβατικές κινητές συσκευές, μπορεί να εφαρμοστεί και στις επικοινωνίες των ΕΔ. Επιπλέον, ίσως μπορέσει να δοκιμαστεί και η μετάδοση φωνής ή βίντεο. Προφανώς, μια τέτοια επιτυχία θα είχε πολλαπλά οφέλη. Πρώτα απ' όλα, θα αποτελούσε έναν εναλλακτικό τρόπο επικοινωνίας σε περίπτωση κατάρρευσης του παραδοσιακού. Επίσης, θα μπορούσαν να μεταφερθούν μηνύματα, εικόνες και βίντεο, από και προς το πεδίο της μάχης, και μάλιστα με απλά κινητά τηλέφωνα. Αναφορές κατάστασης, διαταγές, εικόνες, βίντεο, μηνύματα, φωνή και πολλά άλλα θα μπορούσαν να μεταδίδονται άμεσα. Αν επιτύχει η δοκιμή με το πρόγραμμα «ΕΡΜΗΣ», ίσως με τους επομένους εθνικούς μικρο-δορυφόρους να είναι σε θέση οι ΕΔ να επικοινωνούν μέσω της τεχνολογίας D2D (Εικόνα 10).

- Η ανάπτυξη ενός σύγχρονου εθνικού-στρατιωτικού δορυφορικού συστήματος σε GEO (αποτελούμενο π.χ. από έναν ή δύο δορυφόρους Micro-GEO) θα πρόσφερε την απαραίτητη εφεδρεία έναντι του Hellas Sat. Επίσης, ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να συνεργάζεται τόσο με

Εικόνα 10: Επικοινωνία μεταξύ Κέντρου Διοίκησης (αριστερά) και Φιλών Δυνάμεων σε απομακρυσμένο πεδίο μάχης (δεξιά), μέσω τεχνολογίας D2D

τους εθνικούς ναυο-δορυφόρους και μικρο-δορυφόρους όσο και με σμήνη μικρο-δορυφόρων σε LEO/MEO, ιδιοκτησίας φιλικών χωρών ή/και του ευρωπαϊκού δικτύου δορυφόρων IRIS2. Με κατάλληλο σχεδιασμό θα μπορούσε, μάλιστα, να αυτοχρηματοδοτείται παρέχοντας την πλεονάζουσα χωρητικότητά του σε ιδιωτικούς παρόχους τηλεπικοινωνιών.

Επίλογος

Η στρατηγική σημασία των δορυφορικών επικοινωνιών στην εθνική Άμυνα και Ασφάλεια δεν μπορεί να υποτιμηθεί, καθώς προσφέρει τεράστιες δυνατότητες στη διοίκηση, τον έλεγχο και τον συντονισμό πολύπλοκων στρατιωτικών (και μη) επιχειρήσεων σε παγκόσμια κλίμακα. Οι σύγχρονες αναδυόμενες τεχνολογίες υπόσχονται ταχύτερες, ασφαλέστερες και πιο αξιόπιστες δορυφορικές επικοινωνίες. Παρακολουθώντας στενά αυτές τις εξελίξεις, και υπό ένα οργανωμένο εθνικό σχέδιο δράσεων, οι ΕΔ πραγματικά μπορούν να επωφεληθούν των σημερινών διαστημικών εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα. Μέσω ενεργού συμμετοχής στην συνολική εθνική προσπάθεια, οι ΕΔ δύναται να θέσουν από τώρα τις προδιαγραφές για μελλοντικές δομές δορυφορικών επικοινωνιών, σύμφωνα με τις ανάγκες τους.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

4imagazine. «ERMIS project paves the way for advanced space connectivity». 7 Ιανουαρίου 2024. <https://4imag.com/ermis-project-paves-the-way-for-advanced-space-connectivity/> (πρόσβαση στις 1 Φεβρουαρίου 2024).

Arthur C. Clark. *Can Rocket Stations Give World-wide Radio Coverage?* London: Wireless World, 1945.

Capacitymedia. «What is quantum communications?». Νοέμβριος 2023. <https://www.capacitymedia.com/article/2cho3akcllbokqmnevq4g/feature/what-is-quantum-communications> (πρόσβαση στις 20 Ιανουαρίου 2024).

European Commission. «Nine more countries join initiative to explore quantum communication for Europe». 28 Νοεμβρίου 2019. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/nine-more-countries-join-initiative-explore-quantum-communication-europe> (πρόσβαση στις 23 Ιανουαρίου 2024).

EUSPA. *Secure SATCOM, Market and User Technology Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023.

HellasQCI. «HellasQCI - Project Overview». 6 Φεβρουαρίου 2023. <https://hellasqci.eu/project-overview/> (πρόσβαση στις 23 Ιανουαρίου 2024).

Inmarsat. «A straightforward introduction to satellite communications». 2023. <https://www.inmarsat.com/en/insights/corporate/2023/a-straightforward-introduction-to-satellite-communications.html> (πρόσβαση στις 5 Ιανουαρίου 2024).

NASA. «Psyche, Mission to a Metal-Rich World». 2023. <https://science.nasa.gov/mission/psyche/> (πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2024).

Spacenews. «The promise of direct-to-device». 14 Ιουλίου 2023. <https://spacenews.com/the-promise-of-direct-to-device/> (πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2024).

Spacenews. «Verizon to bring satellite connectivity to Android phones this fall». 29 Αυγούστου 2024. <https://spacenews.com/verizon-to-bring-satellite-connectivity-to-android-phones-this-fall/> (πρόσβαση στις 31 Αυγούστου 2024).

SpaceX. «Starshield, Supporting National Security». 2024. <https://www.spacex.com/starshield/> (πρόσβαση στις 13 Ιανουαρίου 2024).

Starlink. «Direct to Cell first text Update». 8 Ιανουαρίου 2024. https://api.starlink.com/public-files/DIRECT_TO_CELL_FIRST_TEXT_UPDATE.pdf (πρόσβαση στις 13 Ιανουαρίου 2024).

The Senate and House of Representatives of the USA. *Public Law 87-624, Communications Satellite Act of 1962*. Washington D.C.: American Congress, 1962.

U.S. Department of Defense. «Space Domain Critical to Combat Operations Since Desert Storm Desert Storm». 19 Μαρτίου 2021. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2543941/space-domain-critical-to-combat-operations-since-desert-storm/> (πρόσβαση στις 8 Ιανουαρίου 2024).

Ελληνική

Αλέξανδρος Κολοβός. *Commercial Satellites in Crisis and War: The Case of the Russian-Ukrainian Conflict*. Αθήνα: Σχολή Ικάρων, 2022.

Αλέξανδρος Κολοβός. Διάστημα και Εθνική Ασφάλεια: Στρατηγικές και Πολιτικές Διαστάσεις. Αθήνα: Θεμέλιο, 2003.

Βάιος Λάππας. *Διαστημικές Τεχνολογίες*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2022.

Βουλή των Ελλήνων. ΦΕΚ 184, Νόμος 4727/2020, Ψηφιακή Διακυβέρνηση (Ενσωμάτωση στην Ελληνική Νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/2102 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1024) - Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972) και άλλες διατάξεις. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2020.

Βουλή των Ελλήνων. ΦΕΚ 191, Νόμος 4506/2017, Ανανέωση - Τροποποίηση - Κωδικοποίηση της Σύμβασης περί Παροχής Ειδικής Άδειας Εκμετάλλευσης του αποκλειστικού δικαιώματος του Ελληνικού Δημοσίου στην πρόσβαση και χρήση της ονομαστικής θέσης των 39ο ανατολικά επί της τροχιάς των τεχνητών γεωστατικών δορυφόρων της γης και των συσχετισμένων αυτής ραδιοσυχνοτήτων τηλεπικοινωνίας διά της κατασκευής, εκτόξευσης, λειτουργίας και εμπορικής εκμετάλλευσης ενός συστήματος δορυφορικών τηλεπικοινωνιών πανελληνίας και διασυνοριακής εμβέλειας υπό την επωνυμία ΕΛΜΑΣ ΣΑΤ (HELLAS SAT) και άλλες διατάξεις. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, 2017.

ΓΕΕΘΑ. «Δημιουργία Διεύθυνσης Επικοινωνιών-Πληροφορικής ΓΕΕΘΑ/Γ4 και της Διεύθυνσης Διαστήματος ΓΕΕΘΑ/Γ5». 8 Δεκεμβρίου 2021. <https://geetha.mil.gr/dimioyrgia-dieythynsis-epikoionion-pliroforikis-geetha-g4-kai-tis-dieythynsis-diastimatos-geetha-g5/> (πρόσβαση στις 23 Ιανουαρίου 2024).

ΕΚΠΑ. «Δορυφόροι Made in Greece! ERMIS Project Press Release». 23 Ιουνίου 2023. <https://hub.uoa.gr/ermis-project/> (πρόσβαση στις 2 Φεβρουαρίου 2024).

Ναυτεμπορική. «Ελληνικά τηλεσκόπια στην αποστολή Psyche της NASA». 15 Οκτωβρίου 2023. <https://www.naftemporiki.gr/techscience/1525067/ellinika-tileskopia-stin-apostoli-psyche-tis-nasa/> (πρόσβαση στις 12 Ιανουαρίου 2024).

Στάβερης-Πολυκαλάς Α., Γιανόπαππα Χ. και Μεταλλινός Σ. Διαστημικές λύσεις στις εθνικές ανάγκες μέσω επιλεγμένων έργων στην Ελλάδα. *Αεροπορική Επιθεώρηση*, τ. 127 (2023): 34-57.

Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας Ελλάδα 2.0, Δελτίο επενδύσεων, Μέτρο 16855, Μικρο-δορυφόροι*. Βρυξέλλες: ECOFIN, 2021.

Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Αναθεωρημένο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ της ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ για την τροποποίηση της εκτελεστικής απόφασης της 13ης Ιουλίου 2021, για την έγκριση της αξιολόγησης του σχεδίου ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας*. Βρυξέλλες: ECOFIN, 2023.

Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης. *Βίβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού 2020-2025*. Αθήνα: Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2020.

Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης. *Εθνικό Πρόγραμμα Μικροδορυφόρων, GREEK NATIONAL SMALLSAT PROGRAMME, FUNDED BY RRF*. Αθήνα: Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2023.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Αντισμήναρχος (Ι) Γιάννης Φώτιος αποφοίτησε από την Σχολή Ικάρων το 2002. Υπηρέτησε επί σειρά ετών στην 117 Πτέρυγα Μάχης ως Ιπτάμενος Αξιωματικός στα μαχητικά αεροσκάφη F-4E AUP. Υπήρξε εκπαιδευτής και δοκιμαστής αέρος (Test Pilot), έχοντας συμπληρώσει σχεδόν 2500 ώρες πτήσεων. Διετέλεσε Διοικητής Σμήνους Μετεκπαίδευσης Ιπταμένων στα αεροσκάφη F-4E AUP. Υπηρέτησε στο NATO ως Air Operations Expert του NRDC-GR. Διοίκησε την Μοίρα Επιχειρησιακής Υποστήριξης της 113 Πτέρυγας Μάχης. Είναι απόφοιτος της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ) και της Σχολής Διοίκησης και Επιτελών (ΣΔΙΕΠ) της Π.Α. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών «Space Technologies, Applications & Services» από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ) και φοιτητής επιπλέον μεταπτυχιακών σπουδών «Information-Communication-Technologies (ICT)» στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Έχει λάβει εκπαίδευση-πιστοποίηση σε «AI/Machine Learning in Weather and Climate» από το Ευρωπαϊκό Κέντρο ECMWF, καθώς και εκπαίδευση-πιστοποίηση στην «Κυβερνοασφάλεια-Cyber Security» από το Πανεπιστήμιο Πατρών. Έχει συμμετάσχει στον διαγωνισμό «Space Engineering Concurrent Challenge» του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Διαστήματος (ESA), ως Space Mission Manager. Έχει συγγράψει διάφορες επιστημονικές μελέτες σχετικές με τις τεχνολογίες του Διαστήματος (Space Innovation Papers) για λογαριασμό του European Defence Agency (EDA) και άλλων Ευρωπαϊκών φορέων. Έχει λάβει μέρος σε δεκάδες ημερίδες, συνέδρια και forums, σχετικά με τους τομείς Defence, Space και High Technologies.

«Θρησκεία και Πολιτική»

του Ταξίαρχου ε.α. Θεόδωρου Χατζόπουλου

Εισαγωγή

Η επιδίωξη της παγκόσμιας κοινότητας μετά το τέλος του παγκόσμιου διπολισμού ήταν να επικρατήσει μια ισορροπία ισχύος, η οποία θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτρεπτικά στην επιθυμία των ισχυρών, κυρίως, κρατών να επιβληθούν και να επικρατήσουν στην παγκόσμια σκηνή, περιορίζοντας τις ηγεμονικές τους τάσεις και φιλοδοξίες.¹ Άλλωστε, η αναφορά της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις χρησιμοποιείται για να δηλώσει την προσπάθεια που καταβάλλεται, με την άσκηση της διπλωματίας ή με την εμπλοκή σε πολεμική σύγκρουση, προκειμένου ένα κράτος να μην αποκτήσει κυρίαρχη θέση στο διεθνές σύστημα.²

Κάθε κράτος επεδίωκε να υλοποιήσει τη στρατηγική που είχε υιοθετήσει, αξιοποιώντας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ισχύ που διέθετε και η οποία δεν περιοριζόταν στις οικονομικές ή τις στρατιωτικές του δυνατότητες, δηλαδή την σκληρή ισχύ (hard power), αλλά περιλάμβανε και άλλες μεταβλητές, όπως ο πολιτισμός και η διπλωματία, δηλαδή την ήπια ισχύ (soft power). Στην πραγματικότητα, η ήπια ισχύς εκφράζει τη δύναμη που μπορεί να αποκτήσει κάποιος, ώστε να επηρεάσει αλλά και να κερδίσει το θαυμασμό και την εμπιστοσύνη της «άλλης» πλευράς, αποτελώντας με αυτό τον τρόπο έναν εναλλακτικό τρόπο επίλυσης διακρατικών ή παγκόσμιων υποθέσεων.³

Η θρησκεία αποτελεί έναν παράγοντα διαμόρφωσης ήπιας ισχύος και ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει, ανάλογα με τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε μια κοινωνία, μπορεί να επηρεάσει τις γεωπολιτικές εξελίξεις.

1. Με μια διαφορετική βέβαια οπτική, μπορεί κάποιος να θεωρήσει ότι η ισορροπία ισχύος επιβεβαιώνει την πολιτική ισχύος και ενισχύει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών, αφού η αίσθηση αβεβαιότητας και ανασφάλειας που δημιουργείται, ωθεί τα κράτη στο να επενδύσουν στην αύξηση της ισχύος τους εναντίον των αντιπάλων τους.

2. A. Heywood, *Βασικές έννοιες της πολιτικής επιστήμης και των διεθνών σχέσεων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2018, 159.

3. G. Gallaroti, *Esteem and influence: soft power in international politics*. *Journal of Political Power*, 2022, 15 (3). 383-384, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/2158379X.2022.2135303>

Οι υπάρχουσες, αλλά και οι αναδυόμενες δυνάμεις που εμφανίσθηκαν με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1989, διαμόρφωσαν ένα νέο διεθνές περιβάλλον. Τα κράτη, σε μια προσπάθεια να προστατέψουν και να προωθήσουν τα συμφέροντά τους αποκομίζοντας όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη, επικεντρώνονται και προωθούν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης μεταξύ τους, εστιάζοντας και επενδύοντας στις πολιτιστικές ανταλλαγές και στην εξάπλωση φιλελεύθερων ιδεών και νοοτροπιών (ήπια ισχύς).

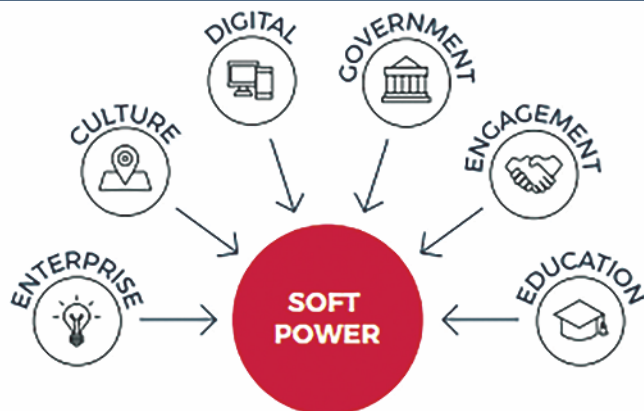
Στο πλαίσιο αυτό, ο πολιτισμός, ως αντιστάθμισμα στη χρησιμοποίηση οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος, αναδεικνύεται σημαντικός παράγοντας επιρροής στις διεθνείς σχέσεις και τη διεθνή πολιτική. Σε αντίθεση με τους ρεαλιστές, η κοινωνία αντιλήφθηκε την ήπια ισχύ ως μια πιο ασφαλή και εποικοδομητική επιλογή για την επικοινωνία μεταξύ τους.

Μια σύγχρονη προσέγγιση της ήπιας ισχύος, την αντιλαμβάνεται «ως την ικανότητα να προβάλλει κάποιος τον εαυτό του θετικά, ώστε να αποκτήσει τη δυνατότητα να τροποποιεί τις πράξεις, τις απόψεις και τις πεποιθήσεις της άλλης πλευράς, παρέχοντας μια αίσθηση εμπιστοσύνης, έλξης και κύρους».⁴

Η τοποθέτηση αυτή διευρύνει την εφαρμογή της, δίνοντάς της πολιτιστική διάσταση και τοποθετώντας την σε διαφορετικά ιστορικά και γεωγραφικά πλαίσια. Έτσι, η ήπια ισχύς συμβάλλει στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων μέσα από την πολιτιστική διπλωματία και αποδεικνύει ότι οι πολιτιστικές σχέσεις μπορεί να επηρεάσουν πολιτικές καταστάσεις και να οδηγήσουν αυτόματα στην αναζήτηση διαφορετικών μοντέλων προώθησης του εθνικού συμφέροντος, τα οποία παραπέμπουν στην αξιοποίηση της ήπιας ισχύος.

Σε μια προσπάθεια αποτύπωσης της ήπιας ισχύος, ο J. McClory, ερευνητής στο Institute for Government (IfG), δημιούργησε το 2010 τον πρώτο σύνθετο δείκτη μέτρησης της ήπιας ισχύος των κρατών στον κόσμο. Από το 2015, σε συνεργασία με το Portland και το USC, προχώρησε στην εξέλιξη του συγκεκριμένου δείκτη και στην ανάπτυξη του «The Soft Power 30», μία έρευνα που εκδίδεται σε ετήσια βάση και αποτελεί μια κατάταξη 30 χωρών παγκοσμίως με βάση αυτό το δείκτη. Στο παρακάτω σχήμα απεικονίζονται οι έξι δείκτες που αποτελούν τα αντικειμενικά κριτήρια του δείκτη Soft Power 30 [από αριστερά: επιχειρηματικότητα

4. E. Carbo-Catalan, & D Roig-Sanz, (2022). Swinging Between Culture and Politics: Novel Interdisciplinary Perspective. Στο E. Carbo-Catalan, & D. Roig-Sanz, *Culture as Soft Power*, Berlin/Boston: De Gruyter, 2022, 8 <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110744552-001/html>

McClory, *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power*, 2019

18,7%, πολιτισμός 12,5%, ψηφιοποίηση 13,1%, κυβέρνηση (αξιολόγηση διακυβέρνησης-πολιτικές αξίες) 20,8%, σύμπλεξη (διπλωματία-εξωτερική πολιτική) 20,6%, εκπαίδευση 14,3%].⁵

Η ήπια ισχύς βασίζεται σε τρεις βασικούς πυλώνες: στην κουλτούρα (πολιτισμό) κάθε κράτους, στις πολιτικές του αξίες και την εξωτερική του πολιτική.

Ο πολιτισμός μιας χώρας αποτελεί το σύνολο των αξιών μια κοινωνίας και εκφράζεται με διάφορους τρόπους, όπως η λογοτεχνία, η τέχνη, η θρησκεία, η εκπαίδευση και οι λαϊκές παραδόσεις. Μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού, τα κράτη χρησιμοποιούν τη θρησκεία που αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιρροής στην κοινωνία, για να πετύχουν όχι μόνο πολιτικούς και οικονομικούς σκοπούς, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και επεκτατικούς. Παρόλο που ο θρησκευτικός παράγοντας παρουσιάζει μια «δευτερεύουσα, πλην όμως ειδική βαρύτητα» στη διπλωματία, η θρησκεία «υπήρξε και συνεχίζει να είναι ένα εργαλείο διείσδυσης ή το ιδεολογικό πρόσχημα για τη νομιμοποίηση ή ακόμη και τη βίαιη επιβολή της κυριαρχίας μιας κρατικής δύναμης σε βάρος μιας άλλης».⁶

Οι πολιτικές αξίες μια χώρας μπορεί να αποτελέσουν πόλο έλξης και κατ' επέκταση συμπάθειας και θαυμασμού για πολλές κοινωνίες που στερούνται ή απολαμβάνουν σε μικρότερο βαθμό αξίες, όπως είναι η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισότητα, η θρησκευτική ελευθερία, η αποδοχή στη διαφορετικότητα. Ο θαυμασμός που τυχόν μπορεί να προκύψει, δε συνεπάγεται απαραίτητα αποδοχή άνευ όρων όλων των στοιχείων που προαναφέρθηκαν.

5. J. McClory, *The Soft Power 30*, 2019, <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf>

6. Κ. Παπαστάθης, Πολιτική, Εκκλησία και Διορθόδοξες Σχέσεις. Στο Θ. Καρβουνάκης, *Η διπλωματία στον 21ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2014, 104

Ο τρίτος πυλώνας της ήπιας ισχύος, η εξωτερική πολιτική ενός κράτους, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα ήπιας ισχύος, όταν φυσικά βασίζεται σε κανόνες και αρχές του διεθνούς δικαίου. Σε μια προσπάθεια οριοθέτησης της εξωτερικής πολιτικής θα μπορούσε να ειπωθεί πως «αποτελεί το προϊόν της αλληλεπίδρασης μεταξύ του συνόλου των δεικτών ισχύος της χώρας (γεωστρατηγική θέση, οικονομική ευμάρεια, υγεία, στρατιωτική ισχύς, εσωτερική πολιτική σταθερότητα) και του κρατούντος διεθνούς περιβάλλοντος».⁷

Ένας σημαντικός μηχανισμός που χρησιμοποιείται για την ευκολότερη διαχείριση των θεμάτων εξωτερικής πολιτικής και της δημιουργίας θετικού κλίματος μεταξύ των κρατών είναι η διπλωματία, η οποία καλείται πλέον να αναδιοργανωθεί και να ανταποκριθεί στην καινούρια πραγματικότητα με νέους θεσμούς και πρακτικές. Εκτός από την κλασική διπλωματία και σε μια προσπάθεια να διευρύνουμε το πεδίο δράσης της, μπορούμε να διακρίνουμε και άλλες πιο εξειδικευμένες μορφές της, όπως είναι η οικονομική, η πολιτιστική, η κοινοβουλευτική, η αμυντική, η περιβαλλοντική και η θρησκευτική.⁸ Η θρησκεία, εξαιτίας της επίδρασης που μπορεί να ασκήσει σε μια κοινωνία, έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει την πολιτική κατάσταση μιας χώρας στο εσωτερικό της, αλλά και τις σχέσεις της με άλλες χώρες.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και ειδικότερα μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπ 2001, η ανάγκη που προέκυψε για την αντιμετώπιση του θρησκευτικού φονταμενταλισμού καθιστά τη θρησκευτική διπλωματία σημαντική, ώστε να αναδείξει το ρόλο της θρησκείας ως παράγοντα ειρήνης και συνεργασίας και όχι ως αιτία εντάσεων και συγκρούσεων. Αυτό βέβαια προϋποθέτει τον ειλικρινή διάλογο και την επικοινωνία, όχι μόνο μεταξύ της θρησκείας και του κράτους ή των διεθνών οργανισμών, αλλά κυρίως μεταξύ των ίδιων των θρησκειών και μάλιστα αυτών που έχουν παγκόσμια εμβέλεια και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις παγκόσμιες εξελίξεις. Ο σκοπός της θρησκευτικής διπλωματίας «δεν είναι απλά και μόνο ο θρησκευτικός πλουραλισμός και η φιλελεύθερη ανεκτικότητα, αλλά η θρησκευτική συμφιλίωση, με σκοπό την πολιτική, οικονομική, κοινωνική και οικολογική ευημερία και ισορροπία του πλανήτη, στοχεύοντας ουσιαστικά στην επίδωξη της ειρήνης, όχι μόνο μέσα από τους επίσημους διακρατικούς διαύλους, αλλά και μέσα από την ενδυνάμωση μίας παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών».⁹

Σύμφωνα με την παραπάνω τοποθέτηση, μπορεί να αντιληφθεί κανείς ότι η επίδραση της θρησκείας και γενικότερα η θρησκευτική διπλωματία μπορεί να

7. J. Haynes, *Θρησκεία και Εξωτερική Πολιτική*. Στο J. Haynes, *Θρησκεία και Πολιτική - Μια σύγχρονη επιτομή*, Αθήνα: Πεδίο, 2018, 474

8. Θ. Καρβουναράκης, *Η Ιστορική εξέλιξη της Διπλωματίας: Από την αρχαιότητα στη Νέα Διπλωματία*. Στο Θ. Καρβανουράκης, *Η διπλωματία στον 21ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2014, 117

9. Σ. Μακρής, *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική*. Στο Ν. Βασιλειάδης, *Πολιτιστική Διπλωματία Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις*, 2015, 179-180, https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/4421/2/02_chapter_8.pdf

λειτουργήσει ως καταλυτικός παράγοντας στη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων. Άλλωστε, η αξιοποίηση του θρησκευτικού παράγοντα στη διαχείριση μιας κρίσιμης κατάστασης και κατ' επέκταση η συνεργασία μεταξύ της πολιτικής και της θρησκευτικής ηγεσίας (η οποία διαμορφώνει στάσεις και συμπεριφορές των πιστών) αποδεικνύει την εμπλοκή της θρησκείας με την πολιτική κατάσταση μιας χώρας και γενικότερα με τη διεθνή πολιτική.

Η επίδραση της Θρησκείας στις Διεθνείς Σχέσεις

Μελετώντας τις περισσότερες θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για τις διεθνείς σχέσεις (αναφερόμαστε κυρίως στις ρεαλιστικές θεωρίες), διαπιστώνουμε ότι η αναφορά στην έννοια της θρησκείας θεωρείται αν όχι ανύπαρκτη, τουλάχιστον υποβαθμισμένη. Αναγνωρίζεται, βέβαια, κάποιος βαθμός επιρροής που τυχόν ασκεί η θρησκεία στις διεθνείς σχέσεις, αλλά σίγουρα δεν αποτελεί καταλυτικό παράγοντα. Το διεθνές σύστημα επηρεάζεται από διάφορους κανόνες, συμπεριλαμβανομένων και των θρησκευτικών και κατά συνέπεια «αν θέλει κάποιος να αντιληφθεί την επίδραση της θρησκείας στις διεθνείς σχέσεις θα ήταν χρήσιμο, όχι να καταργήσει τις ήδη υπάρχουσες θεωρίες, αλλά να τις τροποποιήσει και να ενσωματώσει σε αυτές την έννοια της θρησκείας».¹⁰

Για μεγάλο χρονικό διάστημα οι θρησκείες λειτούργησαν ως μέσο νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας και δεν περιορίζονταν σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή στις ενορίες, αλλά η δράση τους διευρύνονταν σε εθνικό ή υπερεθνικό επίπεδο. Εξακολουθούν να διαθέτουν μέχρι και σήμερα μια συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης με το αντίστοιχο διοικητικό τους σύστημα, το οποίο τις καθιστά έναν οργανισμό με νομική οντότητα που τους εξασφαλίζει τη νόμιμη συνεργασία τους με το κράτος, στο οποίο ενεργοποιούνται. Παράλληλα, αναπτύσσουν σχέσεις με άλλους διεθνείς οργανισμούς ή οργανώσεις, εδραιώνοντας τη διεθνή παρουσία τους. Ο βαθμός συνύπαρξης της θρησκείας με την πολιτική εξουσία παρουσιάζει διαφοροποιήσεις στις διάφορες κοινωνίες και κυμαίνεται από την οριστική ρήξη (καμία συνεργασία) μέχρι τη ρύθμιση των σχέσεων, ή την πλήρη συμπόρευση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι θρησκευτικές αρχές συνεχίζουν και σήμερα να αναπληρώνουν τα κενά των κρατικών παροχών και να αποτελούν σημαντικό παράγοντα, κατέχοντας μια ισχυρή δύναμη εξουσίας δίπλα στην κοσμική, καθώς επηρεάζουν τεράστιες μάζες πιστών. Έτσι, οι θρησκείες ήταν και εξακολουθούν να είναι σε κάποιο βαθμό «ριζωμένες» τοπικά, δηλαδή στο χώρο, με άμεση συνέπεια να μπορούν να αφυπνίσουν ισχυρά ένστικτα.¹¹

10. J. Fox & S. Sandler, *Bringing Religion into International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, 166-167

11. G. Davie, *Κοινωνιολογία της θρησκείας*, Αθήνα: Κριτική, 2010, 86-89

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τη συμβολή του θρησκευτικού παράγοντα στην επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών, αλλά παράλληλα πρέπει να επισημανθεί και η ύπαρξη θρησκευτικών εντάσεων και συγκρούσεων που παρατηρούνται στις μέρες μας μεταξύ των κυριότερων θρησκειών (χριστιανισμός, ισλαμισμός, ιουδαϊσμός), χωρίς βέβαια να υπολείπονται οι διαφορές και μεταξύ των δογμάτων στις ίδιες θρησκείες. Οι κατακτητικοί πόλεμοι των Αράβων μετά το θάνατο του Μωάμεθ (632μ.Χ), το σχίσμα μεταξύ της Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας (1054μ.Χ), οι σταυροφορίες των χριστιανών εναντίον του Ισλάμ, η θρησκευτική μεταρρύθμιση τον 16ο αιώνα, αλλά και η διαμάχη των προτεστάντων και καθολικών με επακόλουθο τον τριαντακονταετή πόλεμο (1618-1648), αποδεικνύουν ότι η θρησκεία μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και στην υιοθέτηση συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών.

Με τη συνθήκη της Βεσφαλίας (1648), το κράτος τίθεται στο επίκεντρο των διεθνών σχέσεων και αμφισβητείται η πολιτική σημασία της θρησκείας. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, οι διεθνείς σχέσεις διαμορφώνονται σε νέα δεδομένα και βασίζονται σε τέσσερις πυλώνες, σύμφωνα με τους οποίους τα κράτη θεωρούνται οι μόνοι νόμιμοι δρώντες στο διεθνές σύστημα, οι κυβερνήσεις δεν επιδιώκουν την αλλαγή των σχέσεων μεταξύ θρησκείας και πολιτικής σε ξένες χώρες, η λειτουργία των θρησκευτικών αρχών περιορίζεται σε ελάχιστο ή μηδαμινό βαθμό σε εθνικό και κυρίως σε διεθνές επίπεδο και, τέλος, ο διαχωρισμός της εκκλησίας και του κράτους προωθεί την ισότιμη αντιμετώπιση των θρησκειών χωρίς διακρίσεις.¹² Με αυτό τον τρόπο είχε δημιουργηθεί η πεποίθηση ότι όλες οι κοινωνίες, κατά τον εκσυγχρονισμό τους με την αστικοποίηση, την εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη της τεχνολογίας, θα οδηγούνταν στην εκκοσμίκευση, αμφισβητώντας τα παραδοσιακά συστήματα αξιών.

Τους δύο τελευταίους αιώνες και πιο συγκεκριμένα από την έναρξη της διαδικασίας της εκκοσμίκευσης, η οποία τοποθετείται χρονολογικά από τη Γαλλική Επανάσταση (1789), παρατηρήθηκε μια μείωση της επιρροής της θρησκείας στην κοινωνική και πολιτική ζωή, χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα και την απαξίωσή της. Η εκκοσμίκευση προήλθε καταρχάς από την ανάγκη της κοινωνίας να απεξαρτηθεί από τον αυστηρό έλεγχο που ασκούσε η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Η «αυθεντία» της Καθολικής Εκκλησίας αμφισβητήθηκε αρχικά μέσα από τους κόλπους της ίδιας της Εκκλησίας (Προτεσταντισμός), σε μια προσπάθεια να περιορισθεί ο βαθμός εξουσίας και κυριαρχίας της. Σημαντικός παράγοντας υπήρξε και η αμφισβήτηση της θρησκευτικής νομιμοποίησης της απολυταρχίας, με αποτέλεσμα το διαχωρισμό θρησκείας και πολιτικής και τη διάκριση της εκκλησιαστικής από την πολιτική εξουσία. Τέλος, η συρρίκνωση του δημόσιου ρόλου της θρησκείας και ο περιορισμός της στην

12. J. Haynes, *An Introduction to international relations and religion*. Essex: Pearson Education Limited, 2007, 32

ιδιωτική σφαίρα αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα για την επίδραση της θρησκείας μέσα στην κοινωνία.¹³ Ο διαχωρισμός της δημόσιας από την ιδιωτική ζωή σήμαινε αυτόματα και την ελεύθερη επιλογή του ανθρώπου να εντάξει ή όχι τη θρησκεία στη ζωή του, αποτελώντας προσωπική υπόθεση και όχι υποχρέωση.

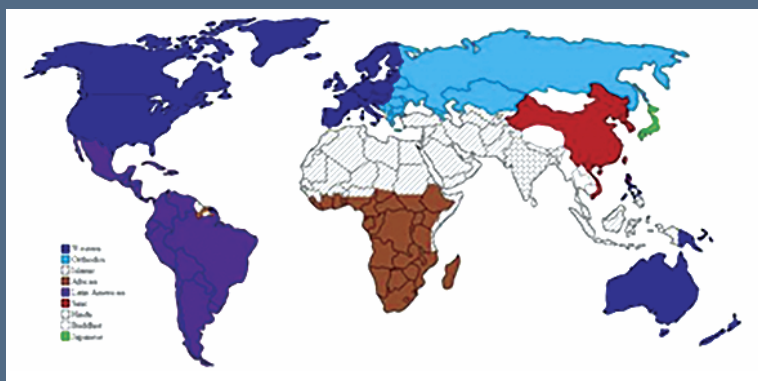
Οι θρησκείες, παρά τη διαδικασία της εκκοσμίκευσης, συνέχιζαν και εξακολουθούν να επηρεάζουν εκατομμύρια ανθρώπων, οι οποίοι ζουν κάτω από την επιρροή τους. Η σχέση που συνδέει τον άνθρωπο με τη θρησκεία μπορεί να διαμορφώσει το ήθος, το χαρακτήρα, τον τρόπο σκέψης και γενικότερα τον τρόπο θεώρησης των πραγμάτων, αφού «είναι ένα σύστημα συμβόλων που επενεργεί με τρόπο, ώστε να δημιουργεί στους ανθρώπους ισχυρές και παρατεταμένης διάρκειας διαθέσεις και κίνητρα διαμορφώνοντας αντιλήψεις για την γενικότερη τάξη της ύπαρξης και ενδύοντας αυτές τις αντιλήψεις με μια τέτοια αύρα δεδομένης πραγματικότητας, ώστε οι διαθέσεις και τα κίνητρα αυτά να φαίνονται ιδιαίζόντως ρεαλιστικά».¹⁴ Έτσι, οι αντιλήψεις που έχουν οι άνθρωποι σε μια κοινωνία για διάφορα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, σε συνδυασμό με την υφιστάμενη κατάσταση που επικρατεί, μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν τη γενικότερη πολιτική της συγκεκριμένης κοινωνίας και του κράτους.

Η θρησκεία, αν και πολλοί προέβλεπαν ότι με το πέρασμα των χρόνων θα αποδυναμωθεί και ίσως να εξαφανισθεί, επανέρχεται δυναμικά στο προσκήνιο, κυρίως από τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα μέχρι τις μέρες μας, κάνοντας εμφανή την παρουσία της σε όλες της δραστηριότητες της ανθρώπινης ζωής, επιχειρώντας παράλληλα μια ανάμειξη στη δημόσια και σε ορισμένες περιπτώσεις και στην πολιτική ζωή. Η ανάγκη να επαναπροσδιορισθεί η θέση της θρησκείας στη σύγχρονη εποχή προέκυψε από δύο σημαντικά γεγονότα, την Ιρανική Επανάσταση (απομάκρυνση του Σάχη το 1979 από τους φανατικούς ισλαμιστές) και κυρίως τη λήξη του Ψυχρού πολέμου που ουσιαστικά έβαλε τέλος στην ιδεολογική αντιπαράθεση Ανατολής και Δύσης. Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπ 2001 στους διίδυμους πύργους στη Νέα Υόρκη σηματοδότησαν τη μετάβαση σε μια νέα εποχή, όπου οι παγκόσμιες εξελίξεις εξετάζονται και αντιμετωπίζονται δίνοντας έμφαση πλέον στην ταυτότητα, μέρος της οποίας αποτελεί και η θρησκεία, επιβεβαιώνοντας με τον πιο σαφή τρόπο την επανεμφάνισή της στη διεθνή σκηνή και ταυτόχρονα την αμφισβήτηση της εκκοσμίκευσης.

Η προσέγγιση αυτή εκφράζεται απόλυτα με τη θεωρία της «σύγκρουσης των πολιτισμών», που διατυπώθηκε από τον Huntington τρεις δεκαετίες νωρίτερα (1993), αλλά βρέθηκε στο επίκεντρο των συζητήσεων στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, με το τρομοκρατικό χτύπημα στο παγκόσμιο κέντρο εμπορίου (11-9-2001), αναγκάζοντας τους μελετητές, αν όχι να αποδεχτούν, τουλάχιστον να επαναπροσδιο-

13. Ι. Σ. Πέτρου, Χριστιανισμός και Κοινωνία. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης, 2017, 166-168
14. C. Geertz, Η Ερμηνεία των Πολιτισμών, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2003, 98

ρίσουν τις απόψεις τους σχετικά με τη θέση της θρησκείας στην κοινωνία και κατ' επέκταση στην πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε μια προσπάθεια να προσεγγίσουμε τη συγκεκριμένη θεωρία, διαπιστώνουμε ότι ο Huntington θεωρούσε πως οι πολιτισμικές διαφορές (γλώσσα, ιστορία, παράδοση και κυρίως η θρησκεία) είναι θεμελιώδεις και ουσιαστικές και υπερτερούν από πολιτικές ιδεολογίες και καθεστώτα. Κατά συνέπεια, υποστήριζε πως «στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο, η κυρίαρχη πηγή συγκρούσεων δε θα είναι ούτε ιδεολογική ούτε οικονομική, αλλά πολιτισμική, με τα εθνικά κράτη να παραμένουν οι ισχυρότεροι παίχτες στις διεθνείς υποθέσεις και τις κυριότερες συγκρούσεις να προκύπτουν ανάμεσα στα έθνη και σε ομάδες διαφορετικών πολιτισμών».¹⁵

Ο χάρτης της σύγκρουσης πολιτισμών (S. Huntington)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clash_of_Civilizations_map.png

Παρόλο που η θεωρία δέχθηκε κριτική για την αυθαίρετη κατηγοριοποίηση των ειδών πολιτισμού και για την αντίληψη ότι υπάρχει ομοιογένεια και ενότητα στο εσωτερικό κάθε κατηγορίας, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Edward Said, οι θέσεις αυτές ξεπέρασαν το πλαίσιο της δημόσιας συζήτησης και αξιοποιήθηκαν από πολιτικούς κυρίως κύκλους της Αμερικής και της Ευρώπης, για τη διαμόρφωση της γεωπολιτικής τους σε παγκόσμιο επίπεδο. Αναλύοντας τη θεωρία του Huntington, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η αναφορά του στα «ματωμένα σύνορα του Ισλάμ», αποτελεί ίσως μια δικαιολόγηση των ενεργειών της Δύσης στη Μέση Ανατολή και την Κεντρική Ασία, προσδίδοντάς τους θρησκευτικό χαρακτήρα και αγνοώντας επιλεκτικά το παρελθόν, αφού δε γίνεται καμία αναφορά στις σταυροφορίες και την αποικιοκρατική πολιτική της Δύσης που προϋπήρξε.

Υιοθετώντας την άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση, που κυριαρχεί από το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα και κυρίως μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν είναι αποκλειστικά οικονομική, αλλά συνδέεται με πολιτικές και κοινωνικές μεταβο-

15. S. Huntington, *The Clash of Civilizations*. Foreign Affairs, 2013 (20th anniversary edition), 1993, 4, https://is.muni.cz/el/1423/jaro2017/BSS185/um/Week_2_Clash_of_Civilizations_at_20_Foreign_Affairs.pdf

λές, τότε η θρησκεία αποτελεί σίγουρα αναπόσπαστο κομμάτι της. Χωρίς να αποποιείται τις βασικές αρχές και τα χαρακτηριστικά της, η θρησκεία εμφανίζει μια τεράστια δυναμική, προσαρμοσμένη στις σύγχρονες συνθήκες και ακολουθώντας τις τεχνολογικές εξελίξεις, με μια διαφοροποίηση στο βαθμό θρησκευτικότητας σε κάθε γεωγραφική περιοχή. Οι θρησκείες δεν περιορίζονται σε στενά γεωγραφικά όρια και πολλές από αυτές ξεπερνούν τα τυχόν εμπόδια που ενδεχομένως να περιορίσουν την εξάπλωσή τους, όπως είναι η γλώσσα και η εθνικότητα, επιβεβαιώνοντας την άποψη ότι «έχουν έναν παγκόσμιο ή διεθνικό χαρακτήρα, υπερβαίνουν οποιαδήποτε τοπική ομάδα που δεν μπορεί να περιορισθεί στα πολιτισμικά όρια οποιασδήποτε περιοχής και χαρακτηρίζονται από οικουμενικές βλέψεις και παγκόσμιες φιλοδοξίες».¹⁶

Συνεπώς, πολλές και διαφορετικές θρησκευτικές κοινότητες συνυπάρχουν στην ίδια κοινωνία, η οποία αντιμετωπίζει καθημερινά τη μετάβαση των κλειστών κοινωνιών σε ανοικτές, με τις αντίστοιχες συνέπειες. Έτσι, παρατηρούμε δυστυχώς σε κάποιες περιπτώσεις την εμφάνιση φονταμενταλιστικών κινήματων, ως απόρροια αισθημάτων ανασφάλειας και καχυποψίας που δημιουργούνται σε κάθε καινούριο, τα οποία επιδιώκουν την επαναφορά της θρησκείας σε καθοριστικό παράγοντα των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων. Ο φονταμενταλισμός όμως είναι «επιλεκτικός», καθώς από τη μια μεριά προβάλλει συγκεκριμένες θέσεις της παράδοσης που την εξυπηρετούν, επιλέγει χαρακτηριστικές αντιθέσεις που τη διαφοροποιούν με άλλα ρεύματα και είναι εύκολα αναγνωρίσιμες και κατανοητές από την πλειοψηφία, ενώ από την άλλη οικειοποιείται τα επιτεύγματα της τεχνολογίας που τη βοηθούν στην εκπλήρωση των σκοπών της. Ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από έναν «ηθικό μανιχαϊσμό», απορρίπτοντας κατηγορηματικά τον κόσμο, ο οποίος έχει απομακρυνθεί από την ορθόδοξη πίστη.¹⁷

Η αναφορά στο φαινόμενο του φονταμενταλισμού παραπέμπει κυρίως στον μουσουλμανικό, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπ 2001 και μιας σειράς άλλων γεγονότων (Μαδρίτη 2004, Λονδίνο 2005, Όσλο 2011, Παρίσι 2015, Βρυξέλλες 2016, Μόναχο 2016, Βιέννη 2020), χωρίς να αποτελεί, όμως, αποκλειστικό φαινόμενο του Ισλάμ, αντίθετα εμφανίζεται και σε άλλες θρησκείες. Ανεξάρτητα πάντως από την προέλευσή του, ο καθένας μπορεί να διαπιστώσει ότι ο φονταμενταλισμός αποτελεί μια προσπάθεια για προώθηση πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αντιλήψεων, γεγονός που ενέχει κινδύνους για αποσταθεροποίηση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής.

16. D. Wessels, *Θρησκεία και Παγκοσμιοποίηση*. Στο J. Haynes, *Θρησκεία και Πολιτική - Μια σύγχρονη επιτομή*, Αθήνα: Πεδίο, Αθήνα, 2018, 525-526

17. Κ. Πάτελος, *Θεμελιοκρατία-Ο πολιτικός και Θρησκευτικός Φονταμενταλισμός*. Αθήνα: Σιδέρης, 2007, 64-65

Συμπεράσματα

Στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες που αναδύονται στον 21^ο αιώνα, η παρουσία της θρησκείας γίνεται πιο έντονη, ενεργητική και διεκδικητική, ξεφεύγοντας από το στενό πλαίσιο της προσωπικής επιλογής. Η θρησκεία πλέον συνδέεται με μια σειρά ζητημάτων που απασχολούν τη σύγχρονη κοινωνία, όπως είναι η ασφάλεια και η σταθερότητα, η ειρήνη, η τρομοκρατία, ο φονταμενταλισμός, οι ταυτότητες. Αποτελεί, δηλαδή, ένα πολύπλευρο φαινόμενο που επηρεάζει τις διεθνείς σχέσεις με διάφορους τρόπους. Παρόμοια θέματα απασχολούσαν βέβαια τις κοινωνίες διαχρονικά και η θρησκεία ασκούσε επιρροή, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, ανάλογα με τη χρονική περίοδο και την περιοχή που δραστηριοποιούνταν. Γενικότερα, η θρησκεία χρησιμοποιήθηκε για τη «νομιμοποίηση και την απονομιμοποίηση των πράξεων των πολιτικών και των ψηφοφόρων τους, την κινητοποίηση ή την αποθάρρυνση πολιτικών δράσεων, τη γένεση θρησκευτικών συγκρούσεων, καθιστώντας αυτά τα γενικά μοτίβα σταθερά, ανεξάρτητα από την εξέλιξή τους και τις εκφάνσεις που παρουσιάζουν».¹⁸

Αναρωτιέται όμως κανείς, αν στην πραγματικότητα η θρησκεία είχε εκλείψει από τη διεθνή σκηνή για ορισμένο χρονικό διάστημα, ή εάν παρέμενε ενεργή και ασκούσε επιρροή στη διάρκεια των ετών, χωρίς να καταγράφεται ή να γίνεται αντιληπτή, εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίστηκε από τους ερευνητές. Το σίγουρο πάντως είναι ότι η επίδραση της θρησκείας στις διεθνείς σχέσεις εξελίσσεται, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την άνοδο του θρησκευτικού φονταμενταλισμού, που στην πραγματικότητα αποτελεί μια μετεξέλιξη της άποψης πως το κράτος θα πρέπει να καθοδηγείται από τη θρησκεία.

Βιβλιογραφία

Carbo-Catalan, E., & Roig-Sanz D, *Swinging Between Culture and Politics: Novel Interdisciplinary Perspective*. Στο E. Carbo-Catalan, & D. Roig-Sanz, *Culture as Soft Power*, Berlin/Boston: De Gruyter, 2022 <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110744552-001/html>

Davie, G., *Κοινωνιολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Κριτική, 2010.

Fox, J., *Εντάσσοντας τη Θρησκεία στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*. Στο J. Haynes, *Θρησκεία και Πολιτική - Μια σύγχρονη επιτομή του*, Αθήνα: Πεδίο, 2018.

Fox, J., & Sandler, S., *Bringing Religion into International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Gallaroti, G., *Esteem and influence: soft power in international politics*. *Journal of Political Power*, 15 (3), 2022 <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/2158379X.2022.2135303>

Geertz, C., *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2003.

18. J. Fox, *Εντάσσοντας τη Θρησκεία στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων*. Στο J. Haynes, *Θρησκεία και Πολιτική - Μια σύγχρονη επιτομή του*, Αθήνα: Πεδίο, 2018, 466.

Haynes, J., *An Introduction to international relations and religion*. Essex: Pearson Education Limited, 2007.

Haynes, J., *Θρησκεία και Εξωτερική Πολιτική*. Στο J. Haynes, *Θρησκεία και Πολιτική - Μια σύγχρονη επιτομή*, Αθήνα: Πεδίο, 2018.

Heywood, A., *Βασικές έννοιες της πολιτικής επιστήμης και των διεθνών σχέσεων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2018.

Huntington, S., *The Clash of Civilizations*. *Foreign Affairs*, 2013 (20th anniversary edition), 1993 https://is.muni.cz/el/1423/jaro2017/BSS185/um/Week_2_Clash_of_Civilizations_at_20_Foreign_Affairs.pdf

Καρβουναράκης, Θ., *Η Ιστορική εξέλιξη της Διπλωματίας: Από την αρχαιότητα στη Νέα Διπλωματία*. Στο Θ. Καρβανουράκης, *Η διπλωματία στον 21ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2014.

Μακρής, Σ., *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική*. Στο Ν. Βασιλειάδης, *Πολιτιστική Διπλωματία Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις*, 2015 https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/4421/2/02_chapter_8.pdf

McClory, J., *The Soft Power 30*, 2019 <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2019/10/The-Soft-Power-30-Report-2019-1.pdf>

Mearsheimer, J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. Αθήνα: Ποιότητα, 2007.

Nye, J., *Ήπια Ισχύς, Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση, 2005.

Παπαστάθης, Κ., *Πολιτική, Εκκλησία και Διορθόδοξες Σχέσεις*. Στο Θ. Καρβουναράκης, *Η διπλωματία στον 21ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2014.

Πάτελος, Κ., *Θεμελιοκρατία - Ο πολιτικός και Θρησκευτικός Φονταμενταλισμός*. Αθήνα: Σιδέρης, 2007.

Πέτρου, Ι. Σ., *Χριστιανισμός και Κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης, 2017

Said, E., *The Clash of Ignorance*. *The Nation*, 2001, <https://www.thenation.com/article/archive/clash-ignorance/>

Wessels, D., *Θρησκεία και Παγκοσμιοποίηση*. Στο J. Haynes, *Θρησκεία και Πολιτική - Μια σύγχρονη επιτομή*, Αθήνα: Πεδίο, Αθήνα, 2018.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Σχης (ΠΖ) Θεόδωρος Χατζόπουλος είναι απόφοιτος της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων (1994) με το βαθμό του Ανθυπολοχού Πεζικού. Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη, έχει φοιτήσει σε όλα τα βασικά σχολεία και έχει υπηρετήσει σε όλες τις προβλεπόμενες θέσεις διοίκησης. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών (MSc) στο γνωστικό αντικείμενο «Πολιτική Ιστορία-Πόλεμος-Στρατηγικές Σπουδές» του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ. Επίσης κατέχει Μεταπτυχιακό Τίτλο Σπουδών (MSc) στο γνωστικό αντικείμενο της Κοινωνιολογίας από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Γνωρίζει Αγγλικά και Η/Υ.

Πολιτιστική Στήλη

«Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο»*

Φωτ. 1. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Γενική άποψη, εξωτερικό (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Σημείο αναφοράς και πόλος συνοχής του Πολυκεντρικού Μουσείου των Αιγών είναι το Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο (φωτ. 1), που σχεδιάστηκε για να γίνει η νοηματική πύλη εισόδου στον αρχαιολογικό χώρο και στην ιστορία των Αιγών, στην ιστορία και τον πολιτισμό των Μακεδόνων, αλλά και στην ελληνιστική Οικουμένη, εφόσον εδώ θα φιλοξενηθεί η φυσική έδρα του ψηφιακού μουσείου «*Μέγας Αλέξανδρος, από τις Αιγές στην Οικουμένη*».

* Τα δικαιώματα επί του απεικονιζόμενου μουσείου ανήκουν στο Υπουργείο Πολιτισμού (ν.4858/2021). Το κεντρικό μουσειακό κτήριο των Αιγών υπάγεται στην αρμοδιότητα της εφορείας Αρχαιοτήτων Ημαθίας.

Το Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο, εκτός από το εισαγωγικό έκθεμα «*παράθυρο στον κόσμο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*», φιλοξενεί πέντε εκθέσεις:

1. την έκθεση αρχιτεκτονικών με κεντρικό έκθεμα το αναταγμένο τμήμα του ανακτόρου, μήκους 30 μέτρων (φωτ. 2).

Φωτ. 2. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Αίθριο ανακτόρου
(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Το ανάκτορο, το θέατρο και τα γειτονικά ιερά αποτελούν στοιχεία του μεγάλου οικοδομικού προγράμματος του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.), που εκσυγχρόνισε και αναβάθμισε τις Αιγές, τη βασιλική μητρόπολη των Μακεδόνων, δίνοντας το ιδεολογικό πρότυπο των πόλεων της Ελληνιστικής Οικουμένης. Το μνημειώδες πρόπυλο που παραπέμπει σε ιερό, οι εντυπωσιακές δώροφες στοές της πρόσοψης που ανοίγονται στην πόλη και προσκαλούν τους πολίτες να κάνουν χρήση του χώρου τους, το μέγα περιστύλιο γύρω από το οποίο οργανώνονται οι χώροι των συμποσίων, η θόλος που σύμφωνα με τις επιγραφές ήταν ιερό του Πατρώου Ηρακλή, η βιβλιοθήκη/αρχείο και το μικρότερο δυτικό περιστύλιο που εξυπηρετούσε βοηθητικές χρήσεις (παλαίστρα κλπ.) φανερώνουν ότι το «*βασιλειον*» καθίδρυμα των Αιγών δε στέγαζε την οικογένεια και την ιδιωτική ζωή του βασιλιά, αλλά όλες εκείνες τις δομές που ήταν απαραίτητες για την άσκηση της πολυεπίπεδης δημόσιας εξουσίας.

Το ανάκτορο, με την αρχαία ονομασία το «*βασιλειον*» των Αιγών, που με έκταση περ. 15.000 τμ. είναι το μεγαλύτερο οικοδόμημα της κλασικής Ελλάδας, είναι έναν κτήριο λιτό και λειτουργικό και συγχρόνως μνημειακό και επιβλητικό. Το αρχετυπικό οικοδόμημα χαρακτηρίζεται από την πολυτέλεια των υλικών, την εφευ-

ρετικότητα και την τελειότητα της εκτέλεσης, τα απροσδόκητα επιτεύγματα της τεχνολογίας που ανιχνεύονται σε όλα τα επίπεδα, και συγχρόνως από τη γεωμετρική καθαρότητα της φόρμας που διαμορφώνει ένα σύνολο απaráμιλλης ηρεμίας, κομψότητας και αρμονίας, όπου όλα υποτάσσονται στη γοητεία του μέτρου και συνδέονται μεταξύ τους με τον πυθαγόρειο λόγο, τον αριθμό φ 1,61 της «χρυσής τομής».

Με 10 κίονες στη νότια και 11 στη βόρεια, οι δύο στοές της πρόσοψης του ανακτόρου των Αιγών ήταν οι πρώτες πλήρως ανεπτυγμένες διώροφες στοές της ελληνικής αρχιτεκτονικής, με δωρικούς κίονες στο ισόγειο και ιωνικούς αμφιπεσοκίονες στον όροφο. Πίσω από την νότια υπήρχε μια στενόμακρη αίθουσα, στην οποία οδηγούσαν δύο πόρτες. Η βόρεια στοά ήταν διπλή. Την εξωστρέφεια και τον δημόσιο χαρακτήρα των στοών του ανακτόρου υπογραμμίζουν τα θρανία που περιέτρεχαν τους τοίχους τους και εξασφάλιζαν χώρο για 120 τουλάχιστον καθισμένους. Ίχνη από ένα σύστημα προσηλωσης ξύλινων πινάκων στη νότια στοά επιτρέπουν την υπόθεση ότι εδώ ήταν ο τόπος δημοσίευσης των νόμων και των διαταγμάτων, ο τόπος όπου ασκούσε τη δικαστική εξουσία ο βασιλιάς, κάτι σαν τη «βασίλειο στοά» της Αθήνας. Στη βόρεια που ήταν πιο ευρύχωρη ίσως θα πρέπει να φανταστούμε φιλοσοφικές παρουσιάσεις, συζητήσεις και διδαχές.

Το εξαιρετικά μνημειακό πρόπυλο με την αετωματική επίστεψη, ο όγκος του οποίου προεξείχε ελαφρά, διακρινόταν σαφώς από τις στοές με την παρεμβολή των στενών τοίχων. Την αυτονομία του προπύλου υπογράμμιζε η παρουσία των ραδινών ιωνικών αμφιπεσοκίωνων που είναι ψηλότεροι από τους δωρικούς κίονες των στοών και τονίζουν το στοιχείο του ύψους. Από τον εσωτερικό χώρο του προπύλου δύο πλευρικές θύρες οδηγούσαν προς τις στοές. Δύο ζεύγη ιωνικών αμφιπεσοκίωνων με γωνιακά κιονόκρανα οριοθετούν τη διέλευση προς την είσοδο, υπογραμμίζοντας το στοιχείο του περάσματος. Τα ψευδοπαράθυρα τα οποία αντιστοιχούν ακριβώς στις διαστάσεις των ανακουφιστικών ανοιγμάτων επάνω από τα μετακίονια του προπύλου βοηθούν να αναπαρασταθεί με ακρίβεια η πρόσοψη του άνω ορόφου του, τον απόηχο της εικόνας του οποίου διατηρεί ο «τάφος της Κρίσεως» στη γειτονική Μίεζα.

Ενσωματωμένη στη συστοιχία των χώρων που περιβάλουν το περιστύλιο, αποτελώντας μια αδιαίρετη ενότητα με αυτό, η μεγάλη τετράγωνη αίθουσα, στην οποία μπαίνει κανείς περνώντας την κεντρική πύλη, είναι ο κατ' εξοχήν προθάλαμος του κτηρίου, ένας χώρος αναμονής με θρανία κατά μήκος των πλευρικών τοίχων της. Από εδώ περνούσε κανείς στο τεράστιο τετράγωνο περιστύλιο που είναι χωρίς αμφιβολία η «καρδιά του κτηρίου».

Το τετράγωνο αποδεικνύεται στοιχείο κλειδί για τη σχεδίαση του οικοδομήματος που όμως δεν είναι ένα απλοϊκό συνονθύλευμα τετράγωνων χώρων που ανοίγονται στη στοά του περιστυλίου. Βασικό στοιχείο για την οργάνωση των λειτουργιών του κτηρίου αποδεικνύεται η δημιουργία τριμερών συγκροτημάτων δυο τύπων: Α. Μικρότερο, εσωστρεφές διαμέρισμα, εγγεγραμμένο σε τετράγωνο, αποτελείται από έναν ορθογώνιο προθάλαμο και δύο τετράγωνα δωμάτια συμποσίων Β. Μεγάλο, μνημειώδες, εξωστρεφές διαμέρισμα με τρεις μεγάλους, παρατακτικά διαταγμένους, χώρους, ο μεσαίος από τους οποίους είναι ανοιχτός και επικοινωνεί κατευθείαν με το περιστύλιο μέσω πολύστουλου τριών ή πέντε αμφιπεσοκίωνων, αποτελώντας τον προθάλαμο για τους άλλους δύο που αναγνωρίζονται σαν χώροι συμποσίων.

Στο τεράστιο τριμερές διαμέρισμα της δυτικής πλευράς εντοπίζονται οι μεγαλύτεροι (εμβαδόν αίθουσας περ. 280 τμ.) στεγασμένοι χώροι χωρίς εσωτερικά στηρίγματα της κλασικής αρχιτεκτονικής. Στον πεντάστυλο προθάλαμο χωρούσαν καθισμένα περισσότερα από 500 άτομα. Ο χώρος αυτός που τον καταύγαζε το πρωινό φως που έμπαινε από το πολύστυλο άνοιγμα του στραμμένου προς την ανατολή υπερώου του λειτουργούσε πιθανότατα ως αίθουσα συνεδριάσεων. Στο πολυτελέστατο τριμερές συγκρότημα της νότιας πλευράς σώθηκε το θαυμάσιο ψηφιδωτό με τα λουλούδια και τις ανθοκόρες και αναγνωρίστηκε πρόσφατα το ψηφιδωτό με την αρπαγή της Ευρώπης, ένα θέμα που μαρτυρεί τις προθέσεις του Φιλίππου, την παραμονή της μεγάλης σύγκρουσης με τον βασιλέα της Ασίας να παρουσιαστεί ως ηγεμόνας της Ευρώπης.

Υπάρχουν ακόμη, τέσσερεις μεγάλοι αυτόνομοι ανδρώνες που επικοινωνούν άμεσα με το περιστύλιο, ένας διάδρομος που οδηγεί στον βόρειο εξώστη από όπου μπορούσε κανείς να δει τα δρώμενα στο θέατρο, αλλά και να αγναντεύσει ολόκληρη την Μακεδονική λεκάνη και ένας μεγάλος διάδρομος που οδηγεί στο δυτικό περιστύλιο. Δύο κλιμακοστάσια οδηγούσαν στον όροφο που υπήρχε μόνον επάνω από τα μικρά τριμερή συγκροτήματα, το πρόπυλο και τις στοές της πρόσοψης.

Δίπλα στο πρόπυλο, η ιερή θόλος, το κλειστό συγκρότημα με τους μικρούς ανδρώνες και το αρχείο ανακαλούν την ιδέα του Πρυτανείου, όμως εδώ τη θέση της Μητέρας των Θεών πήρε ο Πατρώος Ηρακλής, ο Πατέρας των βασιλέων, ένας θνητός γιος θεού που νίκησε με την Αρετή του τον θάνατο. Το δυτικό περιστύλιο, που ήταν μονώροφο και χαμηλότερο και ουσιαστικά κρυβόταν πίσω από τον όγκο του ανατολικού, σχεδιάστηκε εξ αρχής προφανώς με σκοπό να στεγάσει βοηθητικές χρήσεις, απαραίτητες για την υποστήριξη της επίσημης-δημόσιας λειτουργίας του κυρίως ανακτόρου.

Με 16 δωρικούς κίονες σε κάθε πλευρά του, το μέγα περιστύλιο των Αιγών που εικονοποιεί την έννοια του τετραγώνου, είναι το πρώτο του είδους του. Έχοντας έκταση 4.000 τ.μ., χωρούσε τουλάχιστον 8.000 άτομα και μπορούσε να λειτουργήσει ως τόπος συνάθροισης των Μακεδόνων. Έτσι η «ιερή-πολιτική αγορά» αποκτά συγκροτημένη αρχιτεκτονική μορφή. Ο τόπος συνάθροισης των πολιτών παίρνει εικόνα αυλής και η λέξη «αυλή» γίνεται συνώνυμη με την έννοια της βασιλείας. Δίπλα στο θέατρο, στον τόπο της πνευματικής κάθαρσης των πολιτών, σημείο αναφοράς του άστεως, τοπόσημο και επίκεντρο του δημόσιου χώρου, το ανάκτορο των Αιγών μας εκπλήσσει με την «δημοκρατικότητα» της δομής του, από την οποία απουσιάζει οποιαδήποτε εξαίρεση και υπερύψωση, στοιχεία που γενικά χαρακτηρίζουν την ανακτορική αρχιτεκτονική εκτός Μακεδονίας. Στους ανδρώνες, στις στοές, στο περιστύλιο, ο Μακεδόνας βασιλιάς βρίσκεται πάντα στο ίδιο επίπεδο με τους εταίρους του, δίπλα και ανάμεσά τους, πρώτος πολίτης, πεφωτισμένος ηγεμόνας και καθόλου τύραννος.

Συγχωνεύοντας με τρόπο εξαιρετικά εφευρετικό παραδοσιακά στοιχεία και ριζοσπαστικές επινοήσεις και αποτυπώνοντας στην πέτρα τις πλατωνικές ιδέες, ο μεγαλοφυής αρχιτέκτονας δημιουργεί ένα πρωτοφανές κτήριο, σχεδιασμένο να γίνει το αρχιτεκτονικό μανιφέστο της ιδανικής πολιτείας, η χειροπιαστή διατύπωση στον χώρο της ιδέας της πεφωτισμένης ηγεμονίας. Έτσι γεννιέται ένα επαναστατικό και πρωτοποριακό για την εποχή του οικοδόμημα που αμέσως θα βρει πολλούς μιμητές και θα σφραγίσει την πορεία της ιερής και της κοσμικής, της δημόσιας και της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής για πολλούς αιώνες.

Το κτήριο άρχισε να κατασκευάζεται στα μέσα του 4ου αι. και είχε ολοκληρωθεί το 336 π.Χ., όταν ο Φίλιππος Β΄, στο αποκορύφωμα του εορτασμού της παντοδυναμίας του, δολοφονήθηκε, καθώς έμπαινε στο γειτονικό θέατρο. Εδώ ανακηρύχθηκε βασιλιάς των Μακεδόνων ο Αλέξανδρος Γ΄ (Αρριανός, Αλ. Α. 1.25.1 - 2) και ξεκίνησε την πορεία που θα άλλαζε τον κόσμο.

Στα χρόνια των Αντιγονιδών (3ος αι. π.Χ.) προστίθεται η μεγάλη νότια στοά και αναδιοργανώνεται η παλαιότερα του δυτικού περιστυλίου, όμως γενικά το κτήριο διατηρεί την αρχική μορφή του. Σεβάσμιο και ιερό σύμβολο της «πεφωτισμένης» μακεδονικής βασιλείας, το ανάκτορο θα καταστραφεί οριστικά στα μέσα του 2ου προχριστιανικού αιώνα μετά την οριστική κατάλυση του βασιλείου από τους Ρωμαίους του Quintus Caecilius Metellus Macedonicus το 148 π.Χ. Ωστόσο, οι δυο αιώνες της ύπαρξης του ήταν αρκετοί για να αναδειχθεί σε κτήριο - κανόνα και πρότυπο, ένα μνημειακό αρχέτυπο που θα βρει πολλούς μιμητές και θα σφραγίσει την πορεία της ιερής και της κοσμικής, της δημόσιας και της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής για πολλούς, πολλούς αιώνες.

2. την έκθεση γλυπτών (φωτ. 3-4), η οποία αφορά σε ευρήματα από τις πολύχρονες ανασκαφές στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο των Αιγών3.

Φωτ. 3. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών.
Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο.
Έκθεση γλυπτών

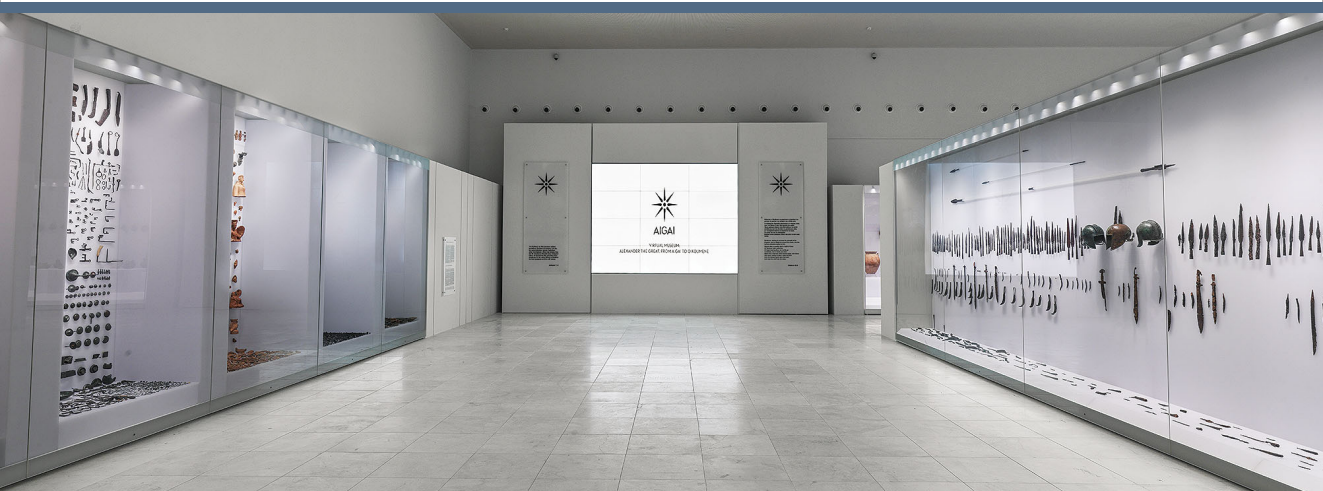
(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας,
Υπουργείο Πολιτισμού)

Φωτ. 4. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών.
Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο.
Έκθεση γλυπτών, άγαλμα Ευρυδίκης

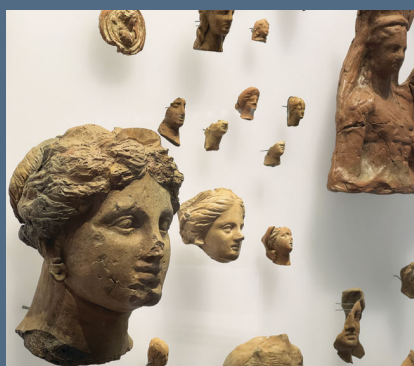
(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας,
Υπουργείο Πολιτισμού)

3. την κεντρική έκθεση «Αιγών μνήμη» (φωτ. 5), στην οποία παρουσιάζονται ευρήματα από τις ανασκαφές των Αιγών, που αποκαλύπτουν την ταυτότητα της πόλης.

Φωτ. 5. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Έκθεση «Αιγών Μνήμη» (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Μια πόλη που για μια χρυσή γενιά αξιώθηκε να γίνει λίκνο των επιλογών που γέννησαν έναν καινούριο Κόσμο, ίσως και ακριβώς για αυτό, έσβησε από τον χάρτη και για αιώνες χάθηκε η μνήμη και ξεχάστηκε ακόμη και το όνομά της. Όμως η αρχαιολογική σκαπάνη με υπομονή και επιμονή προσπαθεί να την αναστήσει, ανασύροντας από την λήθη τις ιστορίες, τα αγγίγματα, τους ψιθύρους, τα όνειρα, τις χαρές, τους καημούς και τα πάθη των ανθρώπων της. Τα θραύσματα πληθαίνουν και αρχίζουν να μιλούν. Η παλίμψηστη εικόνα που πόντο-πόντο αναδύεται από το χρώμα έχει πια όνομα, το δικό της αρχαίο όνομα, Αιγεαί, Αιγαί, Αιγές, το όνομα της πόλης που από το σκοτάδι της λήθης ανασταίνεται στο φως της μνήμης. Σε αυτήν είναι αφιερωμένη η έκθεση «Αιγών Μνήμη».

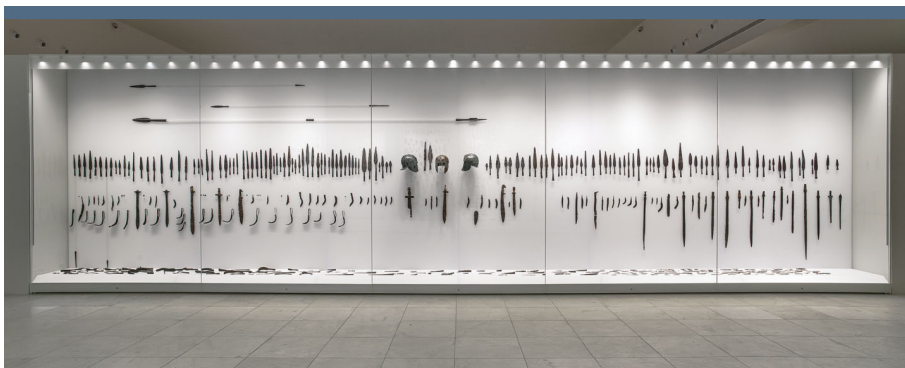

Φωτ. 6. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Έκθεση «Αιγών Μνήμη», οι θεοί των Μακεδόνων (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Στην πρώτη ενότητα, που πραγματεύεται ακριβώς την διαδικασία της “ανάστασης της πόλης”, η τεράστια προθήκη γίνεται αρχαίο “βιβλίο” με πέντε σελίδες - ειλητάρια και τα θραύσματα που από τα στρώματα καταστροφής ελευθερώνονται και αναλήπτονται στο στερέωμα της μνήμης γίνονται λέξεις και προτάσεις και αποκαλύπτουν την ταυτότητα της πόλης, αγγίγματα και σκέψεις των κατοίκων της, εικόνες των θεών και ίχνη τελετών (φωτ.6), την

δημιουργία και την καταστροφή, την πολύτιμη καθημερινότητα, τα απομεινάρια της γιορτής, το φως των λυχνariών, παρήγορη παρουσία στη νυχτερινή μοναξιά, και, με έναν καταρράχτη καρφιών, την γέννηση και τον θάνατο του ανακτόρου, του αρχετυπικού οικοδομήματος που στοίχειωσε την αρχιτεκτονική της Οικουμένης.

Απέναντι (φωτ.7), οι Μακεδόνες των Αιγών, αόρατοι, αλλά παρόντες μέσα από τα όπλα που τους συντρόφευσαν στην ζωή και στον θάνατο, πορεύονται να χαιρετήσουν με την νικητήρια ιαχή την πολυπόθητη επιστροφή τους στην μνήμη των επιγενόμενων. Την αίσθηση συμπληρώνει η ψηφιακή πραγματικότητα της γιγαντοσθόνης, όπου σαν από όνειρο αναδύονται αντικείμενα. Η εικόνα βυθίζεται στις λεπτομέρειες των αριστουργημάτων, οι βασιλικοί θησαυροί συνομιλούν με τα ταπεινά και τα άγνωστα που τώρα αποκαλύπτουν την αξία τους.

Φωτ. 7. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο.
Έκθεση «Αιγών Μνήμη», οι εν όπλοις Μακεδόνες
(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Το κουβάρι ξετυλίγεται: από τον “δημόσιο” χώρο της πόλης οδηγεί στο “εσωτερικό” του σπιτιού. Εδώ, στον “εξωστρεφή” ανδρώνα, είναι στρωμένο το συμπόσιο: οι κρατήρες στη θέση τους, τα κανάτια και τα ποτήρια απλωμένα στα τραπέζια περιμένουν, εικοσιπέντε γενιές Μακεδόνων γιορτάζουν την επιστροφή από την θανάσιμη λήθη στην ζωγόνα μνήμη (φωτ.8).

Φωτ. 8. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών.
Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο.
Έκθεση «Αιγών Μνήμη», το συμπόσιο
(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Φωτ. 9. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Έκθεση «Αιγών Μνήμη», τα κοσμήματα (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

Παραμέσα, στο “άδυτο” του οίκου, η εσωστρέφεια του ιδιωτικού, το σώμα και ό,τι αγγίζει, όλα τα στολίδια γυναικών και ανδρών (φωτ.9), τα μπουκαλάκια με τα πολύτιμα αρώματα και τις αλοιφές που έθρεψαν μικρές στιγμές απόλαυσης, η τουσαλέτα με τον καθρέφτη και τα σύνεργα της ομορφιάς στην θέση τους. Λείπουν τα ρούχα, υπάρχει όμως ο αργαλειός, τα υφάδια περασμένα, οι αγνύθες πολλών άλλων αργαλειών κρεμασμένες μαζί, έτοιμος, περιμένει να έρθουν οι κόρες των Αιγών, σαν τις νεράιδες την ώρα του λυκόφωτος, να υφάνουν και να κάνουν περήφανο τον Μεγαλέξανδρο που επαινούσε τα έργα των χεριών τους στα βάθη της Ασίας.

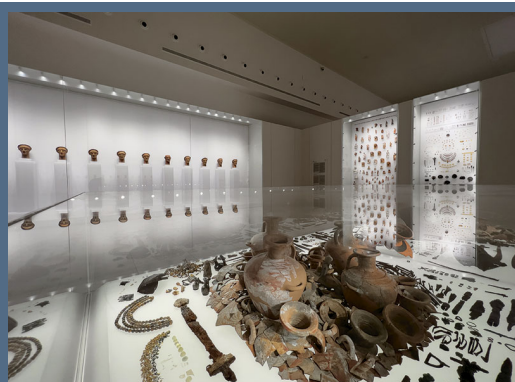
Στο τέλος η “Νέκυια”: ο επισκέπτης πορεύεται ανάμεσα σε

ό,τι απόμεινε από τις μεγαλοπρεπείς ταφικές πυρές των Τημενιδών, τους νεκρικούς θησαυρούς τους, τα ίχνη από τα σύμβολα της εξουσίας τους (φωτ.10-11). Οι

Φωτ. 10. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Έκθεση «Αιγών Μνήμη», οι βασίλισσες των Μακεδόνων (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

θεοί και οι δαίμονες των νεκρών παραστέκουν, η εικόνα της Περσεφόνης, της αδέκαστης δέσποινας της άλλης ζωής κυριαρχεί, όπως σε εκείνη την αινιγματική τελετή που στον καιρό των περσικών πολέμων οδήγησε στο πέρασμα στον άλλο Κόσμο την ψυχή της βασίλισσας του Αλέξανδρου Α'. Με τα σύμβολα της δύναμής τους, οι ιέρειες-βασίλισσες των Αιγών αναδύονται να μοιράσουν γνώση σε όποιον, όπως κάποτε ο Οδυσσέας είναι έτοιμος να τις ακούσει...

Φωτ. 11. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Έκθεση «Αιγών Μνήμη», Νέκυια

(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

4. την περιοδική έκθεση «*Οικουμένης Αντίδωρον*» (φωτ.12), που γίνεται σε συνεργασία με το Νομισματικό Μουσείο και τον συλλέκτη Θεόδωρο Αραβάνη.

Η περιοδική έκθεση «*Οικουμένης Αντίδωρον*» προσπαθεί να προσεγγίσει το φαινόμενο της Ελληνιστικής Οικουμένης, της επέκτασης του ελληνικού πολιτισμού έως την Άπω Ανατολή, μέσω των μορφών των πρωταγωνιστών των εξελίξεων, όπως απεικονίζονται στα νομίσματα, τα επίσημα σύμβολα της ισχύος και της εξουσίας τους.

Φωτ. 12. Πολυκεντρικό Μουσείο Αιγών. Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο. Έκθεση «*Οικουμένης Αντίδωρον*»

(Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας, Υπουργείο Πολιτισμού)

5. την εικαστική έκθεση «Υλης μνήμη» με έργα του Χρήστου Μποκόρου (φωτ.13), που δημιουργήθηκαν ειδικά για την παρουσίαση στο μουσείο των Αιγών.

Το Κεντρικό Μουσειακό Κτήριο των Αιγών άνοιξε τις πύλες του για το κοινό τον Δεκέμβριο του 2022 και, στα 146 στρέμματά του, φιλοξενεί επίσης εργαστήρια συντήρησης, αποθήκες, γραφεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων, χώρους μελέτης ευρημάτων, μεγάλο αμφιθέατρο όπου γίνονται εκδηλώσεις, πωλητήριο και αναψυκτήριο/εστιατόριο.

"Σημείωση: όλες οι πληροφορίες του συγκεκριμένου άρθρου προέρχονται από το εποπτικό υλικό του Κεντρικού Μουσειακού Κτηρίου του Πολυκεντρικού Μουσείου Αιγών και από την ιστοσελίδα <http://www.aigai.gr> και βασίζονται εξολοκλήρου στην έρευνα και σε κείμενα της επίτιμης προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ημαθίας δρ. Αγγελικής Κοτταρίδη".

Δραστηριότητες ΑΔΙΣΠΟ

Τελετή παράδοσης-παραλαβής Διοίκησης ΑΔΙΣΠΟ

Την Πέμπτη, 23 Ιανουαρίου 2025 και παρουσία του κ. Υπαρχηγού ΓΕΕΘΑ Αντιναυάρχου Θεόδωρου Μικρόπουλου ΠΝ, πραγματοποιήθηκε η τελετή παράδοσης - παραλαβής καθηκόντων του Διοικητού της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ) από τον Αντιπύραρχο (Ι) Ευάγγελο Τουρβαλή στον Υποστράτηγο Μιχαήλ Πλουμή.

Η τελετή έλαβε χώρα στις εγκαταστάσεις της ΑΔΙΣΠΟ (στρατόπεδο «Ταξίαρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου»), χοροστατούντος του Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Φιλοθέου. Επίσης, παραβρέθηκαν εκπρόσωποι των Πολιτικών και Εκκλησιαστικών Αρχών, των Σωμάτων Ασφαλείας, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, διατελέσαντες Διοικητές της Σχολής, εν ενεργεία, καθώς και εν αποστρατεία Αξιωματικοί.

Επισκέψεις Ξένων Αποστολών και Προσωπικότητων

Επίσκεψη Υφυπουργού Μετανάστευσης και Διεθνούς Προστασίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

Την Τρίτη, 21 Ιανουαρίου 2025, επισκεύθηκε την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου ο Υφυπουργός Μετανάστευσης και Διεθνούς Προστασίας της Κυπριακής Δημοκρατίας, κ. Νικόλαος Α. Ιωαννίδης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα: «Το μεταναστευτικό ζήτημα», στο πλαίσιο του μαθήματος «Γεωπολιτική και Ασφάλεια» του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Επίσκεψη Αντιπροσωπείας του National Defence University του Βασιλείου της Σαουδικής Αραβίας

Από τη Δευτέρα 24 έως την Τρίτη 25 Φεβρουαρίου 2025 φιλοξενήθηκε στη Θεσσαλονίκη με μέριμνα της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ) αποστολή 12 Αξιωματικών - Καθηγητών του Πανεπιστημίου Εθνικής Άμυνας (NDU) του Βασιλείου της Σαουδικής Αραβίας. Επικεφαλής της αποστολής ήταν ο Ταξίαρχος Naser ALHARBI, Διευθυντής του Τομέα Ηγεσίας του Πανεπιστημίου. Το εν λόγω Πανεπιστήμιο διοργανώνει σχολεία για τους Αξιωματικούς του επιχειρησιακού και του στρατηγικού επιπέδου. Στο Πανεπιστήμιο σπουδάζουν συνολικά 3.000 Αξιωματικοί από το Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας και άλλες 23 χώρες. Η πλειονότητα των μαθημάτων γίνεται στην αραβική γλώσσα. Τη Δευτέρα 24 Φεβρουαρίου '25, η αποστολή επισκέφθηκε την ΑΔΙΣΠΟ και την Τρίτη 25 Φεβρουαρίου '25 τη Στρατιωτική Σχολή Αξιωματικών Σωμάτων (ΣΣΑΣ) και το NATO RAPID DEPLOYABLE CORPS GREECE (NRDC-GR). Σκοπός της επίσκεψης ήταν η αλληλογνωριμία στο πλαίσιο των άριστων σχέσεων που διατηρούν οι δύο χώρες και η αναγνώριση καλών πρακτικών που εφαρμόζονται στην Ελλάδα για μεταφορά στα στρατιωτικά ιδρύματα της Σαουδικής Αραβίας. Η αποστολή είχε συναντήσεις με τις Διοικήσεις της ΑΔΙΣΠΟ και της ΣΣΑΣ και παρακολούθησε το εκπαιδευτικό έργο σε πραγματικό χρόνο μέσα στις εκπαιδευτικές ομάδες. Κατά την επίσκεψη στο NRDC-GR, η αποστολή ενημερώθηκε για την οργάνωση και την αποστολή του Στρατηγείου. Η αποστολή αναχώρησε από τη χώρα μας την 26^η Φεβρουαρίου '25.

Επισκέψεις Στρατιωτικής Ηγεσίας

Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης Διοικητικής Μέριμνας Ναυτικού (ΔΔΜΝ)

Την Τρίτη 19 Νοεμβρίου 2024, επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής της Διοίκησης Διοικητικής Μέριμνας Ναυτικού (ΔΔΜΝ) Αντιναύρχος (Μ) Παναγιώτης Δημητρόγλου ΠΝ και πραγματοποίησε διάλεξη στους σπουδαστές της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς με θέμα «Η συμβολή της ΔΔΜΝ στην αποστολή του Πολεμικού Ναυτικού». Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης, ο Ναύαρχος απάντησε σε ερωτήσεις σπουδαστών επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης Ειδικού Πολέμου (ΔΕΠ)

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τετάρτη 20 Νοεμβρίου 2024 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής Διοίκησης Ειδικού Πολέμου (ΔΕΠ), Αντιστράτηγος Προκόπιος Μαυραγάνης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από τη Διοίκηση Ειδικού Πολέμου». Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης Αεροπορικής Υποστήριξης (ΔΑΥ)

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς, τη Δευτέρα 25 Νοεμβρίου 2024 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής ΔΑΥ, Αντιπέραρχος (Ι) Απόστολος Χόρτης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Η Συμβολή της ΔΑΥ στην Αποστολή των ΕΔ». Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη Αρχηγού Στόλου (ΑΣ)

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τρίτη 26 Νοεμβρίου 2024 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Αρχηγός Στόλου, Αντιναύαρχος Δημήτριος-Ελευθέριος Κατάρας ΠΝ, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από το Αρχηγείο Στόλου». Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές της Σχολής και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη Διοικητή Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης Υποστήριξης Στρατού (ΑΣΔΥΣ)

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τετάρτη 4 Δεκεμβρίου 2024, επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής ΑΣΔΥΣ, Αντιστράτηγος Δημήτριος Μπολομούτης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Η Συμβολή της ΑΣΔΥΣ στην Αποστολή του ΣΞ». Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Επίσκεψη Διοικητή Ανώτατης Διοίκησης Εσωτερικού και Νήσων (ΑΣΔΕΝ)

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς, την Παρασκευή 13 Δεκεμβρίου 2024 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής της Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης Εσωτερικού και Νήσων, Αντιστράτηγος Εμμανουήλ Θεοδώρου, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από την ΑΣΔΕΝ». Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.

Σχολεία-Σεμινάρια-Ημερίδες

Ημερίδα με Θέμα «Drones: Στρατηγικά και νομικά ζητήματα»

Την Πέμπτη 19 Δεκεμβρίου 2024, πραγματοποιήθηκε στην Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου Ημερίδα για τα μη επανδρωμένα οχήματα από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με την ΑΔΙΣΠΟ. Η Ημερίδα διεξήχθη, στο πλαίσιο των δράσεων «Αριστοτέλης» του ΓΕΕΘΑ, με θέμα: «Drones: Στρατηγικά και νομικά ζητήματα».

Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης της 22^{ης} Εκπαιδευτικής Σειράς της ΑΔΙΣΠΟ, πραγματοποιήθηκε στη Σχολή, κατά το διάστημα 27 έως 31 Ιανουαρίου 2025, η άσκηση ΤΑΑΣ «ΕΡΜΗΣ 2025». Την άσκηση οργάνωσε το Γραφείο Θεμάτων Ηγεσίας της Έδρας Ακαδημαϊκών Σπουδών.

Κατά τη διάρκεια της άσκησης οι Σπουδαστές ενημερώθηκαν για τις διαδικασίες επιχειρησιακής σχεδίασης και διεξαγωγής Επιχειρήσεων Υποστήριξης Ειρήνης (EYE) του NATO για την αντιμετώπιση κρίσεων «μη Άρθρου 5» (Non Article 5 Crisis Response Operations - CRO), εκτός των ορίων της συμμαχίας, ειδικότερα σε ότι αφορά τα καθήκοντα του Επιτελείου Πληροφοριών και τις διαδικασίες Ενημέρωσης Κοινού και διαχείρισης των ΜΜΕ. Επίσης πραγματοποιήθηκαν διαλέξεις σε θέματα ενημέρωσης του κοινού και διαχείρισης των ΜΜΕ, από επιλεγμένους δημοσιογράφους και εξειδικευμένους Αξιωματικούς με εμπειρία σε θέματα Τύπου.

Στην άσκηση, η οποία είναι σεμιναριακού τύπου (study exercise), η οποία περιλαμβάνει παιχνίδι ρόλων (role play), δόθηκε έμφαση, σε ζητήματα ενημέρωσης κοινού και διαχείρισης των ΜΜΕ.

Η άσκηση ολοκληρώθηκε με την πρακτική εξάσκηση των Σπουδαστών σε θέματα χειρισμού των ΜΜΕ, με τη βοήθεια εκπαιδευτών του Πολυεθνικού Κέντρου Εκπαίδευσης Επιχειρήσεων Υποστήριξης Ειρήνης και δημοσιογράφων.

Εθελοντική Αιμοδοσία

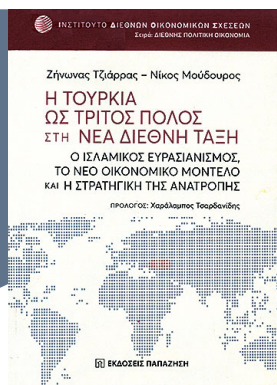

Τη 18η Νοεμβρίου 2024 πραγματοποιήθηκε εθελοντική αιμοδοσία από κινητή μονάδα αιμοληψιών του ΑΧΕΠΑ στην ΑΔΙΣΠΟ, στο πλαίσιο της κοινωνικής προσφοράς των ΕΔ.

Βιβλιοθήκη Σχολής

Η στήλη με τις βιβλιογραφικές - αναγνωστικές προτάσεις από το σύνολο των τίτλων που διαθέτει η βιβλιοθήκη της Σχολής

Τίτλος: Η Τουρκία ως τρίτος πόλος στη νέα διεθνή τάξη. Ο ισλαμικός ευρασιανισμός, το νέο οικονομικό μοντέλο και η στρατηγική της ανατροπής

Συγγραφείς: Ζήνωνας Τζιάρρας, Νίκος Μούδουρος

Εκδόσεις: Παπαζήση

Οι τοπικές, περιφερειακές και διεθνείς εξελίξεις διατηρούν πάντοτε ζωντανή την ανάγκη ανάλυσης και κατανόησης της Τουρκίας. Ιδιαίτερα σε ένα γεωπολιτικό περιβάλλον όπως αυτό της Ανατολικής Μεσογείου όπου τα ανοικτά ζητήματα και οι εντάσεις με την Τουρκία έχουν και υπαρκτό χαρακτήρα. Ακόμα μεγαλύτερη φαίνεται να καθίσταται αυτή η ανάγκη σε μια συγκυρία όπου το διεθνές σύστημα επιδέχεται ραγδαίες και

ριζοσπαστικές αλλαγές παράγοντας, ταυτοχρόνως, εντονότερα και βιαιότερα γεγονότα. Η Τουρκία έχει αναδειχθεί σε έναν σημαντικό αλλά εξαιρετικά αμφιλεγόμενο δρώντα μέσα σε αυτό το περιφερειακό και διεθνές πλαίσιο. Για κάποιους συνεχίζει να παραμένει μια χώρα που δύσκολα μπορεί να αποκωδικοποιηθεί. Εντούτοις, σε αυτό το βιβλίο οι συγγραφείς προσπαθούν να δείξουν όχι ότι η Τουρκία δεν μπορεί να αποκωδικοποιηθεί, αλλά ότι αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση χώρας και, ως εκ τούτου, η ανάλυσή της δεν επιδέχεται απλουστευτικές προσεγγίσεις. Η βασική υπόθεση εργασίας του βιβλίου είναι πως η Τουρκία του ΑΚΡ διεκδικεί έναν νέο διεθνή ρόλο ο οποίος θα είναι ισχυρότερος, πιο επιδραστικός, πιο αυτόνομος και ανταγωνιστικός της δυτικο-κεντρικής Διεθνούς Φιλελεύθερης Τάξης. Σταδιακά, η Τουρκία δεν ταυτίζεται πλήρως με κανένα από τους δύο πόλους της αντιπαράθεσης - δηλαδή τη Δύση και την Ασία / Ευρασία. Αυτή η δυναμική σε συνδυασμό με την επιδίωξη των δικών της στόχων, την καθιστά έναν επίδοξο «Τρίτο Πόλο» (ΤΠ) στην υπό διαμόρφωση διεθνή τάξη. Η έννοια του ΤΠ που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς, αφενός αντικατοπτρίζει τον οραματισμό των σημερινών τουρκικών ελίτ για την ταυτότητα και τη διεθνή θέση της χώρας τους. Αφετέρου αποτυπώνει τις στρατηγικές επιδιώξεις της Άγκυρας σε διεθνές επίπεδο. Η ανάλυση γίνεται με τη βοήθεια ενός Νεοκλασικού Ρεαλιστικού θεωρητικού πλαισίου που λαμβάνει υπόψη το διεθνές σύστημα, την ιδεολογία και την πολιτική οικονομία, αλλά και μέσα από τις περιπτώσιολογίες του Ουκρανικού, του Συριακού και των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Ζήνωνας Τζιάρρας (Συγγραφέας)

Ο Ζήνωνας Τζιάρρας είναι λέκτορας στο Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι διδάκτωρ Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών του University of Warwick και έχει υπάρξει μεταδιδακτορικός υπότροφος στο Πανεπιστήμιο Κύπρου. Έχει συγγράψει τα βιβλία 8+2 Μύθοι για την Τουρκική Εξωτερική Πολιτική (Geopol Publishing, 2022), Διεθνής Πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο (Παπαζήση, 2020), και Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο με τον Νικό Μούδουρο (Τουρίκη, 2016). Είναι μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού New Middle Eastern Studies και συνιδρυτής της πλατφόρμας Geopolitical Cyprus. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην τουρκική εξωτερική πολιτική και τη διεθνή πολιτική της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου.

Νίκος Μούδουρος (Συγγραφέας)

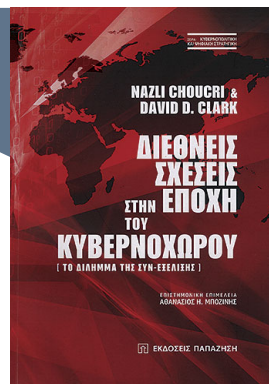
Ο Νίκος Μούδουρος είναι λέκτορας στο Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι ο συγγραφέας των βιβλίων Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας: Από την Κεμαλική Κυριαρχία στον Ισλαμικό Νεοφιλελευθερισμό (Αλεξάνδρεια, 2012), Διεκδικώντας την Πατρίδα: Η Τουρκοκυπριακή Αντιπολίτευση την Περίοδο 1964-2004 (Ψηφίδες, 2022) και Η Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο με τον Ζήνωνα Τζιάρρα (Τουρική, 2016). Πολλές μελέτες του έχουν δημοσιευθεί σε ακαδημαϊκά περιοδικά. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι η σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, ο ισλαμισμός, η πολιτική οικονομία της Τουρκίας, η σύγχρονη πολιτική σκέψη στην Τουρκία, και οι σχέσεις Τουρκίας-Τουρκοκυπρίων.

Τίτλος: Διεθνείς σχέσεις στην εποχή του κυβερνοχώρου.
Το δίλημμα της συν-εξέλιξης

Συγγραφείς: Nazli Choucri, David D. Clark

Εκδόσεις: Παπαζήση

Μια θεμελιώδης ανάλυση της συν-εξέλιξης του διαδικτύου και των διεθνών σχέσεων, που εξετάζει τις προκλήσεις που προκύπτουν για τα άτομα, τους οργανισμούς, τις επιχειρήσεις και τα κράτη. Στον ολοένα και περισσότερο ψηφιακό κόσμο μας οι ροές των δεδομένων καθορίζουν το διεθνές τοπίο εξίσου όσο και η ροή υλικών και ανθρώπων. Πώς διαμορφώνει ο κυβερνοχώρος τις διεθνείς σχέσεις και πώς διαμορφώνουν οι διεθνείς σχέσεις τον κυβερνοχώρο; Σε αυτό το βιβλίο, η Nazli Choucri και ο David D. Clark προσφέρουν μια θεμελιώδη ανάλυση της συν-εξέλιξης του κυβερνοχώρου (με το διαδίκτυο ως πυρήνα του) και των διεθνών σχέσεων, εξετάζοντας τις προκλήσεις που συνεπάγεται αυτή για τα άτομα, τους οργανισμούς και τα κράτη. Οι συγγραφείς εξετάζουν τη διεισδυτικότητα της ισχύος και της πολιτικής στον ψηφιακό χώρο, διαπιστώνοντας ότι το διαδίκτυο εξελίσσεται πολύ πιο γρήγορα από τα εργαλεία για τη ρύθμισή του. Αυτό δημιουργεί ένα «δίλημμα συν-εξέλιξης» - μια νέα πραγματικότητα στην οποία οι ψηφιακές αλληλεπιδράσεις επέτρεψαν σε πιο αδύναμους δρώντες να επηρεάσουν ή να απειλήσουν ισχυρότερους, συμπεριλαμβανομένης της παραδοσιακής κρατικής εξουσίας. Η Choucri και ο Clark αναπτύσσουν μια νέα μέθοδο για την αντιμετώπιση του ελέγχου στην εποχή του διαδικτύου, την «ανάλυση των σημείων ελέγχου», και την εφαρμόζουν σε μια ποικιλία καταστάσεων, συμπεριλαμβανομένων και σημαντικών δρώντων στον διεθνή και τον ψηφιακό τομέα: των Ηνωμένων Πολιτειών, της Κίνας και της Google. Με αυτόν τον τρόπο θέτουν τις βάσεις για μια νέα θεωρία για τις διεθνείς σχέσεις που αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα στην οποία ζούμε - μια πραγματικότητα στην οποία ο διεθνής και ο ψηφιακός τομέας συνδέονται άρρηκτα και εξελίσσονται μαζί. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Nazli Choucri (Συγγραφέας)

Η Nazli Choucri είναι Καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης στο MIT, διευθύντρια του Global System for Sustainable Development (GSSD) και συγγραφέας του Cyberpolitics in International Relations (2012, MIT Press).

David D. Clark (Συγγραφέας)

Ο David D. Clark είναι Ανώτερος Επιστημονικός Ερευνητής στο Εργαστήριο Πληροφορικής και Τεχνητής Νοημοσύνης του MIT και ένας από τους προεξάρχοντες σχεδιαστές του διαδικτύου από τη δεκαετία του 1970.

Ποταμῷ
οὐκ ἔστιν
εμβῆναι
δὶς τῷ αὐτῷ

*«Δεν μπορείς να περάσεις
δύο φορές το ίδιο ποτάμι»*

Ηράκλειτος 544-484 π.χ.
Αρχαίος Έλληνας Φιλόσοφος

ΑΔΙΣΠΟ

ΑΝΩΤΑΤΗ

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

ΣΧΟΛΗ

ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποστολή ΑΔΙΣΠΟ

Αποστολή της ΑΔΙΣΠΟ είναι η παροχή διακλαδικής εκπαίδευσης σε ανώτερους αξιωματικούς των τριών κλάδων και των Κοινών Σωμάτων (ΚΣ) των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ), σε αξιωματικούς της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛΑΣ), του Πυροσβεστικού Σώματος (ΠΣ) και του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής (ΛΣ - ΕΛ ΑΚΤ), καθώς και σε αξιωματικούς ξένων κρατών, επί στρατιωτικών και ακαδημαϊκών θεμάτων, συναφών με τα καθήκοντα που θα αναλάβουν να εκτελέσουν μετά την αποφοίτησή τους.

